

401.841

dyel

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÁLLAM ÉS JOGTUDOMÁNYI INTÉZET

VARGA CSABA

A FELSŐFOKÚ JOGI OKTATÁS
FŐBB MAI RENDSZEREI

BUDAPEST

1967

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
INTÉZETE JOGÖSSZEHASONLÍTÓ OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAI

VARGA CSABA

A FELSŐFOKÚ JOGI OKTATÁS FŐBB MAI RENDSZEREI

BUDAPEST, 1967

A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete
Jogösszehasonlító Osztályának kiadványai

Osztályvezető: Péteri Zoltán

A FELSŐFOKÚ JOGI OKTATÁS FŐBB MAI RENDSZEREI

A kiadásért felelős: Szabó Imre akadémikus,
az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete
igazgatója

Tartalomjegyzék

	Oldal
I. BEVEZETÉS	5
II. A FELSŐFOKU JOGI OKTATÁS FŐBB MAI RENDSZEREI	13
1. Szocialista államok	15
Szovjetunió	17
Bolgár Népköztársaság	30
Csehszlovák Szocialista Köztársaság	36
Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság	42
Lengyel Népköztársaság	51
Német Demokratikus Köztársaság	58
Románia Szocialista Köztársaság	68
Más szocialista államok (Albán Népköztársaság, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Mongol Népköztársaság, Vietnami Demokratikus Köztársaság, Kinai Népköztár- saság, Kubai Köztársaság)	72
2. Nem - szocialista államok	77
A. Kontinentális államok	79
Ausztria	81
Belgium	86
Finnország	90
Franciaország	92
Német Szövetségi Köztársaság	101
Olaszország	106
Svédország	111
Mexikó	114
Dél-amerikai államok (Argentina, Venezuela)	118

	Oldal
B. Angolszász államok	123
Nagybritannia (Anglia, Skócia)	125
Amerikai Egyesült Államok	135
Kanada (angolszász területek és Quebec)	142
Dél-afrikai Unió.	144
C. Afro-ázsiai államok	147
Egyiptom	149
Fülöp-szigetek	152
India	156
Izrael	163
Japán	165
Libanon	169
Szaud-Arábia	171
Ujonnan felszabadult afrikai államok (Ghanai Köztársaság, Libériai Köztársaság, Kenyai Köztársaság, Nigériai Államszövetség, Rhodézia, Sierra Leone, Szudán, Tanzániai Egyesült Köztársaság, Uganda és Malgas Köztársaság)	172
III. BIBLIOGRÁFIAI TÁJÉKOZTATO	181
IV. A FELSŐFOKU JOGI OKTATÁS EGYES KÉRDÉSEI	187
1. A jogi felsőoktatás intézményeinek jellege és profilja	190
2. Felvételi eljárás	192
3. Az oktatás formái	195
4. Az általános jellegű tárgyak és a hatályos jog oktatásának viszonya	197
5. A tárgy választás szabadsága	201
6. Szakosodási lehetőségek	204
7. A tanulmányok fokozatossága	206
8. A foglalkozásokon való részvétel és a tanulmányi fegyelem . . .	207
9. Vizsgarendszer	208

I.
BEVEZETÉS

Egy adott ország felsőfoku jogi oktatási rendszerének célját, szerkezetét és funkcionálását számos körülmény határozza meg. E meghatározó tényezők közül elsősorban az adott ország társadalmi-politikai berendezkedését kell emlitenünk, de természetesen nem lebecsülendő szerepet játszanak más, az előbbihez képest alárendelt, másodlagos tényezők is, mint pl. a jogász hivatások társadalmi súlya és tagolódása, az oktatási és különösen a felsőoktatási rendszer szerkezete általában, a jogászképzés hagyományai, a jogforrási rendszer jellege stb. Ha azonban az egyes országok jogi felsőoktatásának rendszerét csak a fentiekhez hasonló meghatározó tényezők oldaláról közelítenénk meg, akkor önként és jogosan adódnék az a következtetés, hogy minden egyes ország a maga sajátos - és részben csak rá jellemző - körülményeinek megfelelően, ezek által meghatározottan építi fel a jogászképzés önálló rendszerét, s így e rendszerek párhuzamos bemutatása vagy összehasonlító vizsgálata eredménnyel nem kecsegtet, vagy legalábbis csak igen szűk keretek között, hasonló társadalmi-politikai rendszerű, hasonló hagyományokkal stb. rendelkező országok esetében lehet eredményre vezető. Egy ilyen állítás azonban túlságosan leegyszerűsített képet adna a jogászképzés rendje és az adott ország társadalmi-politikai viszonyai közötti összefüggésről, és teljes mértékben figyelmen kívül hagyná azt a jelentős körülményt, hogy a jogi felsőoktatás rendjének kialakítása megelőző hazai és idegen tapasztalatok, általános szervezési elvek, s nem utolsósorban technikai jellegű megoldási módok figyelembevételére, ezek összehasonlító értékelésére épül.

Az oktatás adott rendjének kialakításában igen nagy jelentősége van bizonyos technikai megoldási módok felhasználásának, az ezekben rejlő társadalmi-oktatási tapasztalatok felismerésének. Ezek a megoldási módok, a bennük foglalt tapasza-

latokkal együtt, éppen technikai jellegük révén nem kötődnek szorosan egy adott társadalmi-politikai típusu országhoz vagy a képzés adott szakjellegű típusához, hanem felhasználásra kerülnek - vagy legalábbis kerülhetnek - eltérő társadalmi berendezkedésű országok eltérő szakirányú oktatási formáiban, a burzsoá orvosképzésben vagy a szocialista jogászképzésben egyaránt. Ilyen technikai megoldásnak tekintjük pl. a felvételi eljárás egyes formáit, a tárgyválasztás kötöttségét vagy szabadságát, az adott tanulmányokon belüli szakosodás lehetőségeit, a képzés fokozatosságát, az egyes oktatási formákat (pl. előadás, gyakorlati foglalkozás, szakmai gyakorlat), a vizsgarendszer különböző változatait, a tanulmányi fegyelem meghatározásának egyes módjait, a nappali- és más tagozatos oktatási formákat, stb. Ezeknek a megoldási módoknak a realizálása során természetesen a rész-megoldások olyan konkrét típusai jöhetnek létre, amelyek csupán a tételes jog, vagy ezen belül éppen adott jellegű jogrendszerek oktatásában hasznosíthatók (ilyen pl. az előadások tekintetében a jogág anyagának logikai sorrendben, a törvénykönyv beosztása vagy a joggyakorlat rendszerezése alapján történő tárgyalása, az eset-módszer stb.).

Az oktatás szerkezetében általában s különösen a felsőfoku jogi képzés rendszereiben fellelhető általános szervezési elvek, technikai jellegű megoldások léte arra mutat, hogy helyénvaló és jogosult e területen is az összehasonlító szemlélet érvényre juttatása, mert a hazaitól eltérő rendszerek tanulmányozása segítséget nyújthat a jogi felsőoktatás rendjének további alakításához, s nem utolsósorban az esetleg szükségtelennek bizonyuló kísérletezések megelőzéséhez vagy a kísérletekből fakadó hátrányos következmények kiküszöböléséhez.

Egy adott oktatási mód rendjének kialakításával vagy tökéletesítésével kapcsolatban előfordulhatnak olyan problémák, amelyek tekintetében az összehasonlító vizsgálat eredménye többé-kevésbé általános jellegű, adott ország vagy országok sajátosságaihoz kevésbé kötött megállapításokban fejezhető ki. Ez fordult elő pl. a Szovjetunió esetében, amikor az utóbbi évek során széles körű összehasonlító vizsgálatot folytattak le annak eldöntésére, hogy a hallgatók optimális felkészülését a fegyelem, az ellenőrzés milyen formái képesek a legjobban biztosítani. A szocialista és részben a nyugati oktatási rendszerekre is kiterjedő vizsgálat arra az általánosabb jellegű eredményre vezetett, hogy a hallgatók részvételének és felkészülé-

sének kizárólag csak a vizsgák során való ellenőrzése és lemérése kevésbé képes az optimális felkészültséget biztosítani, mint az, hogyha ez együttjár a foglalkozásokon való részvétel kötelezővé tételével és szigorú ellenőrzésével. Az ehhez hasonló problémák azonban, amelyeknek megoldása empirikus-összehasonlító vizsgálatok alapján többé-kevésbé általános jelleggel fogalmazható meg, csak kivételesen fordulnak elő s tipikusnak semmiképpen sem tekinthetők.

A felsőoktatás egy adott rendjével kapcsolatos problémák tulnyomó többségének megoldásához a fentieknek megfelelően nem elegendő csupán a korábbi vagy idegen tapasztalatok megismerése, mert a megfelelő megoldás feltételezi a sajátos konkrét hazai viszonyok, szükségletek és követelmények felmérését és a lehetséges megoldási módozatoknak ezek alapján történő értékelését. Ha tehát a probléma pl. jogi felsőoktatásunk szakosodási lehetőségei tekintetében merülne fel, nem lenne elégséges a szocialista, esetleg még a más társadalmi berendezkedésű országok hasonló tapasztalatainak egybevetése, mert a döntésnél mindenekelőtt azt kellene figyelembe venni, hogy a jogász hivatások hogyan tagolódnak hazánkban, milyen a számszerű arány az egyes hivatások betöltői között, mekkora az egyes hivatások jövőbeni munkaerőszükséglete, mekkora az egyes hivatások ellátásához szükséges joganyag-ismeret közötti eltérés, stb. Már ebből a példából is világosan látható, hogy az összehasonlító vizsgálatok eredményeként nyert tanulságok általában csak a hazai konkrét viszonyok és szükségletek felmérése alapján, ezekhez megfelelőképpen alkalmazva hasznosíthatók. Ebben az összefüggésben tehát az egyébként sikerrel alkalmazott külföldi megoldási módok és az ezekben rejlő tapasztalatok sohasem feltétel nélkül követendő példaként, hanem csak és kizárólag mint lehetséges megoldási variánsok szerepelnek, amelyeknek átvétele vagy legalábbis részleges alkalmazása attól függ, hogy a vonatkozó területen a két ország viszonyai és sajátos szükségletei mennyiben felelnek meg egymásnak, vagyis mekkora a valószínűsége annak, hogy a megoldás hazai felhasználása hazai körülmények között is sikeresnek fog bizonyulni.

Az előbbiek alapján következtetéseinket abban foglalhatjuk össze, hogy az oktatás mindenkori rendszerének alapvonásai társadalmilag egyértelműen meghatározottak, azonban az oktatás rendjének szerkezetében helyet foglalnak olyan formális-technikai jellegű elemek is, amelyek eltérő oktatási rendszerekben egy-

aránt felhasználásra kerülhetnek. E technikai megoldások adott követelmények ki-elégítésének lehetséges módozatait képviselik, s így a követelmények hasonlósága esetén nyitva áll az ut idegen tapasztalatok figyelembevétele, megoldások átvétel útján való felhasználása előtt.

Az alábbi munka célja a felsőfoku jogi oktatás főbb mai rendszereinek bemutatása. Mivel a jogászképzés rendje és szerkezete az egyes országok jogrendszeire jellemző és azoknak mintegy tartozékát képezi, a munka egyrészről lehetőséget kíván adni az egyes országoknak a jogi felsőoktatás szempontjából való megismerésére, másrészről pedig – és ez volt az alapvető célkitűzés – a főbb jogi felsőoktatási rendszereket oly módon kívánja bemutatni, hogy ez alapjává válhassék későbbi – esetleg a mai magyar jogászképzés rendjét is érintő, annak további tökéletesítését szolgáló – összehasonlító vizsgálatoknak.

A kötet tárgyát a jogi felsőoktatás, tehát azok a képzési formák alkotják, amelyek hallgatóikat igazságszolgáltatási-államigazgatási funkciók betöltésére készítik elő. Ilyen képzést többnyire az egyetemeken jogi karai vagy ezekhez nagymértékben hasonló jogi főiskolák nyújtanak, de az is előfordul, hogy a jogászképzés lényegében más, gyakorlati intézményekben történik – ez esetben az utóbbi formákat is tárgyaljuk. Olyan országoknál, ahol az egyes jogász hivatásokra való felkészítés eltérő intézményekben vagy azonos intézmények eltérő tagozatain történik (pl. ahol a közjegyző-képzés vagy az igazgatási szakemberek képzése külön történik), elsősorban csak az igazságszolgáltatási feladatok ellátására előkészítő oktatási formákat mutatjuk be.

A bemutatás során az egyes országok jogi felsőoktatásának rendje önálló egységként szerepel. Törekvésünk arra irányult, hogy ne csak a jogászképzés mai rendjét vázoljuk, hanem bizonyos mértékben utaljunk a történeti előzményekre és a fejlődési perspektívákra (reformtörekvések stb.) is. A kötet jellegénél fogva nem állt szándékunkban az egyes oktatási rendszerek értékelése – amennyiben a bemutatás során értékelés is szerepel, ez elsősorban az illető jogászképzési rendszer szakemberei által kimutatott ténymegállapításokon alapul, azokban fejeződik

ki. A lehetőség szerint a jogi felsőoktatás rendjének egészét, a felvételi eljárástól egészen a diploma elnyeréséig be kívántuk mutatni. A képzés alapformájának mindenütt a nappali tagozatos oktatást tekintettük, az eltérő formákra legfeljebb csak utalunk. Ahol erre elégséges adattal rendelkezünk, tárgyaljuk az egyes jogász hivatások betöltésének formális előfeltételeit (diplomafajta, gyakornoki idő, szakvizsga stb.) is. Több országnál – különösen ott, ahol az általános jogászképzés és a jogtudományi szakemberek képzésének intézményei azonosak – foglalkozunk az ún. postgraduális képzési formákkal, a tudományos fokozatok megszerzésének előfeltételeivel is. Abból következően, hogy az egyes országokat önálló egységnek tekintettük, a jegyzetanyagot az egyes országok után, azok tárgyalását követően helyeztük el. Az első számú jegyzet mindig a felhasznált irodalom bibliográfiai adatait tünteti fel; a jegyzetek után néhány további, az adott jogi felsőoktatási rendszert egészében jellemző munka adatait közöljük.

Az országok csoportosításánál elsődleges szempontként az egyes országok társadalmi berendezkedését tekintettük, ennek megfelelően külön tárgyaljuk a szocialista és a nem-szocialista államok jogászképzési rendszerét. A nem-szocialista államoknál a további tagolás részben a jogrendszer, pontosabban a jogforrási rendszer jellege (kontinentális és angolszász), részben pedig a területi elhelyezkedés (afro-ázsiai államok) alapján történt. Bár az általunk tárgyalt afro-ázsiai államok többsége egyértelműen sem kontinentális, sem angolszász jogrendszerűnek nem tekinthető, a fenti csoportosítás nem elégíti ki megfelelő módon a felosztás logikai művelete által támasztott követelményeket, mert a felosztás alapjaként használt kritériumok egyfelől megnyugtató módon még nem tisztázottak, másfelől pedig nem zárják ki teljes mértékben egymást. Mentségünkre csak az a körülmény szolgálhat, hogy a jogrendszerek csoportosításának kérdése a szocialista és a burzsoá elméletben egyaránt megoldatlan kérdésnek tekinthető, valamilyen csoportosítást azonban ennek ellenére is el kellett végeznünk a nem-szocialista rendszerek keretén belül – a felosztás általunk adott módja így csak néhány gyakorlati szempont figyelembevételén alapult és semmiképpen sem léphet fel az az igény, hogy a jogrendszerek csoportosítása elméleti problémájának egyfajta igazolható megoldását adja.

Az egyes országok felsőfokú jogi oktatási rendszereinek bemutatása után egy rövid bibliográfiai tájékoztató következik, amelyben a jogi felsőoktatással foglalko-

zó általunk ismert szakfolyóiratok, bibliográfiák, általános jellegű összehasonlító munkák, s végül néhány olyan ország jogászképzését ismertető cikk adatait tüntetjük fel, amelyekkel e kötetben külön nem foglalkozhattunk.

A kötetet lezáró utolsó részben a jogi felsőoktatás egyes kérdéseivel foglalkozunk a jogászképzés ismertetett rendszerei alapján. Ezek a kérdések elsősorban a jogászképzés olyan problémáihoz kötődnek, amelyek minden egyes országban szükségképpen felvetődnek, s amelyeknek ilyen vagy olyan módon történő megoldása általában nincs közvetlen összefüggésben az illető ország társadalmi-jogi rendjével, mert - technikai megoldásokról lévén szó - adott rendben adott követelmények kielégítésére többféle megoldás is, esetleg egyidejűleg alkalmazható.

A kötetben nagyszámu ország jogi felsőoktatásának rendjét tárgyaltuk; a jelentős rendszerek mellett néhány olyan ország jogászképzését is bemutattuk, amely csak a jogrendszer sajátos jellegét vagy a jogi oktatás sajátos problematikáját tekintve lehet indokolt, sőt kivételképpen olyan országok is szerepelnek munkánkban, amelyek esetében a sajátos vonás éppen abban áll, hogy hiányzik az önálló felsőfoku jogi képzés. Tekintettel arra, hogy a kötet előkészítésénél nagyrészt csak a hazai könyvtárakban fellelhető anyagokra támaszkodhattunk, a bemutatás sem az országok számát, sem az ismertetés mélységét tekintve nem tarthatott a teljességre igényt, s egyes jelentősebb rendszerek bemutatása is szükségképpen egyenetlen, hiányos maradt, vagy pedig csak viszonylag régebbi adatokon alapulhatott.

A kötet 1967 őszén, akkor jelenik meg, amikor az ország a pécsi egyetem megalapítása s ezzel együtt a magyar felsőoktatás megindulása 600 éves évfordulóját ünnepli. Az ünneplés tárgya mindig a múlt ténye, amelyre emlékezünk, de tekintetünk nemcsak a múltba, hanem egyben a jövő, a további fejlődés felé is fordul. A kötet közrebocsátásával a magyar jogi felsőoktatás ügyét kívántuk szolgálni, ahhoz kívántunk hozzájárulni, hogy jogászképzési rendszerünk további alakításánál és tökéletesítésénél fokozottabb mértékben lehetségessé váljék a külföldi tapasztalatok figyelembevétele, bevált megoldások és sikerrel nem járt kísérletek megismerése egyaránt.

II.

A FELSŐFOKÚ JOGI OKTATÁS FŐBB MAI RENDSZEREI

1. Szocialista államok

Szovjetunió

A Szovjetunióban a felsőfoku jogi képzés részben az egyetemek jogi karain, részben pedig az un. jogi intézetek keretében valósul meg.¹

Az 1917-es forradalmat követően a felsőfoku jogi képzés elsősorban jogi intézetekben folyt, fokozatosan bevezették a szemináriumi rendszert, amelynél az oktatás alapformája nem az évfolyam-előadás volt, hanem a kisebb csoportokban való szemináriumi foglalkozás. Az oktatás egységesítése érdekében azonban később visszatértek az évfolyam-előadások rendszerére s fellendült a jogi karokon történő jogászképzés is. A II. világháborút követően a jogi kari és az intézeti oktatás között alapvető különbség már nem volt: a jogi intézetek által nyújtott oktatásban nagyobb szerepet kapott a gyakorlati képzés, de a tanrend, az oktatás időtartama (négy év) s a vizsgák rendszere azonossá vált.

A nappali tagozatra való felvételhez megkövetelték a középiskolai végzettséget, 18 és 35 év közötti korhatárt és felvételi vizsga letételét, kivéve azokat a tanulókat, akik kitűnő eredménnyel végezték el középiskoláikat. A felvételi vizsga csak a középiskolai anyagra terjedt ki, tárgya orosz nyelv és irodalom, angol, francia vagy német nyelv, történelem és társadalomtudomány volt.

A tanulmányi tárgyak megállapításának az volt a sajátossága, hogy a tanévet egységesnek tekintették, s ennek megfelelően csak egészéves tárgyakat ismertek. Az előadások és a gyakorlati foglalkozások óraszámát egész évre állapították meg, s az egyes főiskolák előadóinak a feladatát képezte, hogy a keret-óraszámokat heti óraszámokra bontsák fel.

Az utolsó évben a karokon és az intézeteknél egyaránt lehetővé tették a hallgatók szakosodását, a következő szakokon: polgári jogi és büntetőjogi szak, gazdasági jogi szak, államigazgatási jogi szak, valamint jogelméleti, nemzetközi jogi

és jogpedagógiai szak (ez utóbbi szak utolsó ágazata a jogi középiskolák jogtanárainak képzését szolgálta; a jogi középiskolák a rendes osztályok elvégzése után még két évig alapfoku jogi képzést nyújtottak s hallgatóikat kisebb jelentőségű jogi állások betöltésére jogosították).²

A karok és intézetek tekintetében egységes tanterv a következő volt (zárójelben az előadások és gyakorlatok egész évi óraszámát, többéves ideológiai, nyelvi és segédtárgyak esetében pedig ezek összóraszámát jelöltük):³

I. év

állam- és jogelmélet (68, 34)
egyetemes állam- és jogtörténet (78, 22)
a Szovjetunió népeinek állam- és jogtörténete (78, 22)
a marxizmus-leninizmus alapjai (kétéves, 124, 112)
politikai gazdaságtan (kétéves, 158, 112)
elméleti statisztika (62, 18)
latin nyelv
nyugati nyelv (hároméves, 350)
testnevelés és katonai előképzés (hároméves, 360)

II. év

a marxizmus-leninizmus alapjai
politikai gazdaságtan
a Szovjetunió államjoga (78, 24)
külföldi államok közjoga (68)
államigazgatási jog (68, 34)
római jog (102)
büntetőjog (96, 56)
polgári jog (68, 24)
logika (50, 10)
pszichológia (48)
nyugati nyelv
testnevelés és katonai előképzés

III. év

büntetőjog (82, 36)
büntetőeljárás jog (67, 67)
polgári jog (142, 60)

a 8. félévtől megindult, s lehetővé tették a szakosodást az állam és a jog elméletéből és történetéből, államjogból, valamint szovjet államépítésből és igazgatásból is.

Az 1950-es évek derekán a szovjet jogi felsőoktatás rendszerében újabb változtatásokat hívtak életre. 1954-ben megszüntették pl. a külföldi államok gazdasága és politikája, a nemzetközi kapcsolatok története és a nemzetközi magánjog önálló tárgyként való előadását, s bevezették az ügyészi felügyelet a Szovjetunióban, valamint a szovjet bírósági statisztika oktatását; az eljárási jogok oktatását pedig felváltották a bíróságok és az ügyészségek szervezete a Szovjetunióban című tárgy előadásával. 1955-ben az intézeti tananyagból kiiktatták a római jogot és a latin nyelvet, 1957-ben pedig a kriminalisztika mellett mindenütt bevezették a kötelező krimináltechnikai gyakorlatokat (laboratóriumi foglalkozások stb.).

A jogászképzés rendjének további tökéletesítése tekintetében serkentő hatást gyakorolt az SzKP XX. Kongresszusa, amelyen a felsőfoku oktatást érintően többek között az a határozat született, hogy a hallgatók elméleti tudásának és gyakorlati felkészültségének növelésén kívül jelentős mértékben növelni kell a hallgatók önálló munkakészségét is. Ennek a követelménynek a megvalósítása azzal járt együtt, hogy ésszerűen csökkentsék a hallgatók megterheltségét, így pl. az előadások tárgyaként csak olyan problémák szerepeljenek, amelyeknek megoldása tudományos-elméleti megalapozást kíván. Hogy lehetővé tegyék a hallgatók nagyobb-foku aktivitásának kibontakozását, növelték a speciálkollégiumok számát, a kiemelkedőbb hallgatóknak megengedték a vizsgák határidő előtt való letételét, sőt azt a rendszert is bevezették, hogy a legjobb hallgatóknak a dékán felmentést adhat a kötelező óralátogatás alól. Az évfolyam- és diplomadolgozatokra nagyobb súlyt helyeztek, s lehetőséget adtak a gyakorlati vagy elméleti szempontból kimagaslóan értékes dolgozatok külön jutalmazására is. A hallgatók gyakorlati felkészültségének növelése irányában hatott az az intézkedés, amely megnövelte a szakmai gyakorlatok arányát. Az 1957-es évben pl. a hallgatók már három alkalommal vettek részt termelési gyakorlaton: két hétig a II. év végén, s nyolc-nyolc héten keresztül a IV. és az V. év végén.⁵

Az előbbieken során - elsősorban csak tendenciájukat tekintve - jelzett változások végső soron az oktatási rend egész szerkezetének megváltozását eredmé-

polgári eljárási jog (68, 102)
pénzügyi jog (48)
földjog (48)
kolhozjog (50, 30)
munkajog (60, 42)
dialektikus és történelmi materializmus (csak jogi karokon)
nyugati nyelv
testnevelés és katonai előképzés

IV. év

birósági orvostan (40)
birósági pszichiátria (48)
politikai tanok története (60)
nemzetközi jog (96)
nemzetközi magánjog (48)
kriminálisztika (20, 110)
külföldi államok magán- és kereskedelmi joga (40)
a nemzetközi kapcsolatok története (40)

A részvétel előadásokon és gyakorlatokon egyaránt kötelező volt. A vizsgákra való felkészülést a szemináriumokon kívül a tudományos diákkörökben való részvétel és a konzultációk rendszere segítette elő. Az első félév végén a hallgatók csak kollokváltak - osztályozás nélkül. Év végéig választott tárgyból minden hallgatónak évfolyamdolgozatot kellett írnia, majd minden tárgyból évvizsga írás- és szóbeli vizsgát kellett tennie, amelyeket kitűnő, jó, elégséges vagy elégtelen érdemjegyekkel osztályoztak.

A hallgatók az utolsó év megkezdése előtt tíz héten keresztül szakmai gyakorlatot folytattak bíróságon, ügyészségen, ügyvédi, közjegyzői vagy vállalati jogi irodában, avagy államigazgatási szervnél. Tanulmányaik végeztével államvizsgáztak a marxizmus-leninizmus alapjaiból, állam- és jogelméletből valamint a választott szaknak megfelelő négy tételesjogi alaptárgyból, majd jogi állások betöltésére további vizsga letétele nélkül jogosító diplomát kaptak.⁴

Az 1948-1949-es évtől kezdődően a jogi karokon felemelték a tanulmányi időt öt évre. A külföldi államok közjoga című tárgyat felbontották a burzsoá államok és a népi demokratikus államok államjogára, a jogi karokon pedig bevezették a külföldi államok gazdasága és politikája című tárgyat. A jogi karokon a szakosodás már

nyezték. A jogi főiskolákra való felvétel rendszere hasonló maradt, azzal a változtatással, hogy felvételi vizsgát csak orosz nyelvből és irodalomból (írás- és szóbeli), valamint a Szovjetunió történetéből (szóbeli) kellett tenni.

A tanterv az 1961-1962-es évek során a következőképpen alakult:⁶

I. év

az SzKP története (4, 3)
politikai gazdaságtan (5)
állam- és jogelmélet (4, 4)
egyetemes állam- és jogtörténet (4, 4)
szovjet állam- és jogtörténet (4, 4)
római jog (2)
logika (2, 2)
latin nyelv (4, 2)
egy nyugateurópai nyelv (4, 4)
testnevelés

II. év

az SzKP története (4, 4)
politikai gazdaságtan (5, 4)
államjog (6)
bíróági és ügyészségi szervezet (3)
a népi demokratikus államok államjoga (4)
államigazgatási jog (2)
büntetőjog (4, 4)
polgári jog (4, 2)
bíróági statisztika (4)
egy nyugateurópai nyelv (4, 4)
testnevelés

III. év

politikai gazdaságtan (5)
dialektikus és történelmi materializmus (4)
pénzügyi jog (4)
államigazgatási jog (3)
büntetőjog (4)
büntetőeljárási jog (4, 4)
kriminalisztika (5)

polgári jog (2, 4)
családjog (2)
polgári eljárási jog (3, 5)
munkajog (3, 4)
mezőgazdasági jog (3)
kolhozjog (3, 4)

IV. év

dialektikus és történelmi materializmus (4, 2)
a politikai tanok története (4, 4)
a burzsoá államok államjoga (6)
kriminisztika (4)
kolhozjog (4)
nemzetközi jog (4, 4)
a számvitel (könyvelés) elemei (6)
bíróági orvostan (3)
bíróági pszichiátria (3)
az ügyészi felügyelet a Szovjetunióban (4)
az állam- és jogelmélet különös kérdései (2)

V. év

az állam- és jogelmélet különös kérdései (4)
tájékoztató előadások:
a szovjet szövetségi köztársaságok állam- és jogtörténete
a burzsoá államok polgári és kereskedelmi joga
a burzsoá államok büntetőjoga
a nemzetközi kapcsolatok története
nemzetközi magánjog
a választott szaknak megfelelő előadások (összesen 130, 150) .

Az egyes választott szakoknak megfelelő előadások a következők voltak:

állam- és államigazgatási jogi szak: az állam- és az államigazgatási jog egyes különös részei, a szovjet építés, a népgazdasági tervezés alapelvei, a szovjet állam és jog történeti forrásai és ügyintézés a szovjet államigazgatásban;

büntetőjogi szak: a büntető- és a büntetőeljárási jog egyes különös részei, a népi demokratikus államok büntető- és büntetőeljárási joga, kriminalisztika s a bírósági és ügyészi munka megszervezése; s végül,

polgári jogi szak: a polgári és a polgári eljárási jog egyes különös részei, a szovjet döntőbíráskodás, közjegyzőség, mezőgazdasági és kolhozjog, munkajog és a népi demokratikus államok polgári és polgári eljárási joga.

Bár a szovjet felsőoktatás egyik alapelve szerint a Szovjetunió minden oktatási intézményében a tananyag egységes, bizonyos mértékben természetesen találhatók eltérések, elsősorban a speciális kurzusoknak tekintett szakelőadások rendjében. Ennek következtében bizonyos karokon a hallgatók fakultatív tárgyként tanulhattak még marxista-leninista etikát vagy esztétikát, tudományos ateizmust stb.; egyes egyetemeken pedig a választott szaknak megfelelően hallgathattak pl. a szállítás jog, a nyugdíjellátás vagy a természet jogi védelme köréből is előadásokat.

Az új rendben még tovább növekedett a szakmai gyakorlatok aránya. Az első két év során a hallgatók csak látogatásokat tesznek az államapparátus egyes intézményeinél, a III. év végén azonban már 12 hetes gyakorlaton vesznek részt bíróságokon, ügyészségeken vagy az államhatalom helyi szerveinél, az V. év során pedig 22 hetet töltenek a választott szaknak megfelelő intézménynél. Ezt a gyakorlatot követően kezdenek hozzá a hallgatók diplomamunkájuk elkészítéséhez, majd ennek megvédése után teszik le államvizsgálataikat az SzKP történetéből, polgári jogból és - szakjuknak megfelelően - büntetőjogból vagy állam- és államigazgatási jogból.

Már az előbbiekből is nyilvánvalóvá válik, hogy a Szovjetunióban igen erős törekvésnek lehetünk tanui abban a tekintetben, hogy a felsőfoku jogi oktatás alapjaiban egységes jellege mellett megteremtsék a szakosodás feltételeit. Természetesen e szakosodásnak igen sok megoldási módja lehetséges, s napjainkban a szovjet szakemberek törekvése arra irányul, hogy a szovjet viszonyoknak leginkább megfelelő megoldást kidolgozzák. Bizonyos mértékben ennek a körülménynek tudható be, hogy a jogászképzés rendje a Szovjetunióban szinte az állandó változás állapotában van. E változások figyelemmel kísérése arra is rámutat, hogy az éves tárgyak mellett már létrejön az anyag részletesebb tagolása, a féléves tárgyak rendszere is. A hallgatók nagyobb elméleti felkészültsége előfeltételezi az idegen nyelvi tanulmányok intenzívebbé válását és nagyobb súlyát a jogi tanulmányok rendjében.

A fenti törekvések értelmében alig két évvel az előzőekben bemutatott oktatási rend bevezetése után ismét a jogi oktatás egész szerkezetét érintő reformtantervet dolgoztak ki:⁷

I. év

1. félév

szovjet állam- és jogtörténet (3, 1)
egyetemes állam- és jogtörténet
(3, 1)
állam- és jogelmélet (2, 1, 5)
politikai gazdaságtan (3, 1)
logika (2, 1)
bírószági szervezet (2)
római jog (2)
latin nyelv (2)
idegen nyelv (2)

2. félév

szovjet állam- és jogtörténet (3, 1)
egyetemes állam- és jogtörténet (3, 1)
állam- és jogelmélet (2, 1, 5)
politikai gazdaságtan (3, 1)
logika (2)
büntetőjog (4, 2)
idegen nyelv (2)

II. év

1. félév

büntetőjog (1, 2)
államjog (3, 2)
polgári jog (3, 2)
földjog (1, 2)
bírószági statisztika (2, 1)
politikai gazdaságtan (2, 2)
dialektikus és történelmi
materializmus (2, 2)
idegen nyelv (6)

2. félév

büntetőjog (2, 1)
a népi demokratikus államok államjoga
(3)
polgári jog (2, 2)
államigazgatási jog (4, 2)
politikai gazdaságtan (2, 2)
dialektikus és történelmi materializ-
mus (2, 1)
könyvvitel (2, 1)
idegen nyelv (6)

III. év

1. félév

büntetőjog (2, 2)
kolhozjog (3, 2)
pénzügyi jog (2, 1)

2. félév

polgári jog (2, 4)
polgári eljárási jog (2, 4)
büntetőeljárási jog (2, 4)

burzsoá államok államjoga (3)
 polgári eljárási jog (2, 2)
 polgári jog (2, 2)
 polgári eljárási jog (2, 2)
 büntetőeljárási jog (2, 2)
 munkajog (2, 2)
 az SzKP története (2, 2)
 dialektikus és történelmi mate-
 rializmus (1, 1)
 idegen nyelv (2)
 fakultatív:
 az ateizmus alapjai (2)
 találmányi jog (2)

munkajog (2, 4)
 az SzKP története (2, 2)
 idegen nyelv (4)
 fakultatív:
 az etika alapjai (2)
 találmányi jog (2)

IV. év

1. félév

állam- és jogelmélet (2)
 az SzKP története (2, 1)
 a politikai tanok története (4)
 nemzetközi jog (4)
 ügyészi felügyelet (1, 5, 2)
 kriminalisztika (2, 1)
 családjog (1, 2)
 idegen nyelv (4)

2. félév

állam- és jogelmélet (2)
 az SzKP története (2, 2)
 kriminalisztika (2, 1)
 krimináltechnikai laboratóriumi foglalkozás
 (2)
 bírósági orvostan és pszichiátria (2)
 idegen nyelv (4)

A IV. évben megkezdődik a szakosodás. A táblázatban felsorolt, minden szak számára kötelező tárgyakon kívül a hallgatók választott szakjuknak megfelelően - a moszkvai karon pl. a szovjet építés, a nemzetközi jog és a bírósági-ügyészségi szak között lehet választani - heti négy óra speciális előadásokon és szemináriumokon vesznek részt. Az ilyen speciális foglalkozások tárgya pl. a szovjet építés, a diplomáciai és a konzuláris jog, a lakásjog, a javító-nevelő munka szervezete, az ügyvédi jog, a biztosítási jog stb.

A jogászképzés időtartama változatlanul öt év, de az ötödik év már nem szorosan vett tanulmányi év: sem előadás, sem gyakorlati foglalkozás már nincs, hanem csak speciális szemináriumok. Az V. év fő feladata a diplomamunka elkészítése és a diplomavizsgákra való felkészülés; diplomavizsgát az SzKP történeté-

ből, polgári jogból és a választott szak jellegének megfelelően még vagy állam- és államigazgatási jogból, vagy pedig büntetőjogból kell tenni.

Ebben az új tanrendben szembetűnő vonás az, hogy a szakmai gyakorlatok aránya az eddigi fejlődéstől eltérően kisebb lett: a hallgatók csak a III. év második felében vesznek részt szakmai-termelési gyakorlaton - egy hónapot töltenek bíróságoknál, egy hónapot ügyészségeknél és két hetet államigazgatási szerveknél.

Az új tanrend értékeléséről, arról, hogy a hozzáfűzött reményeket mennyiben váltotta be és melyek a további fejlődés utjai, nincs részletes tudomásunk. A szovjet irodalomban megjelenő állásfoglalásokból ítélve azonban a tárgyak elhelyezése és az oktatási anyag meghatározása bizonyos részleges módosításokat igényel. Többen kíváncsiak tartják pl., hogy a jogi tanulmányok rendjében is szerepeljen a tudományos kommunizmus alapjai című tárgy; mások pedig kifogásolják az állam- és jogelméletnek, valamint a római jognak a tanrendben való elhelyezését. Ez utóbbiak érve az, hogy az állam- és jogelméletet nem bevezető studiumként, hanem a jogi tanulmányokat lezáró tárgyként, tehát a dialektikus és történelmi materializmus, valamint az SzKP története és az egyes tételes jogi tárgyak oktatását követően kellene előadni; a jogi tanulmányokba bevezető tárgyként pedig az első évben 64 órában kellene oktatni a bevezetés az állam- és jogelméletbe című tárgyat. A római jog oktatásával kapcsolatban a szovjet jogirodalomban hasonló fel fogás érvényesül: ne bevezető, hanem a szovjet polgári jogi tanulmányokat lezáró tárgy legyen, tehát akkor oktassák, amikor a hallgatók a szovjet polgári jogból már levizsgáztak.⁸

A Szovjetunió jogi felsőoktatásának mai helyzete az alábbi számokkal jellemezhető: jelenleg 29 jogi felsőoktatási intézmény működik (ebből 25 az egyetemek jogi kara, s 4 jogi intézet). Míg 1914-ben Oroszországban csak 12 500 joghallgató volt, az 1961-1962-es évben a Szovjetunió jogi felsőoktatási intézményeiben 44 000 hallgató tanult (az összes felsőfoku hallgatók 1,7%-a). Az Összövetségi Levelező Jogi Intézetnek ebből 14 000 levelező hallgatója van. A jogi karok és a többi intézet keretében 30 000 hallgató tanul, akiknek 24%-a nappali (7100), 21%-a esti (6400) és 55%-a levelező hallgató (16 700). Az összes joghallgató tagozatonkénti aránya tehát a következő: 18% nappali, 13% esti és 69% levelező hallgató.

JEGYZETEK:

1. PAP Tibor, Jogi felsőoktatás a Szovjetunióban. Jogtudományi Közlöny, 1948. 3-4. 39-41. p.; MARTONYI János, Jogászképzés és jogász hivatások a Szovjetunióban. Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Juridico-Politica. Tom. I., Fasc. 2. Szeged, 1949. 24 p.; MEDVE Zsigmond, A jogi oktatás ügye a Szovjetunióban. Jogtudományi Közlöny, 1957. 4-6. 194-197. p.; KAREV, D.S., Sciences juridiques. Revue Internationale des Sciences Sociales (UNESCO), 1959. 2. (L'enseignement des sciences sociales en U.R.S.S.) 220-223. p.; NÉMETI László, A jogi felsőoktatással kapcsolatos tapasztalatok a Szovjetunióban. Felsőoktatási Szemle, 1959. 9. 579-581. p.; PROKOFIEV, M.A. - TCHILIKINE, M.G. - TIOULPANOV, S.I., L'enseignement supérieur en URSS. Paris, UNESCO, 1962. (Etudes et documents d'éducation, No 39.) 40. és 56-58. p.; ZINOVJEV, Sz.I. - REMENNIKOV, B.M., Vűszsie ucsebnie zavedenija SzSzsZR. Universziteti ekonomicseszkie i juridicseszkie vuzi. Moszkva, Vűszsaja Skola, 1962. 296. p.; SEBANOV, A.F., Juridicseszkie vűszsie űcsebnűe zavedenija. Moszkva, Goszudarsztvennoe Izdatelsztvo "Vűszsaja Skola", 1963. 71-72., 86., 97-100., 108-112. és 119-135. p.; TARASZOV, M.A., Teoreticseszkij podgotovke buduscsh jurisztov - sztrogoju poszledovatelnoszt. Vesztņik Vűszsej Skolű, 1963. 7. 27-29. p.; ROT, Henryk, Reforma studiów prawnych w ZSRR. Prawo i Życie, 1963. 9. 15. (166). szám, 6. p. és RÉVÉSZ, L., Der juristische Unterricht in der Sowjetunion. Schweizerische Hochschulzeitung - Revue Universitaire Suisse, 1965. 4. 207-230. p.

2. A jogi karokon és intézeteken (nappali, esti és levelező tagozatos jogi oktatás) és az előbb említett jogi középiskolákon kívül a jogi oktatásnak még a következő formái működtek a Szovjetunióban: a jogi főiskolák mellett az 1919-es forradalom után munkásfakultások, a középiskolával nem rendelkező dolgozók képzésére; középiskolát végzett népbírók és kerületi ügyészek részére egyéves alapfoku tanfolyamok; diplomás jogászok részére egyéves továbbképző szaktanfolyamok; s végül jogi népszerűsítést célzó tanfolyamok különböző formái.

3. Ld. Pap, i.m. 40. p.

4. Megjegyezzük, hogy a tárgyalt időszakban csak kevés jogász hivatás betöltésének volt formális előfeltétele a felsőfoku jogi végzettség. A népbírósághoz képzés nem volt szükséges, csak a népbíróságok vezetői végezték el általában az egyéves alapfoku tanfolyamot. A kerületi és tartományi bíróságok hivatásos bírái-
nak sem kellett feltétlenül jogvégzettnek lennie; esetleg elégséges volt a megfelelő bírósági, szakszervezeti vagy adminisztrációs gyakorlat igazolása és az egyéves tanfolyam elvégzése. Amikor ezek a bíróságok másodfoku ügyekben ítélkeztek, a tanácsban természetesen csak jogvégzett bírák vehettek részt, hiszen itt elsősorban jogkérdésről kellett dönten. Az ügyészségi apparátusban a kerületi, körzeti és városi ügyészek esetében elegendő volt a középiskolai végzettség és az egyéves tanfolyamon való részvétel. Az ügyvédségnél rendszerint megkövetelték a diplomát, de ettől eltekinthettek akkor, ha a jelölt három évi kielégítő gyakorlatot igazolt népbírósági vezetőbíróként, ügyészként vagy vállalati jogászként. A jogi irodákban működő jogászok rendszerint főiskolai jogvégzettek voltak, de kivételesen elegendő volt a gazdasági szakértelem igazolása is. Ebben az időszakban csak a közjegyzőség (és a már említett fellebbezési bíróságok) voltak a kizárólagos fórumok, amelyeknél a jogi diplomát feltétlenül megkövetelték. (Ld. Martonyi, i. m. 13-21. p.)

5. Ebben az időszakban felmerültek többek között olyan javaslatok is, hogy a hallgatók 9 hónapos gyakorlati munkán vegyenek részt még a diploma megvédése és az államvizsgák letétele előtt. - A szakosodás tekintetében is többféle tervzetek voltak. 1957-ben bírósági-ügyészségi és államigazgatási szakok beindítását tervezték, 1959-ben pedig háromirányú szakosodási lehetőséget terveztek: vállalati-jogi (vállalati, döntőbizottsági és társadalombiztosítási jogászok képzésére), bírósági-ügyészségi és állami-jogi (igazgatási jogászok képzésére) szakokat.

6. Ld. Prokofiev-Tchilikine-Tioulpanov, i. m. 56-58. p. - Megjegyzendő, hogy Sebanov (i. m. 128. p.) ugyanezen időszak tekintetében eltérően írja le a tanrendet: nála pl. a bírósági és ügyészségi szervezet az I. év, az SzKP története pedig a III. és IV. év anyagában szerepel.

7. Ld. Rot, valamint Révész az előbbin alapuló cikkét (i. m. 220. s köv. p.).

8. Ld. pl. Taraszov cikkét. - Ugy tűnik, a római joggal kapcsolatos állásfoglalás alapját az képezi, hogy a szovjet jogi oktatásban a római jog mint számos kapitalista állam modern magánjogának történelmi előzménye szerepel, tehát oktatásának fő célja az, hogy bevezetésként szolgáljon a tőkés államok magánjogának tanulmányozásához.

TOVÁBBI IRODALOM

- JOHNSON, E. L. , Some Aspects of Legal Education in the U. S. S. R.
Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1955. N.S. 3. 25-31. p. ;
- SHEBANOV, A. J. , The Teaching of Law in Soviet Institutions of Higher Education. Law in the Service of Peace, 1965. N.S. 4. 97-101. p. ;
- SAMU MIHÁLY - GRESZNÁRY PÁL - PÁRTLJ IMRE, A Joghallgatók Tudományos Egyesületének küldöttsége a Szovjetunióban. Felsőoktatási Szemle, 1959. 10. 652-654. p. ;
- LYON, T. , Juristische Ausbildung in der Sowjetunion. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1961. 73. köt. 131 s a köv. p. ;
- MORRIS, Soviet Legal Education. Journal of Legal Education, 1963. 15. köt. 309 s a köv. p. ; és
- PERTCIK, V. , A jogi oktatás fejlődésének kérdései Kelet-Szibériában. Szovjetszkaja Juszticija, 1965. 15. 11-12. p.

Bolgár Népköztársaság

Bulgáriában a felsőfoku jogi képzés 1892-ben indult meg; ennek egyetlen fóruma azóta is szófiai egyetem jogi kara; amely a jogászképzés szükségleteit ma is kielégíti.¹

Az egyetemre való felvétel a Bolgár Népköztársaságban két szakaszban, az un. jelölési eljárás és a szorosan vett felvételi eljárás során történik. A jelölési eljárás célja az, hogy még a felvételi kérelmek beadása előtt megvizsgálják a jelentkező felvételre bocsáthatóságát. A jelölést a lakhely szerint illetékes népi tanács végzi el egy külön erre a célra létesített társadalmi bizottság segítségével, amely a társadalmi szervezetek, szakszervezetek és a helyi iskolahatóság tagjaiból áll. A jelölőbizottság a jelölt társadalmi, politikai és szakmai tevékenységét vizsgálja. Ha a bizottság döntése szerint a jelentkező jelölhető az egyetemi felvételre, erről a népi tanács okiratot állít ki. Ha a jelentkezőt nem jelölik és ő nem ért egyet a bizottság döntésével, akkor fellebbezhet a felettes népi tanácshoz, amely rövid időn belül végleges és megfellebbezhetetlen határozatot hoz. Nappali tagozatra csak azok a dolgozók és gyermekeik jelölhetők, akik középiskoláikat sikeresen elvégezték, s nem töltötték még be 35. életévüket. Férfiaknál még az szükséges, hogy katonai szolgálatuk letöltéséről vagy ennek elhalasztásáról igazolással rendelkezzenek. Egyetemi felvételre nem jelölhető az a személy, aki részt vett népellenes tevékenységben.

A jelölt személyek a jogi karon felvételi vizsgát tesznek bolgár nyelvből és irodalomból. A felvételi vizsga végeredményének megállapításánál figyelembe veszik még az érettségi bizonyítvány végeredményét, valamint a középiskolai rész-eredményeket bolgár nyelvből, történelemből, s a Bolgár Népköztársaság Alkotmánya című tárgyból. A felvétel a felvételi vizsga végeredménye alapján történik.

Előnyben részesülnek azok a jelöltek, akik a termelőmunkában már résztvettek, akik vagy akiknek szülei tevékenyen résztvettek az antifasiszta harcokban, illetve akik aktív társadalmi-politikai tevékenységükkel kitűnnek.

A tanulmányi idő a nappali hallgatóknál 4 év, levelező hallgatóknál 5 év.

Az oktatás alapvető formája az előadás és a gyakorlat. Ezt egészítik ki még a konzultációk, üzemi gyakorlatok, az önálló munka és a beszámolók. Minden előadó és adjunktus hetente egy előre meghatározott órában fogadja a hallgatókat konzultáció céljából. Az alapvető tárgyakban való elmélyülésre a tudományos diákkörök szolgálnak, amelyekben a részvétel önkéntes. A hallgatók minden évben egy hónapot termelési gyakorlattal töltenek, elsősorban a szófiai bíróságokon és ügyészségeken.

A tantervet és az egyes tárgyak tematikáját illetően az utóbbi években több jelentős módosítást hajtottak végre. Így többek között elhagyták az egyetemes állam- és jogtörténetet mint alaptárgyat (valamint több választható tárgyat, mint pl. olasz nyelv, bírósági elmekórtan, általános statisztika), és ezek helyett kiszélesítették a kötelező ill. választható un. speciális kurzusok arányát. Az 1966-196-es tanévben a tanterv a következő volt (zárójelben először az előadások, majd a gyakorlati foglalkozások heti óraszámát jelölve):²

I. év

1. félév

állam- és jogelmélet (3, 1)
a kapitalizmus politikai gazdaságtana (2, 1)
bolgár állam- és jogtörténet (4, 1)
bírósági statisztika (3)
könyvvitel és könyvvizsgálat (2)
a nemzetközi kapcsolatok története (2)
az SzKP története (2, 1)
orosz (2)
latin nyelv (1, fakultatív)
(gyors- és gépirás - fakultatív)

2. félév

állam- és jogelmélet (3, 2)
a kapitalizmus politikai gazdaságtana (2, 1)
római jog (1)
a nemzetközi kapcsolatok története (2)
az SzKP története (2, 1)
a BKP története (1)
orosz (2)
francia, német vagy angol nyelv (4)
politikai és jogi tanok története (2, fakultatív)
(gyors- és gépirás - fakultatív)

II. év

1. félév

a szocializmus politikai gazdaságtana (2, 1)
államjog (2, 1)
a Szovjetunió államjoga (3, 2)
burzsoá államjog (2, speciális kurzus)
római jog (2)
büntetőjog (2, 1)
polgári jog, általános rész és javak (2, 2)
a BKP története (1, 1)
francia, német vagy angol nyelv (2)

2. félév

a szocializmus politikai gazdaságtana (2, 1)
államjog (2, 1)
a népi tanácsok szervezete és működése (2, speciális kurzus)
büntetőjog (3, 2)
polgári jog, általános rész és javak (3, 2)
francia, német vagy angol nyelv (2)

III. év

1. félév

államigazgatási jog (2, 1)
pénzügyi jog (3, 2)
büntetőeljárás jog (2, 1)
büntetőjog (2, 2)
kötelmi jog (2, 2)
nemzetközi jog (2, 1)
dialektikus és történelmi materializmus (2)

2. félév

államigazgatási jog (3, 2)
büntetőeljárás jog (2, 2)
büntetőjog (3, 1)
kriminálisztika (2)
törvényszéki pszichiátria (2, speciális kurzus)
a népgazdaság tervezése (2, speciális kurzus)
kötelmi jog (4, 2)
a KGST jogi problémái (2, speciális kurzus)
nemzetközi jog (2, 1)
dialektikus és történelmi materializmus (2, 1)

IV. év

1. félév

büntetőjog (1, 1)
kriminálisztika (1, 1)
család- és örökjog (4, 1)
munkajog (2)

2. félév

állam- és jogelmélet (2, speciális kurzus)
büntetőjog (2, 2)
tengeri jog (2, fakultatív)

termelőszövetkezeti jog (4, 2)
polgári eljárási jog (2, 2)
nemzetközi magánjog (3, 1)

birósági orvostan (2, választható
speciális kurzus)
burzsoá polgári és kereskedelmi jog
(2, választható speciális kurzus)
munkajog (2, 2)
polgári eljárási jog (4, 2)

A vizsgaidőszakok a téli és a nyári félév végén vannak, az utóvizsgák szeptemberben. Adott tárgyból utóvizsgázni csak egyszer lehet. Akinek egy félévben összesen több mint három vizsgaelmaradása van, az nem utóvizsgázhat. Azokat a hallgatókat, akik egy félévben több mint három tárgyból nem vizsgáztak sikeresen, illetve akik az utóvizsgán is sikertelenül szerepeltek, a rektor döntésének megfelelően évismétlésre utasítják vagy kizárják az egyetemről. Évet ismételni szintén csak egyszer lehet.

Az egyes vizsgák osztályozása hat teljes jegy alapján történik.

A nyolc féléves jogi tanulmányokat az államvizsgák zárják le (külön diplomamunka vagy disszertáció nincs), amelyeket szabály szerint az utolsó félév elvégzésétől számított három éven belül kell letenni. Az államvizsgatárgyak a következők: a marxizmus-leninizmus alapjai és dialektikus materializmus (szóbeli), polgári jog és polgári eljárási jog (írás- és szóbeli), valamint büntetőjog és büntető eljárási jog (írás- és szóbeli). Államvizsgát megismételni szintén csak egyszer lehet, a sikertelen államvizsgát követő harmadik év eltelte után.

Azok a hallgatók, akik tanulmányaikat sikeresen befejezték, diplomát kapnak, amely feltünteti az egyes államvizsgák összátlagát és a korábbi vizsgaeredmények átlagát is (az egyes tárgyak vizsgaeredményeit a diploma melléklete tartalmazza).³

A végzett hallgatók - annak megfelelően, hogy milyen jogász-pályát választanak - egy évi termelési gyakorlaton vesznek részt bíróságon, ügyészségen vagy ügyvédi munkaközösségben. Üzemi gyakorlatukat már nem az egyetem, hanem az igazságügy-minisztérium ellenőrzi. Gyakorlati idejük alatt fizetésben nem részesülnek, de ezt az évet a nyugdíj szempontjából figyelembe veszik, és a társadalombiztosítási szolgáltatásokat is igénybe vehetik. Az egy év elteltével az igazságügy-minisztérium bizottsága előtt joggyakornoki vizsgát tesznek, és elkezdik tényleges működésüket.

A szófiai egyetem jogi karán évről évre egyre több a jelentkező, s ennek megfelelően növekszik a felvettek száma is. 1956-1957-ben a bolgár oktatási rendszert széles körű társadalmi bírálat érte, mely abban nyert megfogalmazást, hogy az oktatás rendszere elmarad a szocialista fejlődés követelményeitől. A nemzetgyűlés által 1959. július 3-án megszavazott törvény értelmében az oktatást olyan módon kell újraszervezni, hogy szorosabb kapcsolat jöjjön létre az oktatás és az élet között. Az átszervezés az 1960-as években megkezdődött, s amint erre már rámutattunk, az oktatandó tárgyakat, ezeknek a tantervben való elhelyezését és tematikáját tekintve már bizonyos eredménnyel is járt. A reform általános célját a jogi oktatás területén abban fogalmazták meg, hogy az átfedések kiküszöbölésével csökkenteni kell a hallgatók túlterheltségét, az előadásszerűség és általában a leíró jelleg csökkentésével aktivizálni kell a hallgatóságot és ezzel emelni az oktatás színvonalát, s tevékenyé kell tenni a termelési gyakorlatokat.

JEGYZETEK

1. VACSEV, Nikolaj, A jogi oktatás rendszere a Bolgár Népköztársaságban. Jogtudományi Közlöny, 1961. 6. 374-377. p. és a szófiai egyetem bolgár, orosz és francia nyelvű évkönyve: Szofijszki Universzitet "Kliment Ohridszki". Pazpisz na lekciite. Szofija, 1966. 129-136. p.

2. Ld. Szofijszki Universzitet...

3. A nappali tagozaton kívül ismert még a levelező tagozat és az un. externátus is, amelyekre nagy vonásokban ugyanazok a szabályok (tanterv és program stb.) érvényesek. A levelezőhallgatókat szintén jelölik, a jelölést azonban az üzemek, vállalatok stb. állami, szakszervezeti és ifjúsági szervezeti vezetősége végzi el. A jelöltek a legjobb üzemi munkások köréből kerülnek ki, akik 40 évnél nem idősebbek és legalább két évi üzemi gyakorlattal rendelkeznek, s akikről a jelölőbizottság feltételezi, hogy sikeresen össze tudják majd egyeztetni üzemi munkatapasztalataikat tanulmányaikkal. A jelöltek felvételi vizsgát tesznek, tanulmányaikat öt éven keresztül folytatják - azzal a különbséggel, hogy évente csak egyszer, áprilisban vizsgáznak. Az externátus intézménye a levelező tagozat egy különleges

fajának tekinthető, amelyre sajátos szabályok érvényesek. Externánsként vezető beosztású állami hivatalnokok, társadalmi-politikai szervezetek tagjai és kiváló üzemi dolgozók (elsősorban ujitók, élmunkások és kitüntetettek) tanulnak, tehát olyanok, akik munkakörükben nélkülözhetetlenek s így hivatásuktól hosszabb időre nem szakadhatnak el. Felvételük külön vizsga nélkül, hivatali-üzemi ajánlás alapján történik. Előadásokat nem látogatnak, hanem önállóan foglalkoznak az anyaggal s az év során bármikor jelentkezhetnek vizsgára. Oktatási idejüknek csak a maximuma van meghatározva: hat éven belül végezniük kell, de tetszőlegesen rövid idő alatt is befejezhetik tanulmányaikat. Diplomájuk egyenlő értékű a nappali vagy levelező hallgatók diplomájával. Megjegyzendő, hogy általában csak kétfévenként indítanak a jogi karon externáns évfolyamot.

Csehszlovák Szocialista Köztársaság

Csehszlovákiában a felsőfoku jogi oktatás tekintetében a régi osztrák-magyar szabályzatok, így a tanulmányokról és a vizsgákról szóló 1893-as és a doktori vizsgákról szóló 1872-es jogszabályok egészen 1950-ig hatályban maradtak. E jogszabályokat és a jogi képzésnek ezeken alapuló rendjét az Ausztriában folyó jogi oktatás tárgyalásánál mutatjuk be; itt csak annyit jegyzünk meg, hogy az osztrák rendszer értelmében a tanulmányok két szakaszra voltak bontva: az egyiket az államvizsgák, a másikat pedig a doktori vizsgák zárták le. Amint ezt Ausztria esetében részletesebben tárgyalni fogjuk, e vizsgák számos párhuzamosságot mutattak, különállásuk lényegében formális volt. Mivel Csehszlovákiában a német hatóságok 1939-től 1945-ig bezárták a felsőoktatási intézményeket, a felszabadulás után lehetővé kellett tenni, hogy a tanulmányaikat be nem fejezett hallgatók vizsgáikat bizonyos könnyítésekkel befejezzék, ezek a könnyítések pedig azt eredményezték, hogy a két vizsgafajta közötti különbség végül teljesen eltűnt.¹

Az osztrák rendszerű jogi oktatás természetesen nem felelhetett meg a szocialista szellemű jogászképzés követelményeinek. Az egyetemi oktatás szocialista átalakítására irányuló reformtörekvések 1948-ban kezdődtek, 1950-ben – az osztrák eredetű jogszabályok hatályon kívül helyezésével – már látható formát öltöttek, s 1953–54-ben lényegében befejeződtek.

Az 1948-as tervezetek szerint a hallgatókat felvételi vizsgák során kell felvenni a karra (a felvételi bizottság egy professzorból és két felsőbb évfolyamu hallgatóból áll), amelyeken a jelöltek alkalmasságát, a társadalmi élet iránti érdeklődését mérik le. A tanrend kötelező és választható tárgyakból áll (választható pl. a szónoklás és a jogi előadás alapjai, a modern technika alkalmazása a törvényhozásban és a joggyakorlatban, idegen jogi szaknyelvek, stb.). Az első évfolyamon

a következő tárgyakat kívánták oktatni (zárójelben az előadások, majd a gyakorlatok heti óraszámát feltüntetve):²

1. félév

a tudományos megismerés alapjai (4)
a társadalom gazdasági-szociális-
politikai története (6)
a statisztika alapjai (2, 2)
alkotmányjog (4)
jogtudomány és közigazgatási
jog (6)

2. félév

a tudományos megismerés alapjai (3)
Csehszlovákia gazdasági-szociális-po-
litikai története (5)
általános jogfejlődés (4)
alkotmányjog (4, 2)
jogtudomány és közigazgatási jog (4, 2)

Az első év után a hallgatók egyhónapos gyakorlaton vesznek részt a nemzeti bizottságoknál. A vizsgarendet igen szigorúan kívánták szabályozni, csak kisszám-
ban téve lehetővé az utóvizsgákat.

1950-ben az oktatás tartamát négy évben állapították meg, majd az 1953-54-es évtől kezdve felemelték öt évre. Az öt éves tanrend szerint a következő tárgya-
kat oktatták (zárójelben az egyes tárgyak összóraszámát jelöljük meg):³ marxiz-
mus-leninizmus (448, az első két évben a marxizmus-leninizmus alapjai, a harma-
dikban dialektikus és történelmi materializmus), állam- és jogelmélet (128, az el-
ső évben), szovjet jog (128, az első három félévben), politikai gazdaságtan (320, az
első két évben, a statisztikával egybeolvasztva), logika (32), egyetemes állam- és
jogtörténet (192), csehszlovák állam- és jogtörténet (96), államjog (96), államigaz-
gatási jog (197), büntetőjog és büntetőeljárás jog (304), kriminalisztika (32), pol-
gári jog (206), családjog (16), polgári eljárási jog (104), munkajog (64), nemzet-
közi jog (80) és orosz nyelv (128). Csak az ötéves tanrendben vezették be az alábbi
tárgyak oktatását: mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog (49), pénzügyi jog (38),
a politikai tanok története (26), könyvelés és számvitel (13), valamint a kapitalista
országok alkotmányjoga és politikai intézményei (37).

Az ötéves tanulmányi rend legjelentősebb újdonsága az volt, hogy az egyéb-
ként egységes diploma mellett lehetővé tették az utolsó előtti két félévben a hallga-
tók szakosodását. Három szak egyikét lehetett választani: bírói, államigazgatási

gatási és nemzetközi jogi (ez utóbbi feltételezte az orosz és az angol vagy francia nyelv olvasási szinten való ismeretét). A választott szaknak megfelelően a hallgatók külön előadásokon és gyakorlati foglalkozásokon vettek részt. Külön előadások voltak a következő tárgyakból: birói szak: büntetőjog és büntető eljárási jog (50), bírósági orvostan (13), igazságügyi statisztika (13), polgári jog (52), polgári eljárási jog (26) és nemzetközi magánjog (12); államigazgatási szak: államigazgatási jog (76), munkajog (13), mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog (13), pénzügyi jog (13) és nemzetközi jog (24); végül nemzetközi jogi szak: nemzetközi kapcsolatok (56), diplomáciai gyakorlat (26), politikai földrajz (24), nemzetközi kereskedelem (24), szovjet intézmények (25) és Anglia vagy Franciaország intézményei (25).

Átlagosan az óraszám egyharmadát a gyakorlati foglalkozások képezték. Az egymást követő ki sebb változtatások során megnövelték a gyakorlati munkamennyiségét is: az ötéves rend bevezetésének évében hallgatók összesen három hónapot töltöttek igazságszolgáltatási-igazgatási intézményeknél - a 8. félévben egy hónapot bíróságon, a 9. félévben egy hónapot a nemzeti bizottságoknál, s az utolsó félévben szintén egy hónapot ügyészségnél.

A hallgatók tanulmányi fegyelme igen szigorú volt: egyrésztől minden foglalkozás tekintetében kötelezővé tették a részvételt, másrésztől pedig megszigorították a vizsgarendet is. Adott félévben három sikertelen vizsga esetében csak egy ízben lehetett utóvizsgázni; két ízben utóvizsgázni csak félévenként egy tárgyból lehetett. Az évismétlést általában nem tették lehetővé: aki a fenti vizsgakövetelményeknek nem felelt meg, előlről kezdhette tanulmányait.

Az utolsó félévben - a szakmai gyakorlaton kívül - nem volt semmiféle foglalkozás: a hallgatók disszertációjukat készítették el és az államvizsgákra készültek fel (államvizsga volt minden alaptárgyból, beleértve pl. a családjogot, a nemzetközi jogot és a marxizmus-leninizmust is). Az államvizsgák letételével a hallgatók a "promovált jogász" címet nyerték el.

Az 1960-as évek során ismét jelentős módosításokat hajtottak végre a jogi felsőoktatás rendjében. A célt ismételten abban fogalmazták meg, hogy a két csehszlovák jogi kar a társadalom állami apparátusa számára aktív politikai kádereket neveljen, akik nemcsak a jogszabályokat ismerik, hanem hivatásuk társadal-

mi súlyának is tudatában vannak. Ezért kibővítették a gyakorlatok és a szakmai-termelési gyakorlatok arányát, s kiegészítésként bevezették a szemináriumokat és a konzultációk rendszerét.

Az újabb reformok során a képzés ideje változatlanul öt év maradt. Bevezették számos új tárgy oktatását.⁴ Ilyenek pl. a Kommunista Párt és a nemzetközi munkásmozgalmak története, a tudományos kommunizmus, a politikai tanok története, a népgazdaságtervezés, a Szovjetunió állam- és jogtörténete, Csehszlovákia és a népi demokratikus államok 1945 utáni állam- és jogtörténete, az állam és a jog elmélete és szociológiája (ezt a 9. félévben, 39 előadáson és heti két gyakorlati foglalkozáson oktatják), a Szovjetunió államjoga, a kapitalista államok alkotmányjoga, társadalom- és államépítés, a népgazdaság irányítása, gazdasági jog stb. A nemzetközi jogon és a nemzetközi magánjogon felül még előadják a nemzetközi szervezetek és a jelenkori nemzetközi politika fő problémái című tárgyakat is. Az új tanrend további jellemzője az, hogy az igazságszolgáltatással kapcsolatos tárgyak zömét a IV. évben oktatják (az új tematikában változatlanul nem szerepel a római jog; megszüntették a büntetőeljárás jog önálló tárgyalását is és beolvasztották a "bírói és ügyészségi szervezet" című diszciplinába). A testnevelés az első négy évben szerepel, katonai előadások pedig a III-IV. évben. A hallgatók a 9. félévben heti nyolc órában választásuk szerint egyes speciális kérdésekről hallgathatnak előadásokat (a prágai jogi karon pl. a következők közül: az igazgatás mechanizálása és automatizálása, a kibernetika alkalmazása a jog területén, a munka formái és módszerei a nemzeti bizottságokban, az afrikai államok államjogának sajátosságai stb.).

A hallgatók az első évet úgy töltik, hogy egy hónapig tanulnak, majd egy hónapig gyakorlati termelő munkán vesznek részt, ismét egy hónapig tanulnak, majd dolgoznak - összesen hat hónapot töltenek így termelő tevékenységgel. A szakmai gyakorlatok aránya szintén elég nagy: a 6. félévben hat hetet töltenek üzemekben, nemzeti bizottságoknál, döntőbizottságoknál vagy mezőgazdasági intézményeknél; a 8. félévben öt hetet bíróságoknál vagy ügyészségeknél; a 9. félévben pedig 12 hetet olyan típusú szerveknél, amelyeknél majd végzésük után elfognak helyezkedni.

A napi foglalkozások időtartama általában nem haladja meg a 4-5 órát, s így a hallgatóknak módjukban áll elmélyíteni tanulmányaikat és aktívan résztvenni a tudományos diákkörök munkájában. A tanulmányok utolsó fázisa a diplomamunka elkészítése, amelynek elfogadása (és természetesen a záróvizsga letétele) után a jelöltek a "diplomás jogász" címet nyerik el.

E reformok értékelése során több szerző rámutatott arra, hogy a további fő feladat nem a nappali képzés megjavítása, hanem azoknak a formáknak és módoknak a kidolgozása, amelyek által lehetővé lehet tenni az esti és a levelező oktatási formák kiszélesítését. E szerzők - pl. Jiri Rambousek - véleménye az, hogy a jogi tanulmányokat nem hátráltatja, hanem egyenesen elősegíti az, ha a hallgatók közben munkaviszonyban állnak. Elképzelések születtek arról, hogy csak többéves munkagyakorlattal rendelkezőket vegyenek fel a jogi karokra, vagy hogy a felvett hallgatók számára tegyék lehetővé - esetleg csak egy-két évre - az állásba menetelt (pl. úgy, hogy csak a negyedik vagy ötödik évfolyamon legyenek ismét nappali tagozatos hallgatók.)⁵

Az 1966. évben kibocsátott, a felsőoktatást érintő jogszabályok ismét változtatást hoztak a jogi tanulmányok rendjében.⁶

A főiskolák tanulmányi szabályzatának kibocsátásáról szóló hirdetmény⁷ szerint a következő tagozatok fognak működni a jövőben (ami már az előbb vázolt tervek valóráváltását jelenti): nappali, esti, távtanulmányi (a hallgató önállóan, irodalom alapján, de konzultációs ellenőrzéssel tanul) és externátusi tagozat, ami a hallgató teljesen önálló felkészülését tételezi fel. A nappali tagozaton a heti óraszám legfeljebb 30 lehet. Az érdemjegyek a következők: kitűnő, igen jó, jó és elégtelen (az elégtelent nem írják be: azt jelenti, hogy a hallgató nem vizsgázott). A vizsgák szóbeliek és írásbeliek. Utóvizsgázni csak két ízben lehet, évet ismételni szintén csak kétszer - de ugyanazt az évet kétszer ismételni ill. az első három évben két évet ismételni nem lehet. Évismétlés esetében utóvizsga letételét csak a dékán engedélyezheti.

Az új szigorlati rendtartás⁸ alapján csak abszolvált hallgatók szigorlatozhatnak. A jelölt elkészíti disszertációját, s ha azt az opponáló bizottság elfogadhatónak itéli, akkor a jelölt szóbeli szigorlati vizsgát tehet. A szóbeli vizsga tárgyát egy, a hallgató által választott tudományszak (állam- és jogelmélet, állam- és

jogtörténet vagy a tételesjogi tudományágak köréből) és a kapcsolódó melléktárgyak képezik. Sikeres vizsgák esetén a jelölt a jogi doktori (JUDr) címet nyeri el.

JEGYZETEK

1. PAP Tibor, A jogi oktatás Csehszlovákiában. JOgtudományi Közlöny, 1949. 3-4. 89-90 p. (A cikk TURECEK, Josef, Paragrafus helyett élő jog. A jogi oktatás reformja a Köztársaságban. Predvoj, 1948. október 21. cikkét ismereti); STAJGR, Frantisek, L'enseignement du droit en Tchécoslovaquie. Bulletin de Droit Tchécoslovaque, 1954. 3-4. 178-188. p.; RÉVÉSZ, L., Der juristische Unterricht in der Sowjetunion. Schweizerische Hochschulzeitung - Revue Universitaire Suisse, 1965. 4. 228-230. p.; RAMBOUSEK, Jiri, K prestavbe studia na právnických fakultách. Vysoká Škola, 1960-1961. (IX. évf.) 1. 25-31. p.; VEVERKA, Vladimír, Právnické studium na vysokých školách v zahraničí a u nás. Právník, 1966. 9. 825-834. p.

2. Ld. Pap, i.m. 89. p.

3. Ld. Stajgr, i.m. 184-186. p.

4. A tantervben szereplő új tárgyakat Révész közli Henryk ROT-nak a Prawo i Życie, 1964. 4. 24. 2. p. alatt megjelent, A jogi tanulmányok reformja a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban című cikke alapján.

5. A rendes jogi tanulmányokon kívül még több más előképzési és továbbképzési formák ismereteseek Csehszlovákiában. Ilyen a középkádereképzést célzó három éves tanfolyam nemzeti bizottsági és belügyminisztériumi dolgozók számára, a levelező továbbképzést nyújtó tanfolyam abszolvált igazságügyminisztériumi dolgozók számára, tájékoztató-népszerűsítő jellegű tanfolyamok nem-jogászok számára, stb.

6. Az újabb rendelkezések alapját az 1966. március 16. napján kelt, a főiskolákról szóló 19. számú, lényegében keret-jellegű törvény (Sbirka Zákonu, 1966. március 30-i 7. szám) képezi.

7. Ld. A főiskolák tanulmányi szabályzatának kibocsátásáról szóló 25/1966. Sb. számú hirdetményt.

8. Ld. a 26/1966. Sb. számú hirdetményt a szigorlati vizsgák szabályairól (Szigorlati rendtartás).

Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság

Jugoszláviában a felsőfoku jogi képzés az egyetemek jogi karain valósul meg.¹ Az egyes egyetemek a köztársaságokhoz tartoznak (igazgatásuk nem szövetségi ügy), s saját statútummal rendelkeznek. Ez természetesen az egyetemek bizonyos önállóságával jár együtt, ami a képzés eltérő jellegében is megnyilvánul, ennek ellenére azonban az egyetemek között együttműködés valósul meg.

1946-tól kezdve a képzés négyéves volt és a hallgatóknak lehetőségük volt a szakosodásra (bírói és politikai-államigazgatási szak). A tanulmányi rend csak szóbeli vizsgákat ismert; az 1951-1952-es tanévig a hallgatók az évi három vizsgaidőszak bármelyikében, kötetlen sorrendben tehették le vizsgáikat, az utolsó féléves hallgatók pedig bármelyik hónap végén vizsgázhattak. A végzett hallgatók a "jogász" (pravnik) címet nyerték el. Azok a végzett hallgatók, akik a jogi doktori címre pályáztak, két évvel végzésük után megkezdhatték tézisének kidolgozását, szóbeli vizsgákat tettek és további két év leteltét követően megvédezhették doktori munkájukat.

A jogi karra való felvételhez eleinte elég volt az érettségi bizonyítvány, a jelentkezők számának növekedése (és részben az a körülmény is, hogy számos középiskolát nem végzett jelentkezőt is felvettek) megkövetelte 1951-ben a felvételi vizsgák rendszerének bevezetését.

A jogi képzés tematikája több változáson ment keresztül. Példaképpen bemutatjuk a zágrábi jogi karon az 1954-1955-ös évben oktatott tárgyak jegyzékét:²

I. év

állam- és jogelmélet, a társadalomtudományokba való bevezetéssel
a jugoszláv népek állam- és jogtörténete a XIX. századig
egyetemes állam- és jogtörténet
római jog
politikai gazdaságtan
orosz, francia, angol vagy olasz nyelv
latin nyelv
katonai előképzés

II. év

államjog
a jugoszláv népek állam- és jogtörténete a XIX. és XX. században
polgári jog, általános rész
polgári jog, dologi jog
politikai gazdaságtan
a statisztika alapjai
olasz nyelv
orosz, francia vagy angol nyelv
katonai előképzés

III. év

polgári jog, kötelmi jog
polgári jog, öröklés
családjog
büntetőjog
büntetőeljárás jog
nemzetközi jog
nemzetközi jog
Jugoszlávia gazdasági rendszere
pénzügyi jog
katonai előképzés
választható tárgyak:
 az európai integráció kérdései
 a Gazdasági Intézet szemináriuma
 a diplomácia története
 a diplomáciai jog kodifikációjának kérdései
 a gazdasági tanok története
 orosz vagy francia nyelv
 angol nyelv

tengeri jog és általános közlekedési jog
gazdasági jog és szövetkezeti jog
államigazgatási jog
munkajog
nemzetközi magánjog
polgári eljárási jog
választható tárgyak:
 kriminalisztika
 bíróági orvostan
 orosz vagy francia nyelv
 angol nyelv

A jugoszláv oktatási rendben az 1958-59-es évek során igen jelentős és mélyreható változtatásokat vittek véghez. A reform alapvető célkitűzése arra irányult, hogy az oktatás tartalmát fokozatokra bontsák, s hogy egyidejűleg lehetővé tegyék a hallgatók szakosodását is. A fokozatosítás követelményének megfelelően a tananyagot három csoportra bontották. Tekintettel arra, hogy az új reformok igen nagy önállóságot adtak az egyetemeknek, először a mai felvételi rendszert általában, majd az egyes egyetemek által elfogadott oktatási módokat mutatjuk be.

A jogi karokra való felvételhez általában megkövetelik a nyolc éves alapkou és négy éves középfoku képzés elvégzését. A gimnáziumok latin tagozatán végzett jelentkezők általában nem tesznek felvételi vizsgát; akik latin nyelvet nem tanultak, kiegészítő vizsgát kell tenniük latinból. A gimnáziumtól eltérő középiskolai végzettség esetén a jelentkezőnek un. minősítési vagy felvételi vizsgát kell tennie. Felvételi vizsga során felvehető a jogi karra azok a középiskolát nem végzett fiatalok is, akik legalább négy évet gyakorlati munkában töltöttek. Ezeknek - pl. a Split-i jogi kar esetében - a következő tárgyakból kell vizsgát tenniük: írásbeli szerbhorvát nyelvből, és szóbeli szerbhorvát nyelvből, a jugoszláv irodalomból, Jugoszlávia társadalmi- és államszerkezetéből, egyetemes és jugoszláv történelemből, filozófiából, földrajzból, valamint egy idegen nyelvből. Abban az esetben, ha a jogi karra jelentkezők száma túl magas, a kar a felvételt minden jelentkező esetében is versenyjellegű felvételi vizsgához kötheti.

A reform által nyújtott lehetőségeket leginkább a belgrádi egyetem jogi karán valósították meg. Céljukat abban fogalmazták meg, hogy a hallgatókat hivatásukra

mint felelősségteljes társadalmi funkció ellátására készítsék elő, s ezért nagy szerepet szántak a jog elméleti vizsgálatának, valamint a szociológia és a politikatudomány oktatásának. Az I. és a II.- foku oktatás egyenként két-két évig tart. Mind a négy évben az oktatandó anyag gerincét kötelező tárgyak képezik, s ezeket egészíti ki a harmadik és a negyedik évben a szakosodásnak megfelelő tárgyak. A választott szaknak megfelelően a hallgató összesen öt speciális tárgyat hallgat (hármát a III. évben és kettőt a IV. évben), amelyek közül egyet mindkét évben maga választ. A II. fokra az a hallgató iratkozhat be, aki az első fokozatban oklevelet kapott, illetve aki más elismert első fokozatot elvégzett és a megfelelő kiegészítő vizsgát leteszi.

Az I. fok (az első két általános év) elvégzése után a hallgató a "jogász" (pravnik) címet nyeri el, a II. fok (a második két szakosodott év) elvégzése pedig a "diplomás jogász" (diplomirani pravnik) cím elnyerését jelenti. A jogi diplomában feltüntetik az elvégzett szakot vagy szakokat – ez azonban nem jelenti azt, hogy a hallgató csak választott szakjában helyezkedhet el.

A kötelező tárgyak a következők:³

I. év

bevezetés a jogelméletbe
a szociológia alapjai
állam- és jogtörténet
a római jog alapjai
személyi- és családjog

II. év

államjog
büntetőjog
polgári jog (bevezetés, dologi és örökjog)
politikai gazdaságtan
a büntetőeljárás jog alapjai (féléves)

III. év

államigazgatási jog
polgári jog (kötelmi jog)
pénzügtudomány
gazdaságpolitika

IV. év

gazdasági jog
munkajog
nemzetközi jog
nemzetközi magánjog
a polgári eljárási jog alapjai (féléves)

A szakosodásnak megfelelő tárgyak - az egyes csoportok szerinti bontásban - a következők:

Bírói csoport:

III. év

büntetőeljárási jog és kriminológia
bírószági orvostan és pszichopatológia
biztosítási jog vagy:
a statisztikai módszer

IV. év

polgári eljárási jog (féléves)
egy az alábbiak közül:
gazdasági- jogi ügyletek
szállítási jog
tengeri jog

Államtudományi csoport:

III. év

kommunális rendszer és kommunális politika
államigazgatási jog
szociálpolitika vagy:
a statisztikai módszer

IV. év

államelmélet
egy az alábbiak közül:
a jelenlegi szocialista rendszer
Jugoszlávia politikai és jogi intézményeinek története
a politikai tanok története
összehasonlító államjog

Gazdasági csoport:

III. év

vállalati gazdaságtan

IV. év

gazdasági-jogi ügyletek

a nemzetközi gazdasági viszonyok
(féléves)
a statisztikai módszer (féléves)

egy az alábbiak közül:
a gazdasági fejlődés elmélete
szállítási jog
tengeri jog
biztosítási jog
gazdaságtörténet
a gazdasági tanok története

Nemzetközi jogi csoport:

III. év

a nemzetközi kapcsolatok
a jelenlegi szocialista rendszer
a nemzetközi gazdasági viszonyok
(féléves)

IV. év

nemzetközi szervezetek
egy az alábbiak közül:
nemzetközi gazdasági jog
gazdasági-jogi ügyletek
szállítási jog
tengeri jog

Társadalomtudományi csoport:

III. év

társadalompolitika (féléves)
kommunális rendszer és kommunális
politika
a statisztikai módszer (féléves)

IV. év

a munka szociológiája
egy az alábbiak közül:
a közösségek szociológiája
családszociológia
társadalompszichológia
társadalompatológia

A III. fokozat lényegében rendkívüli fokozat, az egyetem elvégzése utáni további (postgraduális) tanulmányokat jelenti. Időtartama legalább két év. Két faja van, annak megfelelően, hogy a jelölt továbbképzése adott tudományszakok csoportjában magas elméleti képzettséggel rendelkező jogász, avagy pedig specialista, tudományos kutató kinevelését szolgálja-e. Az előbbinek a (politikai, jogi, társadalmi vagy gazdasági) tudományok magisztere, az utóbbinak pedig a specialista cím felel meg. A magiszteri studiumot folytatók szakirányt választanak kutatásukhoz (jogelmélet, gazdasági igazgatási jog, népgazdaságtan, jogtörténet, szociológia, munkajog stb.), ennek megfelelően két alaptudományban elmélyülnek, több speciális szemináriumon vesznek részt (többek között a társadalomtudományok módszer-

tanából is), legalább fél éven keresztül kutatási gyakorlatot végeznek valamilyen tudományos intézetben, majd szóbeli diploma-vizsgát tesznek és elkészítik írásbeli diplomamunkájukat. A specialisták is hasonló szemináriumokon vesznek részt, de tanulmányaik súlypontja nem elméleti továbbképzésükön, hanem többéves elmélyült kutatásaikon van.⁴

A Jugoszláviában működő 9 jogi kar közül hét kar fogadta el a kétfokozatu rendszert, s ezek közül öt kar oktat az un. belgrádi típus szerint. Amint ez a fentebbiekből látható, a belgrádi rendszer lényege az, hogy megvalósítja a fokozatosságot (s ezáltal lehetővé teszi, hogy csak két évet végzett hallgatók is elhelyezkedhessenek alacsonyabb, de jogi alapismereteket igénylő munkakörökben) és a második két évben lehetővé teszi a szakosodást is; mégis, a négy éves jogi tanulmányok egységes egészet képeznek, mert az évek során a különböző tárgyak egymásra épülnek, tehát a második két év tanulmányai nem mélységükben, hanem tárgyukban különböznek az első két év anyagától. Természetesen a belgrádi típus keretében is lehetséges más megoldás. Így pl. Pristina jogi karán már az első évben megkezdődik a szakosodás általános és igazgatási jogi tanulmányokra - az általános tanulmányokat folytatók a belgrádi rendszerhez hasonlóan már csak a harmadik évben szakosodhatnak tovább (bírói, államtudományi és gazdasági csoport).

A kétfokozatu rendszerben önálló típust képvisel az un. ljubljanai típus, ahol csak az első két év képez teljes egészet, mert a második két év tanulmányai az előbbieket nem tematikailag, hanem csak mélységben egészítik ki. Ez természetesen azzal a következménnyel jár, hogy mindkét fokozatra hasonló tárgy, de elérő mélységű tankönyveket készítenek, ami számos átfedésnek és elkerülhetetlen ismétlésnek forrása.

A kétfokozatu és az egységes tanulmányok közötti kompromisszumot valósítja meg az un. parallelstudiumok rendszere - pl. Sarajevo jogi kara esetében -, ahol a hallgatók választásuk szerint vagy fokozatos, vagy pedig egységes négyéves tanulmányokat folytatnak.

Ugyanakkor vannak olyan jogi karok is, amelyek ragaszkodnak az egységes négyéves képzéshez (Zágráb és Split), de szembetűnő, hogy a tanterv még ezeknél az egyetemeknél sem azonos.⁵

Az oktatás módjára jellemző az a törekvés, hogy a tárgyat rendszeresen kifejtő előadások mellett minél több gyakorlatot és szemináriumot vezessenek be. A reform évében ugyan csak évente két tárgyból volt kötelező gyakorlat, de a gyakorlatok körét fokozatosan kiszélesítették. A hallgatók nemcsak szakmai gyakorlatokon vesznek részt (a IV. és befejezése után pl. három évig mint gyakornokok működnek, s csak ezt követően teszik le az egyes jogász hivatások betöltéséhez szükséges vizsgáikat), hanem igen sok kirándulást és látogatást tesznek jogi tanulmányaik szempontjából figyelembejövő intézményekben (pl. kataszteri hivatalok, bankok, parlament stb.) is.

A vizsgák a jogi karok többségénél csak vagy elsősorban szóbeliek. Egyes egyetemeken a hallgatók az utolsó két évben legalább évente egy szemináriumi dolgozatot kötelesek írni.

A hallgatók részvételének ellenőrzése és a követelmények egyetemenként változók. Egyes karoknál minden foglalkozáson kötelező a részvétel, s ezt ültetési renddel vagy az aláírások rendszerével szigorúan ellenőrzik is (van olyan jogi kar, ahol adott tárgy félévi óraszámának egynegyed részét kitevő hiányzásnál a hallgatónak félévet kell ismételnie). Más karoknál a hallgatók részvételét meglehetősen liberálisan kezelik - ezeknél pl. a hallgatóknak csak 20-30%-a látogatja rendszeresen az előadásokat.

Jugoszlávia felsőfoku oktatási intézményeinek az 1963-64-es évben összesen 161 000 hallgatója volt. Ezek közül 12 400-an tanultak a jogi karokon, ez utóbbiak 29%-a volt nőhallgató. Az egyes jogi karok között a hallgatók megoszlása igen egyenlőtlen; a joghallgatóknak közel fele a belgrádi jogi karon végzi tanulmányait.

JEGYZETEK

1. EISENMANN, Charles, L'enseignement supérieur des sciences sociales. Droit. Paris, UNESCO, 1954. 71-72., 86., 96. és 128. p.; Sveuciliste u Zagrebu. Red predavanja u ljetnom semestru skolske godine 1954-1955. Zagreb, 1955. 117-118. p.; LUKIC, Radomir, Teaching Reform at the Faculty of Law in Beograd. The New Yugoslaw Law, 1959, January-June,

34-37. p.; SCSETININ, D.V., Na juridiceszkih fakultetah szocialiszticeszkoj Jugoszlavii. Vesztnik Vűszsej Skolű, 1964. 9. 85-86. p.; ACIMOVIC, Mihajlo M., Notes on Legal Education in Yugoslavia. Journal of Legal Education, 1965. 1. 67-73. p.; MURKO, Vladimir, Die juristische Ausbildung in Jugoslawien. Osteuropa-Recht, 1965. 4. 237-253. p. és VAJT, A., Efikasnost studija na pravnim fakultetima. Universitet Danas, 1965. 6. 26-30. p.

2. Ld. a zágrábi egyetem fent idézett évkönyvét.

3. Ld. Lukic cikkét, 35-36. p.

4. Egyes szerzők - mint pl. Acimovic - úgy vélik, hogy a III. fokozat még nem tekinthető postgraduális fokozatnak. Szerinte ugyanis a jugoszláv III. fokozat az amerikai LL.M. studiumnak, a jugoszláv "jogtudományok doktora" cím pedig az amerikai J.S.D. fokozatnak felel meg (Acimovic, 70-71. p.). - Az új rendszer szerint Jugoszláviában a (politika-, jog-, társadalom- vagy gazdaság-) tudományok doktora címet az egyetemek vagy a tudományos intézetek adományozzák azoknak a jelölteknek, akik a II. fokozatot kiváló eredménnyel végezték el, több tudományos munkát megjelentettek vagy tudományos eredményeket értek el a joggyakorlat területén, s sikeresen megvédtek egy olyan doktori munkát, amely jelentős továbbhaladást képez az illető tudomány területén. Egyes egyetemek - pl. Belgrádban - a fentieken kívül megkövetelik a jelölttől legalább öt tudományág területéről külön szóbeli vizsgák letételét is.

5. Zágrábban pl. a négy év során a következő tárgyakat oktatják: I. év: a szociológia alapjai, népgazdaságtan, római magánjog, az állam- és jogelmélet alapjai, egyetemes állam- és jogtörténet, Jugoszlávia népeinek állam- és jogtörténete; II. év: államjog, a statisztika alapjai, népgazdasági politika, pénzügyi jog és pénzügytan, családjog és nemzetközi jog; III. év: büntetőjog, büntetőeljárás jog és kriminalisztika, polgári jog és polgári eljárási jog; IV. év: államigazgatási jog, igazgatástudomány, gazdasági jog, nemzetközi magánjog, munkajog és szociális jog, tengeri jog és közelekedési jog.

Lengyel Népköztársaság

A Lengyel Népköztársaságban csak egyetemeken folyik felsőfoku jogi képzés, jelenleg hét jogtudományi karon.¹

A háboru befejezését követően, Lengyelország felszabadulása után a jogász-képzés négy éves volt, szakosodási lehetőség nélkül, s a végzett hallgatók a "jogtudomány magisztere" címet nyerték el. Az ötvenes évek körül - kapcsolatban a birói-ügyészi, esetenként igen radikális személyi változásokkal - erős tendencia volt arra, hogy szorosan szakosított és gyakorlati jellegűvé tegyék az oktatást: ennek következményeként néhány évig az első három évben polgári jogi, büntetőjogi és államigazgatási jogi szakosodásban folyt az oktatás. A képzés ilyen rendje igen sok bírálatot váltott ki, s ezért ezt - miután átmeneti feladatát ellátta - más oktatási rend váltotta fel.

Az 1952-53-as években a képzést ötévéssé és kétfokozatúvá tették. Az általános tanulmányok három évig tartottak, ennek befejezésével a hallgatók abszolvtáltak és a "jogász" címet nyerték el. Csak a kiemelkedő hallgatók végezték el a kétéves második fokozatot, ahol szakosodásra lehetőségük volt, s diplomamunkájuk elkészítése után elnyerhették a "magiszter" címet. A kétfokozatu oktatás a hozzá fűzött reményeket nem váltotta be. Egyfelől a jogászok többségének felkészültsége (akik nem lettek magiszterek) igen alacsony színvonalu volt, másfelől pedig elégedetlenséget váltott ki ezekből, s így lehetővé kellett tenni számukra is a magiszteri cím levelező uton való megszerzését. Ezért 1954-ben ismét egységesen négy éves-sé alakították át a képzést, lényegében szakosodás nélkül. A hallgatók az utolsó évben készítették el tanulmányaik mellett diplomadolgozatukat (a szakosodás lehetősége csak abban nyilvánult meg, hogy a hallgató milyen témát választott), majd szóbeli vizsgát tettek, s egységesen elnyerték a "magiszter" címet.² Mivel a

hallgatók számára túlságosan nagy megterhelést jelentett a diplomadolgozatnak tanulmányi évben való megírása, 1958-ban ismét visszatértek az ötéves jogi tanulmányokhoz.

A jelenlegi rendben a jogi karra való felvétel előfeltétele a középiskola elvégzése és a felvételi bizottság előtt tett felvételi vizsga. A jelentkezők írásbeli vizsgát tesznek történelemből és egy idegen nyelvből, valamint szóbeli vizsgát történelemből és földrajzból. A földrajz ismeretanyaga nemcsak a szorosán vett geográfiai ismeretekre terjed ki: benne foglaltatnak a modern világ és élet problémáival kapcsolatos ismeretek is. A legjobb eredménnyel vizsgázó hallgatókat vesz fel; a jelentkezők száma ezidő szerint a felvehető számának több mint háromszorosa. A jelenlegi felvételi rendszert többen támadják, elsősorban azért, mert nem ad lehetőséget az anyanyelv használatának, a logikus és precíz gondolkodásnak és a gondolat kifejezési készségnek a lemérésére - a további tökéletesítés azonban számos nehézséggel járna.

Az ötéves képzés tanterve - a varsói egyetem jogi kara nappali tagozatának tantervét alapul véve - a következő (zárójelben az előadások, majd a gyakorlatok heti óraszámát, "x" jellel pedig a vizsgakötelezettséget feltüntetve):³

I. év

bevezetés az állam- és jogtudományokba (1. féléves, 3, 2) x
egyetemes állam- és jogtörténet (3, 1) x
lengyel állam- és jogtörténet (3, 1) x
római jog (2. féléves, 2, 1)
a jogvédelem szerveinek felépítése (2. féléves, 2) x
logika (1, 2) x
a kapitalizmus politikai gazdaságtana (2, 1) x
szociológia (1. féléves, 2, 2) x
a marxista filozófia fő kérdései (2. féléves, 2, 2)
orosz és egy nyugati nyelv
latin nyelv
testnevelés
katonai studium

II. év

államjog (3, 2) x
büntetőjog (3, 2) x
római jog (1. féléves, 2, 1) x
polgári jog (2, 2) x
büntetőeljárás jog (2. féléves, 2, 2)
államigazgatási jog (2. féléves, 3, 2)
a szocializmus politikai gazdaságtana (2, 1) x
a marxista filozófia fő kérdései (1. féléves, 2, 2) x
orosz és egy nyugati nyelv x
testnevelés
katonai studium

III. év

államigazgatási jog (4, 2) x
büntetőeljárás jog (3, 2) x
polgári jog (2, 2) x
nemzetközi jog (2, 2) x
politikai és jogi tanok története (2) x
igazságszolgáltatási szervezet (1. féléves, 2) x
a marxista filozófia fő kérdései (1. féléves, 2, 2) x
katonai kiképzés (félévenként két hét)
két prozeminárium az alábbiak közül:
egyetemes állam- és jog- történet nemzetközi jog
lengyel állam- és jog- történet kriminalisztika
állam- és jogelmélet polgári eljárásjog
római jog munkajog
a burzsoá parlamentarizmus mezőgazdasági jog
kérdései a diplomácia története és a nemzetközi
kapcsolatok
büntetőjog felekezeti államjog
államigazgatási jog
büntetőeljárás jog
polgári jog

IV. év

polgári jog (4, 2) x
polgári eljárásjog (3, 2) x
pénzügyi jog (2, 2) x
munkajog (3, 2) x
a szocialista szervezetek közötti forgalom joga (2. féléves, 4) x
mezőgazdasági jog (1. féléves, 3, 2) x
katonai studium

nemzetközi magánjog
állam- és jogelmélet

A IV-V. évben a fentieken kívül kötelező még heti két óra szemináriumokon való részvétel (egyetemes állam- és jogtörténet, lengyel állam- és jogtörténet, állam- és jogelmélet, római jog, mezőgazdasági jog, államigazgatási jog, stb.), valamint a magiszteri munka elkészítése. A hallgatók a IV-V. évben ezen kívül még kiegészítő előadásokon vesznek részt, amely lehetőséget ad számukra bizonyos szakosodásra is. A kiegészítő előadások négy csoportban történnek, amelyek közül egyet választ a hallgató: 1. csoport: állam- és jogelmélet, államjog, államigazgatási jog, pénzügyi jog, nemzetközi jog és statisztika (államjogi, jogelméleti stb. problémák); 2. csoport: egyetemes és lengyel állam- és jogtörténet, római jog (történeti kiegészítő tárgyak); 3. csoport: polgári jog, munkajog, mezőgazdasági jog, polgári eljárásjog és nemzetközi magánjog ("civiljogi" kiegészítő tárgyak) és 4. csoport: büntetőjog, büntető eljárási jog, kriminológia és kriminalisztika (büntetőjogi jellegű kiegészítő tárgyak).

Az oktatás alapformáját a tantervből is kitűnően az előadások és a gyakorlatok képezik. Az előadások célja az anyag rendszeres feldolgozása. A gyakorlati foglalkozásokat fiatalabb oktatók vezetik, kisebb (15-20 főnyi) csoportokban, abból a célból, hogy egyfelől az előadáson csak általánosságukban érintett problémákat mélyebben megtárgyalják s másfelől pedig hogy a jogszabályokat és a vonatkozó joggyakorlatot tanulmányozzák.

A proszemináriumok, szemináriumok és a kiegészítő előadások - amelyek az előadásokat és gyakorlatokat szervesen kiegészítik - többféle célt szolgálnak. Lehetővé teszik, hogy az egyetem ne csak a szakemberképzés, hanem a tudományos kéaderképzés feladatát is ellássa azáltal, hogy módot ad a hallgatónak egy adott tudományággal való elmélyültebb foglalkozásra, de ugyanakkor a jövőbeni szakembereknek is lehetőséget biztosít, hogy egy általuk választott jogág tekintetében szakosodjanak. Ezeknek a foglalkozásoknak egyik legfőbb célja, hogy a hallgatót előkészítsék a diplomadolgozat megírására (ezért pl. ilyen kérdéseket is tárgyalnak

- a diploma témájának megfelelően -, mint a kárfelelősség kérdései, a szocialista államok alkotmányai, az egyházi szervezetek jogi helyzete stb.). Ezt az előkészítést szolgálja az is, hogy a III. évben választott valamelyik prozeminárium anyagából a hallgatónak rövid tudományos referátumot kell készítenie. A fentiekből következik az is, hogy a vizsgakötelezettség a kiegészítő foglalkozásokra nem terjed ki, hiszen eredményük a diplomadolgozatban nyilvánul meg.

A hallgatók tanulmányaik során háromszor vesznek részt egyenként egy hónapos szakmai gyakorlaton: a III. évet követő nyáron büntetőbiróságoknál és ügyészségeknél, a IV. év februárjában államigazgatási szerveknél, a IV. év nyarán pedig polgári és döntőbiróságoknál.

Az előadások kivételével a hallgatók minden foglalkozáson kötelesek résztvenni. A részvétel ellenőrzése és a hiányzás igazolása a foglalkozás vezetőjének hatáskörébe tartozik. A súlypont azonban nem a formális fegyelmen van, hanem áthelyeződött az anyagi fegyelemre: a hallgatók tudásának ellenőrzésére.

A tanulmányi év két félévből és félévenként 15 hétből áll. A vizsgák többsége a nyári vizsgaidőszakban van. Ha a hallgató az első két évben legfeljebb két vizsga, a továbbiakban pedig egy vizsga letételét sikertelenül kísérli meg, még egyszer megismételheti a vizsgát. Ha ekkor sem sikerül, évet kell ismételnie. Az első évet megismételni nem lehet, egyébként pedig csak egy évismétlést engedélyeznek.

A diplomamunkát az utolsó évben írják meg a hallgatók, témáját a szemináriumvezető professzor hagyja jóvá. A dolgozatot a szemináriumvezető egy másik - a dékán által kijelölt - professzorral együtt bírálja el. Ha elfogadják, akkor a hallgató diplomavizsgát tehet dolgozatának témájából és az V. évben hallgatott kiegészítő előadásokból egy három tagu bizottság előtt: A diplomavizsgát sikerrel letett hallgatók a "jogtudományok magisztere" címet nyerik el, ami általános előfeltétele a tudományos fokozatok, valamint a bírói, ügyészi és magasabb államigazgatási állások elnyerésének egyaránt.⁴

A lengyel jogi karok igen látogatottak, s a jelentkezők száma egyre növekszik. Az 1958-59-es tanévben 3800 nappali tagozatos (36% nő) és 3600 levelező joghallgató (20% nő) volt; számuk négy év alatt csaknem megkétszereződött: az

1962-63-as tanévben az összes nappali tagozatos egyetemi hallgatók 19,4%-a volt joghallgató (6300), és 5100 hallgató tanult a levelező tagozaton.⁵

A mai jogi felsőoktatási rendszert elsősorban azért bírálják, mert az első év tulnyomórészt történeti jellegű, csekély mértékben terhelt, s így nem alkalmas az első év szelektív céljának megvalósítására. Ugyanakkor – mint a lengyel szerzők írják – aktuális demográfiai és gazdasági problémákkal kapcsolatosan szükségessé vált, hogy a tanulmányi időt leszállítsák négy évre. Ugy vélik, hogy az ezáltal szükségessé váló reform képes lesz majd a fenti probléma megoldására is.⁶

JEGYZETEK

1. WERALSKI, Marian, A jogi oktatás rendje a Lengyel Népköztársaságban. Jogtudományi Közlöny, 1960. 5. 294-296. p. (a cikk orosz nyelvű változatát lásd: Juridiceszkoe obrazovanie v Polse. Pravovegyenie, 1961. 4. 170-173. p); CIESLAK, Marian, A jog tanításának alapvető problémái a népi Lengyelországban. Felsőoktatási Szemle, 1965. 2. 114-118. p.; Uniwersytet Warszawski. Sklad osobowy i spis wykladow. W roku akademickim 1966-1967. 380-392. p.

2. Ezekben az években a hallgatók részvételére a formális fegyelem volt a jellemző: minden foglalkozás kötelező volt, szigorú ellenőrzést valósítottak meg, a hiányzást orvosi bizonyítvánnyal kellett igazolni, egyébként a hiányzás fegyelmi vétséget jelentett. A hallgatók munkába való elhelyezkedése kényszerjellegű volt, s ezért a fiatal jogászoknál igen gyakori volt a vándorlás. A későbbiekben ezt előzték meg a társadalmi ösztöndíjak rendszerével.

3. Ld. a varsói egyetem évkönyvét: Uniwersytet Warszawski...

4. A Lengyel Népköztársaságban jelenleg két tudományos fokozatot ismernek: az első a jogtudományok doktora cím (doktori dolgozat szóbeli megvédése és doktori vizsga letétele), aminek adományozására minden jogi kar tudományos tanácsa jogosult. A második a habilitációs eljárás keretében odaitélt docensi fokozat. Ennek odaitélését megelőzi a jelölt megelőző tudományos munkásságának értékelése, különös tekintettel a jelölt habilitációs munkájára. Ha a jelöltet a fokozat elnyerésére méltónak ítélik, külön kollokviumot kell letennie és habilitációs előa-

dást megtartania. A docensi fokozatot szintén a jogi karok tudományos tanácsai adományozzák. A fokozat elnyerése a főiskolai oktatói munkakör betöltésének előfeltételét képezi.

5. Egyes egyetemeken van levelező tagozat is: levelező tagozatra a felvétel középiskolai végzettség, legalább két éves szakmai gyakorlat, munkahelyi javaslat (egyben munkahelyi garancia a hallgató támogatására) és felvételi vizsga alapján történik. A tanterv, a tanulmányok ideje azonos, azzal a különbséggel, hogy nincs gyakorlati foglalkozás, testnevelés és katonai képzés. Tanévenként négyszer kétnapos és kétszer négynapos foglalkozáson (előadások, szemináriumok stb.) vesznek részt, egyébként pedig tankönyvek és írásbeli módszertani utmutatók segítik őket tanulmányaikban.

6. Csak megjegyezni kívánjuk, hogy az államigazgatás középfoku kádereit is a jogi karok, államigazgatási szaktanfolyamok keretében képezik, levelező tagozaton, három év során. A végzett hallgatók oklevelet kapnak, ami azonban nem jár együtt a magiszteri cím elnyerésével.

TOVÁBBI IRODALOM

WROBLEWSKI, Jerzy, Teaching in the Polish Law School. Northwestern University Law Review, 1962. 57. köt. 53 s a köv. p.

Német Demokratikus Köztársaság

A Német Demokratikus Köztársaságban a háboru után az egyetemi oktatás 1945. szeptember 15-én indult meg. Tekintettel arra, hogy a polgári ideológia még több éven keresztül előtérben állott, az 1951-es oktatási reform többek között azt célozta, hogy megjavítsák a képzés marxista-leninista szellemét.¹

Az oktatás azóta is több változtatáson ment át. Így az 1958. áprilisában rendezett babelsbergi állam- és jogtudományi konferencián határozatot hoztak a jogászképzés megjavítására is. Németország Szocialista Egységpártjának 1958. júliusában tartott V. Kongresszusa megerősítette ezt a határozatot. A jogászképzés megjavítását célzó határozat lényegében azt a követelményt fejezte ki, hogy a hallgatókat jobban meg kell ismertetni a gazdasági problémákkal, azonban nem óraszámnöveléssel, hanem az oktatandó anyag minőségi átformálásával; jobban ki kell munkálni a gazdaság, politika és a jog közötti összefüggéseket. A német jogászok állásfoglalása szerint pl. az államjog és az államigazgatási jog szétválasztása, a polgári jognak a Polgári Törvénykönyv rendszerében történő tárgyalása nem teszi lehetővé a szocialista építés problémáinak tudományos-egzakt vizsgálatát. Ugy ítélték, hogy az oktatás korábbi formája elsősorban a normákra épült, s így a jogot nem fejlődési lehetőségeiben vizsgálta. A német jogászok állásfoglalása mögött egyben a jogrendszer tagozódásának egy új felfogása állott, amely természetszerűleg a tantervek új tervezeteiben is kifejeződött.

Az új tervezetek közös jellemvonását az képezte, hogy évenként a hasonló jellegű tárgyakat ún. Ausbildungskomplex-be helyezték, ami az évi anyag súlypontját alkotja. Az államigazgatási jog általános részét feloldották az államjogban, különös részét pedig szakkollégiumok keretében kívánták tárgyalni. Az államigazgatási jog különös részének gazdasági igazgatási joganyagát a gazdasági jog első részének tekintették. A gazdasági jog általános elveit iparigazgatás cím alatt ki-

vánták tárgyalni, egyes különös részeit pedig önálló szakkollégiumokban. Uj tárgyként szerepelt pl. a nemzetközi gazdasági jog - lényegében a KGST joga. Az egyetemes állam- és jogtörténet és a római jog oktatását visszaszorították vagy teljesen mellőzték, kisebb jelentőséget adtak a szovjet és általában a külföldi jog ismertetésének is.

Az átlagos heti óraszám az 1959-es reformtantervben 19 és 25 között volt. Ekkor az az elgondolás is érvényre jutott, hogy az egyes félévekben csak néhány főkollégium szerepeljen heti négy napon át, hogy a hallgatók elmélyültebben foglalkozhassanak a főtárgyakkal (un. Schwerpunktsbildung). A főszempont a képzés gyakorlati jellege volt, ezért egyrészt nagy helyet adtak a gyakorlati foglalkozásoknak, másrészt pedig gyakorlati szakembereket is bevontak az oktatásba - a főállású oktatókat pedig meghatározott időre gyakorlati munkára küldték, hogy tanulmányozzák a gyakorlatot. A gyakorlati foglalkozások arányát az 1959-es helyzetet tükröző alábbi táblázat példázza:

	elméleti óraszám	gyakorlati óraszám
I. évfolyam	471	210
II. évfolyam	480	195
III. évfolyam	570	270
IV. évfolyam	201	303

Az 1959-es reformtantervben a következő tárgyak szerepeltek (zárójelben azt jelölve, hogy az adott tárgyak mely félév anyagát alkotják):²

I. év

- bevezetés a jogtudományba (I)
- a munkásosztály pártjának és a dolgozó nép kormányának politikája a társadalmi fejlődés jelenlegi szakaszában (I)
- a munkásosztály és a néptömegek harca a Kommunista Párt vezetése alatt a proletárdiktatura megvalósításáért és a szocializmus győzelméért (I-II)
- dialektikus és történelmi materializmus (I-II)
- politikai gazdaságtan (I-II)
- német állam- és jogtörténet (II)

II. év

a munkásosztály és a néptömegek harca a Kommunista Párt vezetése alatt
a proletárdiktatura megvalósításáért és a szocializmus győzelméért (I)
dialektikus és történelmi materializmus (I-II)
államjog (I-II)
gazdasági jog (II)
tervezés és népgazdaság (II)
ágazati gazdaságtan (II)
polgári jog (II)
polgári eljárási jog (II)
logika (I)

-

III. év

a marxista filozófia története (II)
dialektikus és történelmi materializmus, gyakorlat (I)
földjog (I)
pénzügyi jog (I)
gazdasági jog (I)
polgári eljárási jog (I)
munkajog (I)
büntetőjog, általános rész (II)
büntetőjog, különös rész (II)
büntetőeljárási jog (II)
kriminalisztika (II)
birósági orvostan és bírósági pszichiátria (II)
büntetésvégrehajtás (II)
büntetőjog, gyakorlat (II)
rendészeti igazgatás (II)
mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog (II)
számvitel (I)
államjog, gyakorlat (I)

IV. év

a marxista filozófia története (I-II)
dialektikus és történelmi materializmus, gyakorlat (I-II)
gazdasági jog (I-II)
nemzetközi jog (I)
nemzetközi gazdasági jog (I)
nemzetközi magánjog (II)
családjog (I)

öröklési jog (II)
közjegyzői jog (I)
speciálkollégium (I-II)
büntetőjog, gyakorlat (I-II)
polgári jog, gyakorlat (I-II)
munkajog, gyakorlat (I-II)

Az 1959-es tantervben az előbbieken elmondottakon kívül az a törekvés is kifejezésre jutott, hogy minden egyes félévben szerepeljen a marxizmus-leniniz-
mussal kapcsolatos valamilyen tárgy, amelyek keretén belül a hallgatók megvitat-
tak aktuális politikai kérdéseket (pl. a Németország Szocialista Egységpártjának
Programja stb.) is. Ez a törekvés a későbbi évek során bizonyos mértékben visz-
szaszorult: a lipcsei Karl Marx Universitat jogi karának 1961-62. évi tantervé-
ben hasonló tárgy pl. a 4. és a 6. félévben már nem szerepelt.³ A későbbi évek
ezen kívül még több más változtatást is hoztak. A berlini Humboldt Universitat
jogi karán az 1964-65-ös évben pl. a következő tárgyakat oktatták (a zárójelben
közölt heti óraszámok az előadásokat és a szemináriumokat egyaránt magukban
foglalják):⁴

I. év

1. félév

bevezetés az állam- és jogtudomány
feladatához a Német Demokratikus
Köztársaságban (8)
dialektikus és történelmi materializ-
mus (4)
a német munkásmozgalom történe-
te (4)
a kapitalizmus politikai gazda-
ságtana (5)
állam- és jogelmélet (6)

2. félév

filozófia (7)
a szocializmus politikai gazdaságtá-
na (1)
a német munkásmozgalom története (3)
a munkás-paraszt hatalom története (3)
állam- és jogelmélet, szeminárium (1)
államjog (4)
munkajog (3)
polgári jog, általános rész, tulajdon-
jog (4)

II. év

1. félév

államjog (4)
a szocializmus politikai gazdaságtana (4)
dialektikus és történelmi materializmus, etika (2)
rend és közbiztonság (2)
a népgazdaság tervezése (3)
büntetőjog, általános rész (4)
polgári jog, általános rész (5)

2. félév

az igazságszolgáltatási szervek rendszerének államjoga (1)
a szocialista államok államjoga (1)
államjog, szeminárium (2)
kötelmi jogok és a szerződési rendszer (3)
mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog (4)
polgári jog, gyakorlat (1)
büntetőjog, különös rész (4)
büntetőeljárás jog (3)

III. év

1. félév

kötelmi jog (5)
polgári eljárási jog (4)
nemzetközi jog (4)
öröklési jog (1)
családjog (2)
pénzügyi jog (2)
a népgazdaság tervezése (3)
üzemgazdaságtan (2)
büntetőjog, gyakorlat, (2, fakultativ)
polgári jog, gyakorlat (2, fakultativ)

IV. év

1. félév

büntetőjog (2)
burzsoá államok államjoga (1)
büntetésvégrehajtási jog (1, fakultativ)
kriminalisztika (3)
pénzügyi jog (2)
birósági orvostan (2)
szerzői jog (2)
nemzetközi magánjog (2)

2. félév

nemzetközi jog, speciálszeminárium (1, fakultativ)
a munkajog fejlődésének új problémái, gyakorlat (2, fakultativ)
polgári jog és polgári eljárási jog, gyakorlat (2)
a szocialista szövetkezetek tulajdona és tulajdonjoga, speciálszeminárium (3)

pszichiátria és bírósági pszichológia (2)
nemzetközi jog, gyakorlat (1)
a marxizmus-leninizmus alapjai, gyakorlat (1)
államjog, gyakorlat (2)
polgári jog, gyakorlat (2)
szabadalmi és ujitási jog, gyakorlat (2)
büntetőjog, gyakorlat (1)
speciálszeminárium
nemzetközi jog, gyakorlat (2, fakultatív)
(római jog (2, fakultatív))

a szocialista állami tulajdonjog, speciálszeminárium (3)
polgári jog és polgári eljárási jog, speciálszeminárium (3)
a szerződési rendszer, speciálszeminárium (3)
büntetőjog, speciálszeminárium (3)
kriminálisztika, speciálszeminárium (2)
a kapitalista államok kereskedelmi és társadalmi joga (1)

Az utóbbi tantervből világosan látható, hogy az utolsó év foglalkozásainak jelentős részét képező speciálszemináriumok az előadásokat és a gyakorlatokat szervesen kiegészítik. Az is kitűnik, hogy a III. év második fele, a 6. félév teljes egészében szakmai gyakorlattal telik el, amelyet a hallgatók arányosan megosztva igazságszolgáltatási szerveknél (többek között döntőbizottságoknál) és termelőüzemekben töltenek el.

Meg kell jegyeznünk, hogy a német jogi karok programja nem teljesen egységes. A négy kar közül a jénai és a Halle-i karok nagyobb súlyt fektetnek a gazdaságirányítással kapcsolatos problémákra, míg a berlini és a lipcsei karokon elmélyültebben tanulmányozzák az igazságszolgáltatással kapcsolatos jogágakat.⁵

Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy pl. egy Jénában végzett hallgató az igazságszolgáltatásban helyezkedjék el, azonban ez részéről feltételezi azt, hogy az egyetem elvégzése után még sokat kell tanulmányoznia a vonatkozó jogágakat, amelyekből az adott karon alacsonyabb színvonalu, kevésbé elmélyültebb képzést nyert.⁶

A hallgatók államvizsgáik letétele után diplomát kapnak és a "Diplom-Jurist" címet nyerik el. Más diploma-formák nincsenek (ezért címüket általában nem használják); a diploma - minden további vizsga letétele nélkül - jogi állások betöltésére jogosít.⁷

Az utóbbi években igen erős törekvések érezhetők a Német Demokratikus Köztársaságban folyó jogi képzés megjavítására és átformálására. A reform alap-

vető célkitűzéseit és módozatait a felsőfoku oktatás központi irányító szerve, az 1951-ben létrehozott Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen által 1966. októberében kibocsátott Alapelvek tartalmazzák.⁸ Az Alapelvek szerint a jogászképzés célja a politikailag-ideológiailag kellően képzett szocialista személyiség kialakítása. A politikai, világnézeti és szakmai jellegű nevelés egységével, az elmélet és a gyakorlat kellő összhangjával az egyetemeknek olyan jogász-kádereket kell kiképezniük, akik feladatukat teljes felelősségtudattal fogják majd ellátni.

A tanulmányi idő tartama 4-5 év lenne, három tanulmányi szakaszra, az alaptanulmányok, a szaktanulmányok és a speciál- vagy kutatási studium szakaszára bontva. Az alaptanulmányok során - mely hozzávetőlegesen 32 hetet, azaz öt félévet foglalna magában - a hallgatók elsajátítanák az általános és szakjellegű alapismereteket, a racionális kutatási módszereket, az idegennyelvű szakirodalom tanulmányozásának képességét orosz és egy idegen élő nyelven, valamint katonai- és sportkiképzésben részesülnének. Az alaptanulmányokat egy, a következő szakaszhoz való átmenetre képesítő vizsga zárná le. A szaktanulmányok során a hallgatók elmélyült tanulmányokat folytatnának egyes szakirányokban, kiegészítenék elméleti alaptanulmányaikat, elsajátítanák a szaktudományos kutatási módszereket és az önálló alkotó munka képességét. A szakstudiumok tanulmányi programja csak keret-terv lenne: tág teret hagynának a hallgatók választásának, önképzésének és alkotó munkájának. A szaktanulmányokat kötelező szakmai gyakorlat zárna le, ennek végeztével un. fővizsgát tennének és bizonyítványt kapnának. Ezután a hallgatók képességük és teljesítményük szerint vagy speciálstudium, vagy pedig kutatási studium keretében folytathatnák tanulmányaikat. A speciálstudium keretében a hallgatók egy szaktudománnyal foglalkoznának, önálló-alkotó munkát végeznének egy professzor vezetése és ellenőrzése alatt, kutatási feladatokat látnának el és egyidejűleg a joggyakorlat egy speciális területén is működnenek. A speciálstudium egy részében kötelező előadásokat is hallgatnának, majd egy év elteltével és diplomamunkájuk megvédése után tanulmányaikat diploma elnyerésével zárják le. A kutatási studium feladata a tudomány fejlesztésére képes magasképzettségű káderek kinevelése. Tartalma két-három év lenne. Csak a legkiemelkedőbb hallgatók folytathatnának terv szerint kutatási studiumot, akiket az egyetem állami-

és társadalmi szervei ilyenekként javasolnak. Kutatási munkájuk befejeztével a hallgatók megvédenék disszertációjukat, s az adott tudományág doktora címet (Grade des Doktors eines Wissenschaftszweiges) nyernék el.⁹

JEGYZETEK

1. NAGY Tibor, A jogi oktatás új tanterve a Német Demokratikus Köztársaságban. Jogtudományi Közlöny, 1959. 12. 688-691. p.; MEHNERT, Gerhard, Jogászbrigádok a Német Demokratikus Köztársaság nagyüzemeiben. Felsőoktatási Szemle, 1960. 3. 176. s köv. p.; Karl-Marx-Universität Leipzig. Personal- und Vorlesungs-Verzeichnis. Studienjahr 1961/62. Frühjahrs-semester. (Kiadja:) Regierung der Deutschen Demokratischen Republik - Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen. 233-234. p.; Humboldt-Universität zu Berlin. Vorlesungsverzeichnis. Studienjahr 1964/65. (Két külön kötet, megfelelően:) Herbstsemester (ill.) Frühjahrssemester. (Kiadja:) Regierung der Deutschen Demokratischen Republik - Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen. 202-204. (ill.) 61-62. p.; Regierung der Deutschen Demokratischen Republik. Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen. Friedrich-Schiller-Universität Jena. Personal- und Vorlesungsverzeichnis. Studienjahr 1965/66. Herbstsemester. és ugyanaz, Plan der Vorlesungen im Frühjahrssemester 1966. (Anlage zum Personal- und Vorlesungsverzeichnis 1965/66.); Prinzipien zur weiteren Entwicklung der Lehre und Forschung an den Hochschulen der Deutschen Demokratischen Republik. Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen. Berlin, Oktober 1966. I. fejezet: Ausbildung und Erziehung der Studenten. 4-8. p. A fentiekben kívül a jogi oktatás mai helyzetét és a perspektivákat érintő adatok egy része Sólyom László Assistent (Jena) szíves közlésén alapul.

2. A tantervet közli Nagy, i.m., 691. p.

3. Ld. a lipcsei Karl Marx Universität évkönyvét.

4. Ld. a berlini Humboldt Universität évkönyvét.

5. A különbség kiemelésére említjük, hogy a jénai Friedrich Schiller Universität jogi karán 1965. őszén az előbbieken kívül pl. a következő tárgyakat

is oktatták (zárójelben az előadások, majd a gyakorlatok heti óraszámát feltüntetve): bíróságok és ügyészségek feladatai és munkamódszerei (1), földjog (2), építési és beruházási jog (2), számvitel (2), szabadalmi és védjegyjog (2), ipargazdaságtan (2, 1), szerződési jog, gyakorlat (2), gazdasági szerződési jog (3, 1), ujitási jog (1), a szocialista államok polgári jogai (2), statisztika (1), gazdasági jog, általános rész stb. (ld. az egyetem évkönyvét).

6. Megjegyzendő, hogy a fent említett jogi karokon kívül több éven keresztül a Deutsche Akademie für Staats- und Rechtswissenschaft "Walter Ulbricht" is a jogászképzés funkcióját látta el. Az Akadémia az 1958-as évek körül a munkásparaszt hatalom állami funkcionáriusait képezte, jogi diplomát is nyújtott. Ugyanakkor az Akadémia nincs a felsőoktatás központi irányító szervének alárendelve; irányítását a Minisztertanács titkársága látja el. Ma az Akadémia lényegében kutatóintézet, de a tudományos kutatási feladatokon kívül jogpolitikai és bizonyos oktatási feladatokat is ellát. Ma az oktatás területén az Akadémiához tartozik a jogi diplomával rendelkező vezető állású állami és pártfunkcionáriusok, valamint külügyi tisztviselők továbbképzése, amelynek befejeztével hallgatói államvizsgát is tesznek.

7. A Német Demokratikus Köztársaság új szervezeti törvényei szerint az egyetemek jogi karán szerzett diploma nem elengedhetetlen feltétele bizonyos jogász hivatások betöltésének: ügyész az lehet, aki államilag elismert jogi képzésben résztvett és azt sikeresen befejezte, avagy aki személyisége és képességei alapján megfelel az ügyészi tevékenység követelményeinek (Gesetz über die Staatsanwaltschaft der DDR, vom 17 April 1963 - GB1. I. 57. p. - 13. §); vállalati jogász (Wirtschaftsjurist vagy Justitiar) az lehet, aki az egyetemek jogi karainak egyikén vagy a Német Állam- és Jogtudományi Akadémián felsőfoku jogi tanulmányait sikeresen befejezte s akinek vállalati jogászgyakornoki ideje már letelt, kivéve, ha ezen feltételek alól a Nép gazdasági Tanács jogi osztálya felmentést adott (Anordnung über die Stellung, Aufgaben und Tätigkeit der Justitiare im Bereich des Volkswirtschaftsrates, vom 9 Nov. 1962 - GB1. II. 765. p. - 14. §); az a 25. életévét betöltött állampolgár választható meg bírónak, akinek személyisége megfelel a bíró elé törvény által állított követelményeknek és aki erre meghatározott helyen jogi képzésben részesült (Gerichtsverfassungsgesetz vom 17 April 1963 - I. 45. p. - 48. §).

8. Ld. Prinzipien zur weiteren Entwicklung...

9. Az Alapelvek szellemében már az 1966-1967-es tanévben is történtek bizonyos változások, pl. a második év elején a hallgatók két hetes gyakorlaton vesznek részt helyi igazgatási szerveknél, az ötödik év első felében pedig öt hetet töltenek gyakorlattal leendő munkahelyükön. Az alaptanulmányok az ötödik félévben zárulnak, s a hallgatók most már ennek végeztével teszik le szigorlatszerű vizsgáikat (de lehetőségük van arra is, hogy pl. csak a hetedik félévben, tehát később vizsgázzanak). - Az Alapelvek szellemében történik az új tudományos minősítési rendszer kialakítása is. Terv szerint a tudományos fokozatoknak a következő sorrendjét alakítják ki: a promotionak megfelelő "tudományág doktora" cím (Doktor eines Wissenschaftszweiges - Dr. jur. vagy Dr. rer. nat.) és a "tudományok doktora" cím (Doktor des Wissenschaften - Doktor der Gesellschaftswissenschaften), amely gyakorlatilag az eddigi habilitáció helyébe lépne. Mindkét cím adományozása az egyetem jogkörébe tartozik.

Románia Szocialista Köztársaság

Romániában a felsőfoku jogi képzés az egyetemeken jogi karain (jelenleg három karon) valósul meg.¹

Az egyetemre való felvétel előfeltétele a középiskolai végzettség és a felvételi vizsgán való megfelelés. A leendő joghallgatóknak felvételi vizsgát Románia történetéből (írásbeli), valamint a filozófia és a tudományos szocializmus elemeiből (írás- és szóbeli) kell tenni.²

A jogi tanulmányok két tagozaton, a nappali és az un. látogatás nélküli tagozaton folynak; mindkettő időtartama öt év. Az oktatás alapformája az előadás, s ezt nagyszámu gyakorlat egészíti ki.

Az egyes tárgyak megoszlása a következőképpen alakul (a zárójelben elsőként az előadások, majd a gyakorlatok heti óraszámát, "x" jellel pedig a tárgyra vonatkozó vizsgakötelezettséget feltüntetve):

I. év

1. félév

állam- és jogelmélet (3, 2)
román állam- és jogtörténet (3, 1) x
egyetemes állam- és jogtörténet (3, 1) x
számvitel (2) x
orosz, angol, német vagy francia nyelv (2)
testnevelés (4)

2. félév

politikai gazdaságtan (2, 2) x
állam- és jogelmélet (2, 2) x
román állam- és jogtörténet (3, 1) x
egyetemes állam- és jogtörténet (2, 1) x
római jog (2, 2)
orosz, angol, német vagy francia nyelv (2) x

II. év

1. félév

politikai gazdaságtan (2, 2)
római jog (2, 1) x
polgári jog (3, 2) x
államjog (3, 2)
büntetőjog (2, 2)
törvénykezési szervezet (2) x
államigazgatási jog (3, 2)
orosz, angol, német vagy francia
nyelv (2)

2. félév

politikai gazdaságtan (2, 2) x
politikai és jogi tanok története (2)
polgári jog (3, 2) x
államjog (2, 1) x
büntetőjog (3, 2) x
államigazgatási jog (3, 2) x
orosz, angol, német vagy francia
nyelv (2) x

III. év

1. félév

dialektikus és történelmi materia-
lizmus (2, 2)
politikai és jogi tanok törté-
nete (2) x
burzsoá államok államjoga (2)
polgári jog (3, 2)
büntetőjog (2, 1) x
államigazgatási jog (2, 1) x
nemzetközi jog (2, 1)
büntető eljárási jog (3, 2)
orosz, angol, német vagy francia
nyelv (2)

2. félév

dialektikus és történelmi materializ-
mus (2, 2) x
polgári jog (3, 2) x
büntetőjog (3, 2) x
nemzetközi jog (3, 2) x
büntető eljárási jog (3, 2) x
orosz, angol, német vagy francia
nyelv (2) x

IV. év

1. félév

tudományos szocializmus (2, 2)
burzsoá államok államjoga (2) x
polgári jog (2, 1) x
pénzügyi jog (2, 1)
családjog (2, 1) x
polgári eljárási jog (3, 2)
munkajog (3, 2)
a mezőgazdasági termelőszövet-
kezeti jog és a földjog
elemei (2, 2)
nemzetközi szervezetek és
kapcsolatok (2) x

2. félév

tudományos szocializmus (2, 2) x
pénzügyi jog (2, 1) x
polgári eljárási jog (3, 2) x
munkajog (3, 2) x
a mezőgazdasági termelőszövetkezeti
jog és a földjog elemei (3, 2) x
kriminalisztika (2, 2)

1. félév

állami döntőbíráskodás (2, 1) x
nemzetközi magánjog (2, 1) x
a jogelmélet problémái (2, 1)
kriminalisztika (2, 2) x
igazságügyi statisztika (3, 1) x
bíróági orvostan (2, 1) x
az ügyészi felügyelet (2) x
speciálkollégium (3)

Az előadások és a gyakorlatok lényegében az elméleti képzést szolgálják, de a tanmenetben vannak szorosan gyakorlati jellegű tárgyak is, amelyek tekintetében a hallgatók laboratóriumi foglalkozásokon vesznek részt (kriminalisztika és bíróági orvostan).

A szorosabban vett gyakorlati oktatás célját szolgálják a szakmai gyakorlatok: a hallgatók a III. év végén 4 hetet töltenek a népi tanácsok végrehajtó bizottságai mellett, a IV. év után 3 hetet az ügyészségeknél és egy hetet a közjegyzőségeknél, az V. év első felét követően 2 hetet a járásbíróságoknál, 2 hetet pedig a tartományi bíróságoknál. A szakmai gyakorlatok romániai rendszerének jellemzője az, hogy ezek meghatározott terv szerint folynak, s befejezésüket követően a hallgatók kötelesek a gyakorlat tárgyából ún. gyakorlati kollokviumokat tenni.

Az ötödik év második felében a hallgatók elsőként bíróági gyakorlaton vesznek részt, majd a hátralevő időben elkészítik diplomamunkájukat és felkészülnek az államvizsgára, melynek tárgyai a tudományos szocializmus, az állam- és jogelmélet, s - a hallgató választása szerint - a polgári vagy a büntető jog.

JEGYZETEK

1. Ministerul Invatamintului, Universitatea "Al. I. Cuza" - Iasi. Indrumator pentru candidatii la concursul de admitere. Anul universitar 1964-1965.; Ministerul Invatamintului, Universitatea Bucuresti. Indrumator pentru candidatii la concursul de admitere. Anul universitar 1965-1966. 119-126. p., és Republica Socialista Romania - Ministerul Invatamintului. Bacalaureatul si admiterea in invatamintul superior. 1967. Lucrare editata de Revista Invatamintului Superior. Bucuresti, 1967. 115., 128-130. és 154-155. p. - Megjegyezzük, hogy a bukaresti jogi karon 1962-től kezdve működik két éves postgraduális tanfolyam is a nemzetközi kapcsolatokat érintő kérdések tekintetében.

2. A filozófia és a tudományos szocializmus elemei Romániában egyben az érettségi vizsga tárgya is; részletes tematikáját a fent idézett Bacalaureatul si admiterea in invatamintul superior c. kiadvány közli.

Más szocialista államok

Az Albán Népköztársaság és az ázsiai szocialista államok jogi oktatásának rendszeréről sajnos csak igen kevés adattal rendelkezünk.

Az ALBÁN NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN 1957-ben indult meg a jogi oktatás, az akkor létesített Tiranai Állami Egyetem jogi karán.¹

A KOREAI NÉPI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁGBAN a felsőfoku jogi oktatás a fővárosban, Pjongjangban működő Kim Il Szung Egyetem jogi karán történik.²

A MONGOL NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN az egyetlen, az Ulan-Bator-i Egyetemnek nincs jogi kara.³

A VIETNAMEI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG egyetlen egyetemének, a Hanoi-i Egyetemnek csak társadalomtudományi kara van, jogi kara szintén nincs.⁴

A KINAI NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN a felsőfoku jogi képzés a Pekingi Egyetem jogi karán és jogi intézetekben történik.⁵ Az intézetek gyakorlati jogászokat nevelnek, négy éves oktatási idő alatt. Az évek féléves tanulmányi egységekre tagozódnak, amelyeket kötelező vizsgák zárnak le. A tanulmányok anyaga és rendje - 1956-os adatok szerint - hasonlít a többi szocialista ország jogi tanulmányi rendjéhez. Így pl. a marxizmus-leninizmus alapjait összesen 310 órában, az államjog elméleti kérdéseit két éven keresztül összesen 226 órában (és ezen kívül 188 gyakorlati órán), a kínai államjogot 226 órában, külföldi államok államjogát összesen 186 órában oktatják, a pénzügyi jog féléves tárgya (44 órában) stb. Nagy hangsúlyt fektetnek a testnevelésre (két év, összesen 140 órában) és az idegen nyelvek oktatására (az oroszokon kívül francia, angol, spanyol és német), amelyeket azonban már középiskolában is oktatnak. A tanrendben jelentős helyet foglalnak el a gyakorlati oktatási formák. A gyakorlati foglalkozások és vita-órák aránya az utolsó két évben növekszik, s ezeken kívül a hallgatók bírósági vagy ügyész-ségi gyakorlaton vesznek részt a harmadik (6 hét) és a negyedik (8 hét) évben.

A pekingi jogi kar feladata egyetemi és intézeti jogi oktatók és jogtudományi kutatók képzése. Az oktatási idő itt öt évig tart, az ötödik évben bizonyos specializálódási lehetőséggel (polgári jog, államjog vagy gazdasági jog). Római jogot csak a pekingi jogi karon, s itt is csak az ötödik évben oktatnak.

Tekintettel arra, hogy a jogász-kádereképzés igényeit a meglevő egy jogi kar és négy jogi intézet nem képes kielégíteni, további két intézet létrehozását és tíz olyan alapfoku jogi intézet létesítését tervezik, amelyik nem vezető funkcionáriusok jogi képzését látná el.⁶

A KUBAI KÖZTÁRSASÁGBAN a forradalmi átalakulás maga után vonta az oktatási rendszer átalakítását is. A jogi felsőoktatás reformja következtében a jogi oktatás négy éves lett, s lényegében hasonlóvá vált a szocialista országok többsége által elfogadott oktatási rendszerekhez.

A felsőfoku jogi képzés az un. Escuela de Ciencias Juridicas keretében történik, s elvégzése a jogi licenciátusi fokozat (Licenciatura en Derecho) elnyerését eredményezi. (Meg kell jegyeznünk, hogy az államigazgatás jövődó szakem-

bereinek képzése nem az előbbi intézményben, hanem az Escuelas de Ciencias Politicas keretében folyik, ahol a végzett hallgatók a Licenciatura en Administracion Publica címet nyerik el.)

A hallgatók az alábbi tanrend szerint tárgyaként általában heti három óra előadáson és gyakorlatokon vesznek részt:

I. év

bevezetés a jogtudományba
kriminológia
államelmélet
jogtörténet
dialektikus és történelmi materializmus
politikai gazdaságtan

II. év

jogtörténet
alkotmányjog
büntetőjog
polgári jog (általános rész, személyek és dologi jog)
polgári eljárási jog
dialektikus és történelmi materializmus (csak 1. félévben)

III. év

a társadalmi tanok története
közigazgatási jog
büntetőjog
mezőgazdasági jog
polgári jog (1. félév: követelmek és szerződések,
2. félév: családjog és öröklés)

IV. év

jogfilozófia
gazdasági jog
nemzetközi jog
büntető eljárási jog (csak 1. félévben)
nemzetközi magánjog (csak 1. félévben)
közigazgatási eljárási jog (csak 2. félévben)
munkajog (csak 2. félévben)

A tanrend nem foglalja magában az olyan tárgyakat, mint pl. a kötelező orosz és angol nyelv, amelyeket a hallgatóknak a bölcsészeti karon kell tanulniuk (vagy ismeretük esetén nyelvtudásukról egy külön bizottság előtt kell mentesítő vizsgát tenniük).⁷

JEGYZETEK

1. OMARI, Luan (a jogi kar dékánja), Megnyílt a Tiranai Állami Egyetem (albán nyelven). Drejtesia Popullore, 1957. 5. - Megjegyzendő, hogy a folyóirat - tudomásunk szerint az egyetlen jogi folyóirat Albániában - eddig egyáltalán nem közölt a jogi oktatást érintő cikkeket (kivéve az olyan, az egyetemi tudományos életet érintő beszámolókat, mint pl. A jogi kar hallgatóinak tudományos ülásszaka - albánul - Drejtesia Popullore, 1960. 3., 1963. 6. és 1964. 6.).

2. The World of Learning. 1964-65. London, Europa Publications Ltd., 1964.

3. uo.

4. uo.

5. Az International Handbook of Universities. 1959. Paris, International Association of Universities, 1959. szerint a következő jogi intézetek működnek Kinában: Pekingi Jogi Intézet, Délnyugati Jogi Intézet (Peking), Kelet-Kinai Jogi Intézet (Sanghaj) és Közép-Déli Jogi Intézet (Vuhan).

6. DEKKERS, René, Les universités chinoises. Syntheses (Bruxelles), Vol. 13. No. 143. - Arvil 1958. 123-125. és 128-129. p. - A szerző cikkében 1956. májusi látogatásának tapasztalatait írja le. Az oktatott tárgyakra nézve

részletesebb felvilágosítást nem ad. - Adatai szerint 1956-ban 500, 1957-ben 600 és 1958-ban 700 elsőéves hallgatója volt a Pekingi Jogi Intézetnek (ezekből 100 100-150 lányhallgató). A hallgatók 60%-a teljes költségeket fedező ösztöndíjat élvezett. A hallgatók, megfigyelése szerint, nagy odaadással tanulnak - a vizsgaeredmények 80%-a kitűnő vagy jeles -, amit a gyakorlati foglalkozások túlsúlya és a bentlakásos rendszer is biztosít.

7. La reforma de la enseñanza superior en Cuba. Colección: Documentos. No. 1. H.n., (kiadja:) Consejo Superior de Universidades, 1962. 57. p. (Az Escuelas de Ciencias Políticas tantervét lásd: 61. p.)

2. Nem szocialista államok

A) Kontinentális államok

Ausztria

Az Osztrák Köztársaságban a jogi felsőoktatás mai rendje lényegében azokon a közel egy évszázados rendelkezéseken alapul, amelyek sokáig az akkori Osztrák-Magyar Monarchia területén is érvényben voltak, ezért szeretnénk rövid történeti visszatekintéssel kezdeni a mai rend bemutatását.¹

A jogi tanulmányok folytatása egy 1893-as törvény szerint három szakaszból és e három szakasznak megfelelő államvizsgák letételéből állt. A nyolc féléves tanulmányok első szakaszát a jogtörténeti tanulmányok és államvizsga képezték (római jog, egyházjog, német jogtörténet, osztrák állam- és alkotmánytörténet), második szakaszát a jogtudományi tanulmányok és államvizsga (magánjog, kereskedelmi és váltójog, polgári törvénykezési jog, valamint büntető anyagi és eljárási jog), utolsó szakaszát pedig az államtudományi tanulmányok és államvizsga (általános és osztrák alkotmányjog, közigazgatástan és osztrák közigazgatási jog, nemzetgazdaságtan és közgazdaságpolitika, pénzügytan és osztrák pénzügyi jog, valamint a filozófia, jogfilozófia és statisztika) alkották.

A három államvizsgát sikeresen letett hallgatók diplomája - az ügyvédi gyakorlat kivételével - minden jogi hivatás betöltésére jogosított, és így a jogi doktorátust elsősorban tudományos fokozatnak szánták; azonban a jogi doktorátus megszerzése általános gyakorlattá vált, mert egyrészt ez az ügyvédi hivatás tekintetében formális követelmény volt, másrészt pedig a doktori un. szigorú vizsgák nem kívántak további erőfeszítéseket a jelöltektől.

A jogi doktorátus kérdéseit szabályozó 1872-es rendelet szerint ugyanis a doktori vizsgák csaknem azonosak voltak az államvizsgákkal (sőt a jogtörténeti doktori vizsgán nem szerepelt az osztrák történet, az államtudományi doktori vizsga pedig csak négy tárgyból állott, amelyek egyikét a nemzetközi jog képezte).

A doktori vizsgák először az egyetemi tanulmányok befejezését követték, később azonban már lehetővé vált a jog- és az államtudományi doktori vizsgáknak közvetlenül a megfelelő államvizsgák után való letétele, s így a doktori vizsga nemcsak tartalmát, hanem időpontját tekintve is merő formasággá vált.

1926-ban külön 8 féléves tanulmányokat tettek lehetővé az államtudományi doktorátus megszerzésére - az államtudományi tanulmányok ujdonsága az volt, hogy bevezették a kötelező szemináriumi gyakorlatokat, a nem szigorlati tárgyakból a kötelező kollokviumok rendszerét, és hogy a doktori fokozat megszerzésének előfeltételét már egy kinyomtatott doktori disszertáció képezte.

1935-ben 9 félévre emelték fel a jogtudományi tanulmányok idejét, a heti kötelező óraszámot 20-ban állapították meg, s új tárgyakat vezettek be (mint pl. bevezetés a filozófiába, bevezetés a társadalomtudományokba, nemzetközi magán- és büntetőjog, kriminológia, közigazgatási eljárás vagy a szociális jog és társadalombiztosítás, valamint szociálpolitika). Az egyes három féléves szakaszokon belül az oktatás rendje kötetlen volt - csupán azt irták elő, hogy az adott tárgy felvétele előtt nem lehet ugyanabból a tárgyból szemináriumot hallgatni. Lehetővé vált fakultatív tárgyak hallgatása is (pl. összehasonlító jogtudományból, államszámviteltanból stb.).

1945-ben ismét 8 félévre csökkentették a tanulmányokat, s minden kötöttséget megszüntettek a doktori vizsgák letételének időbeli korlátozásával kapcsolatban: most már azt is megengedték, hogy minden doktori vizsga a megfelelő államvizsgát kövesse.

A jogi tanulmányok mai rendje - mint már említettük - lényegében a fenti előírásokon alapul.

A jogi doktorátus csak az ügyvédi hivatás gyakorlásához és a jogi magántanári képesítéshez szükséges. Maguk az egyetemi tanulmányok 8 félévig tartanak, az egyes féléveket nem kell folytatólagosan hallgatni (a tanulmányoknak csak több mint tíz egymást követő megszakításához kell a Köznevelési Minisztérium engedélye). A minimális heti óraszám 20, ismételt félév esetén csak 10. Az első tanulmányi szakasz két féléven, a másik kettő három-három féléven át tart. A hallgató maga dönt arról, hogy a jogtudományi szakaszt vagy pedig az államtudományi szakaszt kívánja-e a jogtörténeti szakasz után elsőként hallgatni. Egyik tanulmányi

szakaszról a következőre való átmenethez szükséges, hogy a hallgató a megfelelő államvizsgát sikeresen letegye.

A jogtörténeti szakasz tárgyai (zárójelben az egyes tárgyak heti óraszámával):

bevezetés a filozófiába és a társadalomtudományokba (2)
bevezetés az állam és a jog alapfogalmaiba (2)
bevezetés a közgazdaságtan alapfogalmaiba (2)
római jog (12)
egyházjog (7)
német jog (9)
osztrák alkotmány- és közigazgatástörténet (5)
és 2 óra gyakorlat az utóbbi négy tárgy egyikéből.

A jogtudományi szakasz tárgyai:

magánjog (18)
kereskedelmi- és váltójog (7)
polgári eljárási jog (12)
büntetőjog és büntető eljárási jog (10)
nemzetközi magán- és büntetőjog (3)
kriminológia (2)
és 2 óra gyakorlat az utóbbi négy tárgy egyikéből.

Az államtudományi szakasz tárgyai:

államtan és osztrák alkotmányjog (8)
közigazgatástan és osztrák közigazgatási jog (10)
közigazgatási eljárás és közigazgatási bíráskodás (2)
szociális jog és társadalombiztosítás (2)
nemzetközi jog (5)
jogbölcselet (5)
közgazdaságtan és közgazdaságpolitika (10)
szociálpolitika (3)
pénzügytan (5)
pénzügyi jog (2)
statisztika (3)
ujabbkori történelem (3)
és 2-2 óra gyakorlat egy közjogi és egy gazdasági jellegű tárgyból.

A hallgató szabad annak megválasztásában, hogy egy tanulmányi szakaszon belül milyen sorrendben látogatja az előadásokat. A fenti kötelező tárgyakon kívül lehetősége van arra is, hogy előadásokat hallgasson a mezőgazdasági jog, az idegen jog és az összehasonlító jogtudomány, a törvénytudomány orvostan vagy a törvénytudomány pszichiátria köréből.

Az állam és a jog alapfogalmaiból valamint jogfilozófiából a hallgató köteles kollokválni: ez előfeltételét képezi a megfelelő államvizsga letételének.

Az egyes szakaszokat lezáró államvizsgák változatlanul egységesek (a hallgató egy alkalommal ad számot valamennyi vizsgatárgyból), s az államvizsgák tárgyai is változatlanul az 1893-as törvényen alapulnak. A vizsgák szóbeliek és nyilvánosak. Eredményüket a "jó", "elégséges" vagy "elégtelen" érdemjegyekkel fejezik ki. Kiemelkedő vizsgaeredményt a "kitűnő" érdemjeggyel is elismerhetnek.

Elégtelen érdemjegy esetén a hallgató - a bizottság döntésének megfelelően - vagy ismétlő félév(ek)et végez, vagy pedig meghatározott idő letelte után félévismétlés nélkül ismét megkísérli a vizsgát. Vizsgát ismételni csak három esetben lehet, és mindig ugyanannál az államvizsga-bizottságnál. Azt, aki harmadszor is sikertelenül kíséri meg a vizsgát, Ausztria területén kizárják a jogi tanulmányokból.

A jogi doktorátus megszerzése változatlanul a három államvizsgának megfelelő "szigoru vizsga" vagy szigorlat letételéből áll. Szabály szerint az első szigorlatot a második államvizsga után, a másik két szigorlatot pedig az egyetemi tanulmányok befejezése után lehet letenni. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a hallgatók a második és a harmadik államvizsga után azonnal leteszik a megfelelő szigorlatot, majd ezek után három hónappal a jogtörténeti szigorlatot - így a két vizsgafajta a jogtörténeti kivételével ismét párhuzamossá válik.²

Az osztrák oktatási rendszer megreformálására már hosszú évtizedek óta számtalan törekvés volt, de sikerre eddig egyikük sem vezetett. A joghallgatók száma egyre nő, s szinte kivétel nélkül minden hallgató doktorál. Az oktatók a párhuzamos vizsgákkal túl vannak terhelve. A két fokozat között lényegében semmi különbség nincs, s azt a rendszert sem sikerült kialakítani, hogy az egyetem elvégzése a Diploma juris vagy a Magister juris címmel járna, s gyakorlati szakemberek képzését szolgálná, mert maga az oktatás lényegében elméleti és nincs tekintettel a gyakorlatra. A fejlődést csak az jelentené, ha az oktatást gyakorlatiasabbá tennék és nem lenne szükséges a doktori cím az ügyvédi gyakorlathoz. Ebben az esetben a doktori cím megszerzésének előfeltételét képezhetné még több féléves elmélyült tanulmány és egy doktori disszertáció elkészítése, amit csak azon hallgatók számára engednék meg, akik kiemelkedő eredménnyel államvizsgáztak.

Az Osztrák Egyetemek Tudományos Dolgozóinak Szövetsége³ a legutóbbi időben azt javasolta, hogy az oktatás során növeljék a gyakorlatok arányát és fél-évenként adjanak a hallgatóknak legalább négy írásbeli feladatot. Eszerint a javaslat szerint az egyetemi képzés 9 féléves lenne, elvégzése jogi diplomát nyújtana. A doktori fokozat megszerzéséhez még további három féléves tanulmány járulna, amelynek végeztével a hallgató disszertációt készítene el, s szóbeli vizsgát tenne jogfilozófiából és egy választott tárgyból.

JEGYZETEK

1. KUBINSZKY Lajos, Az osztrák és a csehszlovák jogi oktatás mai rendje. Pénzügy és Közigazgatás, 1948. 5. 269-272. p.; MELICHAR, Erwin, A jogi oktatás Ausztriában. Felsőoktatási Szemle, 1966. 5. 306-312. p.; Gedanken zu einer Reform des Studium der Rechtswissenschaften. Österreichische Hochschulzeitung, 1966. 4. 2. p. és WALTER, R., Zur Reform des juristischen Studiums. Österreichische Hochschulzeitung, 1966. 12. 1-3. p. - A bécsi egyetem jogi kara hallgatóinak száma 1959-ben 3433, 1962-ben pedig már 4590 volt (a nőhallgatók aránya 19%).

2. A jogi doktori szigorlatok tárgyai jogtörténetből a római jog, egyházjog és német jogtörténet; a jogtudományokból a magánjog, kereskedelmi és váltójog, polgári eljárási jog, valamint büntetőjog és büntető eljárási jog, az államtudományokból pedig általános államtan és osztrák alkotmányjog, közigazgatástan és osztrák közigazgatási jog, nemzetközi jog és politikai gazdaságtan. A doktori szigorlatot két ízben lehet ismételten megkísérelni. Akinek ekkor sem sikerül a szigorlatot letenni, az Ausztriában jogi doktori fokozatot nem szerezhethet.

3. Lásd: Gedanken zu einer Reform des Studium der Rechtswissenschaften. - Walter javaslata is hasonló: szerinte ugyan elégséges a tanulmányok nyolc féléves időtartama, de szükségesnek látná az írásbeli vizsgák bevezetését és azt, hogy a hallgatók több kötelező irodalmat tanulmányozzanak. A doktori tanulmányok menétét is hasonlóképpen javasolja, de csak két féléves további időtartammal.

TOVÁBBI IRODALOM

BAUER, F., A Comparison Between Legal Education in England and in Austria. Law Notes (Anglia), 1956. 75. köt. 122-126. p.

Belgium

A Belga Királyságban a felsőfoku jogi oktatás az egyetemek jogi karain történik.¹ Az egyetemek egy része állami egyetem (pl. Gand és Liege), más része pedig magánegyetem (pl. a Louvaini Katolikus Egyetem és a Brüsszeli Szabad Egyetem). A jogi felsőoktatás rendje kisebb kivételektől eltekintve mindkét egyetem-típusnál azonos. A jogi karok azonban nemcsak egy szorosan vett jogtudományi kar funkcióját töltik be; inkább társadalomtudományi karoknak lennének tekinthetők. A jogi doktorátushoz szükséges három évi tanulmányok mellett vannak kurzusok a közjegyzői licenciátusi fokozat elérésére (két éves) és társadalomtudományi diploma elnyerésére egyaránt (ez utóbbi kurzusok licenciátust adnak politika-, közigazgatás-, diplomáciai, politika-, társadalom-, közgazdaság- vagy pénzügytudományokból).

A jogi karokra felvételt nyerhet az, aki középiskolái után két évet hallgatott egy bölcsészkaron, s megszerezte az előtanulmányokról szóló bizonyítványt (candidat en philosophie et lettres). A bölcsészkar előtanulmányok tárgyai

I. évben

metafizika
egy latin szerző magyarázása
francia és flamand irodalomtörténet
bevezetés a modern irodalom történetébe
erkölcsfilozófia (féléves)
pszichológia (beleértve az emberi anatómia és fiziológia alapelemeit)
a történelemkritika alapelemei (féléves)
jelenkori történelem
a klasszikus antikvitás társadalma és intézményei
a középkor társadalma és intézményei (féléves)
a modern kor társadalma és intézményei

II. évben

francia irodalomtörténet
logika
természetjog
Belgium története (féléves)
jogi enciklopédia (féléves)
történeti bevezetés a polgári joghoz (gyakorlattal)
a római jog Institúciói

A jogi doktori cím elnyeréséhez - egy, a korábbi tanrendekhez képest bizonyos változtatásokat eredményező 1963. februárjában hozott törvény hatálybalépése után - a következő tárgyakat kell hallgatni (a "="-jellel jelölt tárgyakból évente egyet, valamint még további két fakultatív - esetleg más karon oktatott - tárgyat kell választani, összesen évi 45 óraszámban):²

III. év

polgári jog (személyek és javak)	választható tárgyak:
gyakorlat (féléves)	= Pandekták
polgári jog (kötelmek)	= jogtörténet
gyakorlat (féléves)	= állami pénzügyek (féléves)
közjog	törvényszéki orvostan
gyakorlat (féléves)	bevezetés az összehasonlító jogba
büntetőjog	
gyakorlat (féléves)	
politikai gazdaságtan	
kánonjog	

IV. év

polgári jog (szerződések, féléves)	választható tárgyak:
gyakorlat	= ipari törvényhozás
polgári jog (privilegiumok és jelzalog)	= Kongó törvényhozása és bevezetés az
gyakorlat (féléves)	afrikai intézményekhez (féléves)
polgári jog (öröklés)	= összehasonlító polgári jog (féléves)
gyakorlat (féléves)	összehasonlító büntetőjog
polgári jog (ajándékozás és végrendelet,	luxemburgi jog
valamint házassági vagyonjog)	biztosítási orvostan (féléves)
gyakorlat (féléves)	a munkabiztonság technológiája
közigazgatási jog	(féléves)
gyakorlat (féléves)	kongói közjog (féléves)
a büntetőeljárás elemei	kongó polgári jog (féléves)
gyakorlat (féléves)	
kánonjog	
nemzetközi jog és nemzetközi intéz-	
mények	
munkajog (féléves)	

vallástudományi kérdések (féléves)	választható tárgyak:
a bírósági szervezet és hatáskör,	= tengeri jog
valamint a polgári eljárás elemei	= biztosítás
gyakorlat	= összehasonlító kereskedelmi jog
kereskedelmi jog	= jogfilozófia
gyakorlat	közigazgatási peres eljárás
közvetett adók joga (féléves)	a polgári jogi felelősség
gyakorlat (féléves)	
közvetlen adók joga (féléves)	
gyakorlat (féléves)	
nemzetközi magánjog	
társadalombiztosítási jog (féléves)	
jogászai etika (féléves)	
munkajog (féléves)	

A tanrendből is kitűnően az előadások az oktatott tárgyaknak rendszeres feldolgozását adják, s az előadásokat nagymértékben kiegészítik a kötelező gyakorlati foglalkozások. A tantervben igen jelentős helyet foglalnak el az un. civil-tárgyak, s a katolikus filozófiai alapstudiumok.

A vizsgák döntő típusa a szóbeli vizsga, de ezt többnyire írásbeli vizsgák egészítik ki - anélkül, hogy az írásbelire kapott érdemjegy a vizsga sikerét döntően befolyásolná. A gyakorlat hangsúlyozása nemcsak a foglalkozásokon, hanem a vizsgák során is érvényesül, ui. minden vizsga egyik pontját egy jogalkalmazási probléma megoldása jelenti.

A belga oktatási rendszer szükségtelennek tartja az egyes jogászai hivatások betöltéséhez a szakvizsgák bevezetését: a közjegyzői licenciátus a közjegyzői állás, a jogi doktorátus pedig minden más jogászai hivatás ellátásához elegendő.

A jogi karok adományozhatnak tudományos címet is (Grade d'Agrégé de l'Enseignement supérieur en Droit - néhány évvel a doktorálás után disszertáció benyújtása, elfogadása esetén kinyomtatása és nyilvános megvédése, több járulékos vizsga letétele és a jury által megjelölt témából előadás tartása), de ilyen cím megszerzése még egyetemi professzori állás betöltéséhez sem szükséges:³ az agregáció kizárólag a tudományos előrehaladás elismerését szolgálja.

JEGYZETEK

1. Lásd: EISENMANN, Charles, L'enseignement supérieur des sciences sociales. Droit. Paris, UNESCO, 1954. 72., 75-76., 86., 90., 92., 94., 106., 115., 122., 125-126. p.; Université Catholique de Louvain. Programme des Cours. 1959-1960. Louvain, Publications Universitaires de Louvain, 1959. 74 s a köv. p.; Université Catholique de Louvain. Programme des cours. 1965-66. Louvain (1965.) 40-42. p.

2. A következőkben a Louvaini Katolikus Egyetem 1965-1966. évi tanrendjét közöljük. Az 1963-as reformtörvény előtti tanrend, amelyet egy 1949. december 30-i törvény szabályozott, megtalálható az Egyetem 1959-es évkönyvének fent idézett helyén. Valószínű, hogy pl. a Brüsszeli Szabad Egyetemnek - legalábbis egyes világnézeti tárgyak tekintetében - eltérő a programja, erről azonban adattal nem rendelkezünk.

3. Eisenmann adatai alapján - 1950-ben Belgiumban összesen 109 egyetemi jogi oktató volt, ezek közül 96 professzor - úgy tűnik, hogy az egyetemi oktatók sorában Belgiumban nem a professzorok, hanem az alacsonyabb beosztású, chargé de cours címet viselő oktatók minősülnek kivételnek.

TOVÁBBI IRODALOM

LUXEN, J. L., Réforme des études de droit. Annales de Droit. Revue trimestrielle de Droit Belge. 1964. 21 s a köv. p.

Finnország

A Finn Köztársaságban a Helsinkiben és 1961. óta a Turku Egyetem jogi karai állnak a jogászképzés szolgálatában; a jogászokat és a közigazgatási szakembereket egységesen képezik.¹

A jogi karokra való felvétel előfeltétele a középfoku végzettség és sikeres felvételi vizsga letétele. A felvételi vizsga nem középiskolai tárgyakból, hanem jogi alapismeretekből történik. Ezeket az alapismereteket a jelentkezők két jogi alapkönyvből sajátíthatják el - ezek áttanulmányozására egy hónap általában elegendő, ugyanis szintjük nem haladja túl sokkal az állampolgári műveltség szintjét. A felvételi vizsgaeredményen kívül természetesen figyelembe veszik a korábbi iskolai eredményeket is.

- Az egyetemi jogi fokozatok rendszere a következő: a 4-6 éves tanulmányok elvégzése a jogi kandidátus cím megszerzését jelenti, és elégséges a jogász állások betöltéséhez. Adott tárgyból való elmélyülés és írásbeli munka elkészítése esetén több évvel a kandidátusi cím elnyerése után a jelölt pályázhat a jogi licenciátusi cím megszerzésére, végül pedig - de ez igen ritka - a jogi doktori cím elnyerésére.

Az egyetemi tanulmányok előadásokból és gyakorlati foglalkozásokból állnak. Az alapstudiumok a következők:

jogtörténet	büntetőjog
római jog	eljárásjog
jogelmélet	magánjog
bevezetés a jogtudományba	kereskedelmi jog
alkotmányjog	földjog
közjog	munkajog
közigazgatási jog	vizjog
pénzügyi jog	nemzetközi jog
	nemzetközi magánjog

A gyakorlati foglalkozásokon a hallgatók jogeseteket oldanak meg. Gyakorlati példák megoldásának igen nagy jelentősége van az írásbeli vizsgákon is (ahol 5 jogeset közül a hallgatónak négyet meg kell oldania), de a vizsgáztató szóbeli vizsgákon is feltehet gyakorlati kérdéseket.

A jogi kandidátus megszerzése Finnországban külön szakvizsga letétele nélkül elegendő a bírói, ügyvédi, jogtanácsosi stb. állások elnyeréséhez, a kinevezés előtt azonban szükséges, hogy a jelölt három évi joggyakorlaton vegyen részt bíróságon vagy ügyvédségnél.

JEGYZETEK

1. Law and Lawyers in Finland. Helsinki, The Union of Finnish Lawyers, 1965. 6-7. p.; The Finnish Legal System. Edited by UOTILA, Jaakko. Helsinki, The Union of Finnish Lawyers Publishing Company Ltd., 1966. 71-74. p.; a felvételi vizsga tekintetében V. Merikoski professzornak a Magyar Jogászszevetségben a jogászképzés problémáiról tartott előadására támaszkodtunk. - Finnországban összesen 1650 joghallgató tanul, évente általában 100-150-en végeznek. - Megjegyzendő, hogy a jogi karokon két irányban folyik oktatás. Egyrésztől leendő jogi kandidátusokat oktatnak, másrésztől azonban az alacsonyabb beosztású közigazgatási tisztviselőket is itt képezik. Ezek alacsonyabb fokú diplomája teljesen önálló, nincs erről átmeneti lehetőség a kandidátusi tagozatra.

TOVÁBBI IRODALOM

REINIKAINEN, Veikko, Les problemes de l'enseignement du droit en Finlande. Revista del Instituto de Derecho Comparado (Barcelona), 1957. 768-778. p. és a két finn jogi kar évkönyve: Helsingin Yliopiston Oikeustieteellisen Tiedekunnan, Tutkintovaatimukset, 1966. Toimittanut Pirkko-Liisa ARO. Lainopillisen Ylioppilastiedekunnan, Kustaannustioimikunta; valamint Turun Yliopiston Lainopillisen Tiedekunnan, Tutkintovaatimukset, 1966. Toimittanut Juha TOLONEN. Oikeustieteen Ylioppilaiden, Yhdistys Lex r.y.

Franciaország

Franciaországban a felsőfoku jogi képzés nagyrészt az állami egyetemek jogi és közgazdaságtudományi karain valósul meg.¹

Az új jogi felsőoktatási rendszert - amely az egyetemi jogi tanulmányok időtartamát a korábbi három évről négy évre emelte - 1954-től kezdve vezették be fokozatosan. Az egyetemi tanulmányok elvégzése - a jogi licenciátusi cím megszerzése - nem jár együtt a doktori cím megszerzésével. Mind a jogi doktori, mind pedig a szakdoktori cím elnyerése további tanulmányokat és vizsgákat igényel.

Az egyetemre való felvételhez - bizonyos kivételektől eltekintve - érettségi bizonyítvány szükséges. Az oktatási rendszer azonban lehetővé teszi azt is, hogy iskolai bizonyítvánnyal nem rendelkezők is folytathassanak egyetemi tanulmányokat. A karok mellett működnek olyan előkészítő tanfolyamok, amelyek az ilyen de 17 évüket már betöltött fiatalokat két év alatt felkészítik egyetemi tanulmányok végzésére. A jogi előkészítő tanfolyam első évi anyagát a magán-, köz- és kereskedelmi jog; második évi anyagát pedig (az első félévben) szociális, kereskedelmi, közjegyzői és adójog, valamint (a második félévben) politikai gazdaságtan, közigazgatási és büntetőjog, és a polgári eljárás alkotják. A francia egyetemi oktatási rendszer felvételi vizsgát nem ismer. Felvételi vizsgát csak azoknak a jelölteknek kell tenniük, akik a jogi előkészítő tanfolyamon szerzett bizonyítványuk alapján kívánnak beiratkozni, de a két évvégi vizsgán nyert eredményeik átlagosan nem érik el a 12 pontot. Ezeknek a jelölteknek írásbeli vizsgát kell tenniük történelemből, földrajzból és egy olyan általános tárgyból, amelynek kidolgozása lehetővé teszi gondolkodási és stílus-készségük le mérését. Az egyes vizsgák osztályzatai 0-20-ig terjedhetnek. Az a jelölt nyer felvételt, aki összesen legalább 30

pontszámot ér el. Az a jelölt, aki két ízben sikertelen felvételi vizsgát tesz, ismételt vizsgára már nem jelentkezhet.

Az egyetemi jogi oktatás 4 évig tart. Az oktatási anyag elméleti és gyakorlati részből tevődik össze. Az elméleti rész előadásokból áll. Az "x" jellel jelölt tárgyakból a hallgató minden évben két gyakorlatot választ s ezekből heti kétszer másfél órás gyakorlati foglalkozáson vesz részt. Az első év oktatási anyaga a következő:

bevezetés a jog és a polgári jog tanulmányozásához (x)
alkotmányjog és a politikai intézmények
politikai gazdaságtan
a közjogi intézmények és a társadalmi tények története a francia forradalomig (x)
bevezetés a politikai szociológiába (féléves)
nemzetközi intézmények (féléves)

Második év:

polgári jog (x)
közigazgatási jog (x)
politikai gazdaságtan
büntetőjog és büntető eljárás (x)
állami pénzügyek (x)
az ókor politikai és társadalmi intézményei (féléves)

Harmadik év:

kereskedelmi jog (x)
munkajog és a társadalombiztosítás (x)
szabadságjogok (féléves)
a magánjog története (tulajdon és kötelek a római és a régi francia jogban (féléves)
vagy ez utóbbi helyett:
a közjogi intézmények története a francia forradalomtól napjainkig (féléves)

A fenti tárgyakhoz még öt féléves tárgyat kell választani. Ezek közül kötelező választani:

polgári jog (két féléves) (x) és
polgári eljárás,
vagy:

nemzetközi jog (két féléves) (x) és
közigazgatási jog (féléves),
valamint:
a társadalomtudományok módszerei
kriminológia és a büntetésvégrehajtás tudománya
a magánjogi intézmények története.

A negyedik év tanulmányai két részből tevődnek össze. Az év első felében a hallgatók választásuk szerint magánjogi vagy közjogi és politikatudományi bizonyítványt szereznek. A magánjogi csoport tárgyai a következők:

polgári jog (házassági vagyoni jogi rendszerek, öröklés és ajándékozás) (x)
kereskedelmi és adójog
nemzetközi magánjog (féléves)
a magánjog története (családjog, házassági vagyoni jogi rendszerek, öröklés és ajándékozás) (féléves)
vagy ez utóbbi helyett:
összehasonlító magánjog (féléves).

A közjogi és politikatudományi csoport tárgyai a következők:

nagy közintézmények és nemzeti vállalatok (x)
politikai tanok története a XVIII. század végéig (féléves)
politikai tanok története a XIX. századtól napjainkig (féléves)
európai szervezetek (féléves) és
tengerentúli területek és az együttműködés joga (féléves)
vagy az utóbbiak helyett:
a jelenkor nagy politikai problémái.

A negyedik év második felében a hallgatók összesen öt féléves tárgyat választanak. Azok a magánjogi csoportos hallgatók, akik a magánjog történetét választották, most ötödikként választhatják az összehasonlító magánjogot, a közjogi és politikatudományi csoport tagjai pedig ennek megfelelően az egyik tárgy helyett a másikat választhatják és fordítva. Hasonlóképpen a magánjogi csoportot választott hallgatók a második félévben a másik csoportot választhatják és fordítva. Amennyiben a hallgató a fenti lehetőségekkel nem kíván élni, az alábbi tárgyak közül választ öt studiumot, ezek közül kettőt gyakorlattal:

tengeri jog
földi és légi szállítások
a végrehajtás különböző módjai (polgári jogi!)
irodalmi, művészi és ipari tulajdon
a közhitelű nyilvántartás
biztosítási jog
a büntetőjog különös tana
muzulmán jog
jogi etnológia
az építkezés és a városi tulajdon joga
a jog történeti szociológiája
afrikai és madagaszkári magánjogi intézmények
a kereskedelem és az üzleti verseny joga az európai közösségekben
európai adó- és pénzügyi jog
afrikai és madagaszkári közjogi intézmények
területrendezés és urbanizmus
az angol jog
az Amerikai Egyesült Államok joga
európai közigazgatási jog
a szociális jogalkotás Európában
a jelenkori jog nagy rendszerei

A hallgatóknak az előadásokon való részvétele elvben kötelező, de ez a hallgatók nagy számára tekintettel gyakorlatilag megvalósíthatatlan követelmény. Kizárólag csak a gyakorlati foglalkozásokon való részvételt ellenőrzik – itt azonban már számonkérlik az aktív közreműködést is.²

Minden évben két kötelező vizsga van, ezek mindegyike két írásbeli vizsgából és szóbeli vizsgákból tevődik össze. Az írásbeli vizsgák név nélküliek s egyenként három órán át tartanak. Az egyik írásbeli vizsga gyakorlati jellegű (adott szöveg kommentálása), a másik pedig elméleti jellegű, olyan tárgyból, amelyből a hallgatónak nem volt gyakorlata. Szerepüket tekintve az írásbeli vizsgák az elsődlegesek. Tárgyukat a hallgató nem tudja előre. A szóbeli vizsgák eredményénél számba jönnek a hallgatónak a gyakorlati foglalkozásokon kapott jegyei is. A negyedik év első felének vizsgája az előzőkhöz hasonló: az írásbeli vizsga egy, a hallgató által gyakorlati foglalkozásokon is elsajátított tárgyból, a szóbeli pedig minden olyan tárgyból történik, amelyből nem volt írásbeli. A negyedik év második felében az írásbeli vizsgának egy olyan disszertáció felel meg, amelynek témáját a hallgató két megadott téma közül maga választhatja ki.

Minden vizsga értékelése egy 0-20 pontig terjedő osztályzatban fejeződik ki. Féléves tárgyak esetén az osztályzat 0-10 pontig terjedhet. A hallgató csak akkor bocsátható szóbeli vizsgára, ha írásbeli vizsgáinak átlagos eredménye eléri a 10 pontot, a maximális pontszám felét. Egy vizsga 0-pontos osztályzata az illető vizsgát általában semmissé teszi. Ha a hallgató az első év végének vizsgáit négyszer kísérli meg sikertelenül, akkor felsőfoku jogi vagy közgazdasági tanulmányait többé nem folytathatja. A vizsgaeredmények elnevezése a következő:

elégsges	(10-13 pontig)
elég jó	(13-15 pontig)
jó	(15-17 pontig)
igen jó	(17 pont felett).

A hallgatók az első két év sikeres elvégzése után az "általános jogi tanulmányok" elvégzését igazoló diplomát kapnak. A négy év sikeres elvégzésével a hallgatók jogi licenciátusok lesznek, amely - amint erre a későbbiekben utalni fogunk - a legtöbb jogi hivatás betöltésére jogosít.

A jogi doktori fokozat elérése további tanulmányokat igényel. Az a hallgató, aki jogi licenciátussal vagy más megfelelő végzettséggel rendelkezik, egy külön tézis kidolgozása és megvédése után a felsőfoku jogi tanulmányokról szóló diplomát kap. Ezek a diplomák nem általános jellegűek, hanem mindig a hallgató szakosodásának felelnek meg. Így egy hallgató kaphat felsőfoku diplomát a jog és a társadalmi tények történetéből, magánjogból, a büntető-tudományokból, közjogból vagy politikatudományból. Csak az a hallgató lehet azonban jogtudományi vagy politikatudományi doktor, aki a megfelelő felsőfoku diplomát megszerezte és akit teljesítménye alapján a doktori fokozat elnyerésére a kar méltónak ítél.

A diploma elnyerésére való felkészülés legalább egy évig tart. A választott szaknak megfelelően a jelölt a professzora által előírt tárgyakból heti egy órát hallgat és kutatási irányításokon vesz részt. Ennek végeztével egy un. mémoire-t dolgoz ki, majd vizsgákat tesz. Az írásbeli vizsga egy részproblémából történik, időtartama 5 óra. A szóbeli vizsga tárgyát a jelölttel egy órával a vizsga előtt közlik, ebből zárt helyen egy 10-15 perces előadást kell kidolgoznia; az előadást vita követi. A felkészülés egyik legjelentősebb mozzanatát a jelölt által kidolgozandó tézis megvédése képezi. Csak az a tézis bocsátható megvédésre, amelyet három

professzor ebből a szempontból már előzetesen elbírált. A tézist nem osztályozzák (a jelöltnek vagy sikerül megvédeni, vagy nem), ezzel szemben a vizsgaeredmények átlagát a felsőfoku diplomában megemlítik.

A francia jogi karokon 1963-ban vezették be a szak-doktorátus intézményét. A szak-doktorátusnak nem előfeltétele az előzőekben bemutatott doktorátus vagy a felsőfoku jogi tanulmányokról szóló diploma, de a vonatkozó szakban elmélyült tanulmányokat és önálló kutatómunkát igényel. Az előkészületi idő két évig tart; előkészítésre jogi licenciátussal rendelkezők, s kivételesen más kutatók jelentkezhetnek. Az előkészület első éve általánosabb tanulmányokkal és kutatással telik el; második évre csak az iratkozhat be, akit eddigi tanulmányairól szóló beszámolója alapján professzora (kutatási vezetője) javasol. A jelölt a második év végén védi meg saját kutatási eredményeit összefoglaló tézisé. A párizsi egyetem jogi és közgazdaságtudományi karán a következő tárgyakból lehet szak-doktorátust szerezni: európai intézmények, a Közös Piac joga, a büntetésvégrehajtás tudománya, nemzetközi közigazgatás, összehasonlító állami pénzügyek, külföldi országok joga és gazdasága (afrikai, muzulmán, angolszász, szocialista országok és Japán), jogfilozófia, jogszociológia, s a tájékoztatás jogi és gazdasági kérdései.

Az ügyvédi hivatás betöltéséhez 1954-től egy külön bizonyítvány szükséges (kivéve a jogi karok oktatói tekintetében). A bizonyítvány megszerzésére előkészítő tanfolyamra minden negyedéves joghallgató vagy jogi licenciátussal rendelkező személy jelentkezhet. Az előkészítő oktatás két félévből áll. Anyaga három részből tevődik össze: az ügyvéd szerepe az igazságszolgáltatási szervezetben (a vonatkozó jogi szabályozás összehasonlító vizsgálata alapján), az ügyvédi erkölcs és gyakorlat szabályai a gyakorlatban, és végül ügyvédi gyakorlatok. A vizsga két részből áll: az első, az ún. elfogadhatósági vizsga tárgyát egy, az általános kulturáltságot bizonyító írásbeli és egy jogi szóbeli vizsga képezi. A második és végleges vizsga három szóbeli vizsgából áll, az előkészítés folyamán oktatott tárgyakból.

A minisztériumi hivatalok betöltéséhez általában külön diploma nem szükséges. Magasabb állást azok a fiatalok nyerhetnek el, akik jogi licenciátussal, esetleg ennél alacsonyabb foku jogi bizonyítvánnyal rendelkeznek (25 év betöltése és több évi gyakorlat után, külön szakvizsgával).

A birói hivatásra egy külön erre a célra létesített országos intézet készíti elő a francia állampolgársággal legalább öt éve rendelkező jogi licenciátusokat. Az intézet hallgatói (cimük: Auditeurs de Justice) tanulmányaik végeztével több írásbeli és szóbeli vizsgát tesznek. A vizsgák átfogják a jognak a birói gyakorlat számára jelentős ágait, s feltételezik legalább egy idegen nyelv ismeretét olvasási szinten.

A közigazgatási pályára szintén egy külön intézet, az Országos Közigazgatási Iskola készíti elő a jogi licenciátussal rendelkezőket. Az oktatás három évig tart, ennek sikeres befejeztével a jelöltek az Államtanácsnál, a diplomáciai testületben stb. nyerhetnek elhelyezést. Az olyan állások elnyeréséhez, mint pl. az állambiztonsági vagy közbiztonsági szervek tisztje, vagy a Köztársasági Tanács ügyintézője, a jogi licenciátus elegendő.

Általában a jogi licenciátus a jelentősebb állások betöltéséhez elegendő. Így pl. a magánigazgatás keretében igen sok jogászt foglalkoztatnak a titkárságok, jogügyi irodák és osztályok keretében. A biztosítási intézetek magasrangu tisztviselőiktől azonban a jog mellett megkövetelhetik a matematikai, esetleg még a statisztikai licenciátust is. Könnyvviteli vagy más szakértők csak azok a jogi licenciátussal rendelkezők lehetnek, akik két év előkészület és három év gyakorlat után szakjukból külön végvizsgát tesznek. A francia légierők és tengerészeti egységek is igen nagy számban foglalkoztatnak külön szakképzést nyert jogi licenciátusokat.

Kizárólag az egyetemi oktatói pályához³ szükséges Franciaországban a jogi doktorátus. Jogi képzést is nyújtó intézetekben professzori állásra pályázhatnak jogi doktorátussal rendelkezők, de a jogi és közgazdaságtudományi karok professzora csak az lehet, aki jogi doktorátussal rendelkezik, s ezen kívül még legalább három felsőfoku diplomája van. A kutatói pályán általában hasonlóan magasak a követelmények. Ez alól kivételt képez a tengerentuli (gyarmati) tudományos és technikai kutatásokkal foglalkozó hivatal, amely két év alatt kiképez csak jogi licenciátussal rendelkező fiatalokat is, akik a gyarmatokon hosszabb ideig demográfusként, etnológusként vagy szociológusként tevékenykednek.

JEGYZETEK

1. EISENMANN, Charles, L'enseignement supérieur des sciences sociales. Paris, UNESCO, 1954. 73-74. és 78-81. p.; MARTONYI János, Tapasztalatok a franciaországi jogászképzésről. Felsőoktatási Szemle, 1961. 11. 679-682. p. és Université de Paris. Livret de l'étudiant. 1965-1966. Paris, Presses Universitaires de France, 1965. 37., 40-73., 83-85. és 105-112. p. - Az állami egyetemek karain kívül - Eisenmann tanúsága szerint - működnek még egyrésről többnyire közjogi jellegű un. szabad jogi iskolák (egyetemmel nem rendelkező vidéki városokban), másrésről pedig egyes katolikus intézményeknek a jogi karai. Anyagi erőforrások hiányában ezekben az oktatási intézményekben többnyire gyakorló jogászok tanítanak. Csak az állami egyetemeknek van joguk gyakorlatilag elfogadható diplomát adni, így mind a municipiális, mind pedig a katolikus jogi iskolák hallgatói az állami karokon teszik le vizsgáikat. - A hallgatók és a gyakorlati szakemberek társadalom- és politikatudományi ismereteinek elmélyítésére pl. többéves studiumokat hirdet az Institut d'Etudes Politiques is, amelyeket a hallgatók igen nagy számban egyetemi tanulmányaik folytatása mellett látogatnak, és a tanulmányok itt is diplomával zárulnak. Lásd: Fondation Nationale des Sciences Politiques. Université de Paris. Institut d'Etudes Politiques. 1958-1959. Paris, Librairie Vuibert. 290. p.

2. A párizsi egyetemnek az 1964-65-ös évben összesen 105 400, ebből a jogi és közgazdaságtudományi karnak 26 100 (18 300 férfi és 7800 nő) hallgatója volt. Hozzávetőleges adatok szerint a francia joghallgatók 45%-a a párizsi karon tanul.

3. A professzori és az agrégé-i állások elnyerésére való alkalmasságot általában két évenként rendezett un. agregációs versenyvizsgák keretében bírálják el. A vizsgák igen nehezek - általában több éves felkészüléssel, egyetemi előadói munkával és tudományos publikációkkal készülnek a jelöltek a vizsgára. A jelöltek a vizsga eredményének megfelelően foglalhatják el a megüresedett - tulnyomórészt vidéki - állásokat. Akit professzornak (a köztársasági elnök aláírásával és a miniszter ellenjegyzésével) kineveznek, gyakorlatilag elmozdithatatlaná válik és 70 éves koráig látja el funkcióját.

DAINOW, Joseph, Revision of Legal Education in France: A Four-year Law Program. Journal of Legal Education, 1955. 495-508. p.;

TUNC, André, New Developments in Legal Education in France. American Journal of Comparative Law, 1955. 4. köt. 419-425. p.;

AUBIN, Bernhard, Der juristische Hochschulunterricht in Frankreich und seine Reform. Tübingen, Mohr, 1958. 204 p.;

OLIVIER, G., Éducation professionnelle. France. International Bar Association. Conference Report, 1960.-January, 53 s a köv. p.;

TROTABAS, L., Nouveau régime de la licence en droit. Recueil Dalloz, 1962. október, 203 s a köv. p.;

VEDEL, TUNC, COLLIARD stb. írásai a Revue de l'Enseignement supérieur, 1963. 1. (La prospective des facultés de droit et des sciences économiques) számában; valamint

TALLON, D., Nouveau régime des études juridiques en France. Annales de la Faculté de Droit de Liege, 1964. 15 s a köv. p.

Német Szövetségi Köztársaság

A Német Szövetségi Köztársaság államszerkezete következtében az oktatás rendje nem egységes – államonként részleteiben változó. Az egység hiányát még csak fokozza az, hogy az egyetemek elvben autonómiával rendelkeznek, s így a tanrendet maguk határozzák meg. A jogi felsőoktatás viszonylagos egységét az egyes államokon belül így csak az biztosítja, hogy az egyetemi tanulmányokat lezáró vizsgák rendjét az egyes államok határozzák meg, ugyanis ezek a vizsgák nem egyetemi, hanem egyetemen-kivüli, állami bizottság előtt folynak le.¹

E vizsgák ágait (s így közvetve az egyetemi képzés ágait) a jogászképzésről szóló nyugat-berlini törvény pl. a következőkben határozza meg: polgári jog, kereskedelmi jog, munkajog, büntetőjog, bírósági rendszer, alkotmányjog és általános politikatudomány, közigazgatási jog, bírósági eljárás, nemzetközi magánjog, szerzői- és szabadalmi jog, társadalombiztosítási jog, jelentősebb külföldi államok alkotmányjoga, nemzetközi- és egyházjog, német jogtörténet és régi germán magánjog, római jogtörténet és római magánjog, politikai gazdaságtan és pénzügytan, valamint alapismeretek a jogelmélet, jogfilozófia és az összehasonlító jog köréből.

E törvény alapján a (Nyugat-) Berlini Szabad Egyetemen az oktatási rend a következő (zárójelben az előadások heti óraszámát jelölve):

I. félév

bevezetés a jogba (3)
római jogtörténet (3)
germán jogtörténet (4)
a modern magánjog története (2)
polgári jog (általános rész, 4)
az alkotmányjog és a közigazgatási
jog alapjai (2)
a politikai gazdaságtan alapkérdé-
sei (2)
a gazdaságpolitika alapkérdései (2)

II. félév

a római magánjog rendszere (6)
a régi germán magánjog (3)
modern alkotmánytörténet (2)
polgári jog (kötelmek általános tana, 4)
polgári jog (kötelmek különös tana, 4)
büntetőjog (általános rész, 4)
politikai intézmények (3)

III. félév

polgári jog (tulajdon, 4)
polgári jog (családjog, 3)
büntetőjog (különös rész, 3)
német alkotmányjog (különösen az
alapjogok, 4)
német alkotmányjog (különösen az
állami szervezet, 3)
igazgatástudomány (2)
az üzleti tevékenység irányítá-
sa (2)
polgári jogi gyakorlat (2)

IV. félév

polgári jog (öröklés, 4)
kereskedelmi és társasági jog (4)
az üzleti versengés és a védjegy
joga (2)
polgári eljárás (4)
büntetőjog (különös rész, 3)
általános közigazgatási jog (4)
büntetőjogi gyakorlat (2)
alkotmány- és közigazgatási jogi gya-
korlat (2)

V. félév

munkajog (4)
kereskedelmi jog (váltó, biztosíté-
kok stb., 2)
polgári eljárás (végrehajtás, 3)
büntető eljárás (3)
közigazgatási jog (különös rész, 4)
közigazgatási bíráskodás (2)
polgári jogi gyakorlat (2)
büntetőjogi gyakorlat (2)

VI. félév

jogfilozófia (2)
csődjog (2)
kriminológia (2)
fiatalkorúak büntetőjoga (2)
társadalombiztosítási jog (1)
az állami pénzügyek fő kérdései (2)
alkotmány- és közigazgatási jogi
gyakorlat (2)

VII-VIII. félév

jogelmélet (2)
jogfilozófia (2)
adó jog (2)
alkotmányjogi gyakorlat (2)
bevezetés az összehasonlító jogba (2)

Az utolsó három félévben ezenkívül még több tárgyat kell választani az alábbiak közül:

üzleti jog	törvényszéki orvostan
szerzői jog	nemzetközi jog
ipari tulajdonjog	nemzetközi magánjog
magánbiztosítási jog	egyházi jog
perenkívüli eljárások	kereskedelmi jogi gyakorlat
	munkajogi gyakorlat

A tanrend tehát az első öt félévben heti 22-26 órát irányoz elő. A hallgatói teljesítményre azonban a hasonló tanrendekből nem lehet következtetni, mivel ezek lényegében csupán ajánlott tematikát jelentenek: a hallgató szabadon dönt abban, hogy milyen sorrendben és egyáltalán látogatja-e az előadásokat, sőt még a gyakorlati foglalkozásokon való részvételt is igen liberálisan kezelik.

Az előadásoknak nem kell a tankönyv anyagához kötöttnek lenniük. Az anyag elsajátításának jelentősebb formája a gyakorlati foglalkozás, amelyen jogszabályokat és jogeseteket beszélnek meg, sőt a hallgatóknak otthon kidolgozandó feladatot is adnak: konkrét eset kapcsán jogi véleményt kell kidolgozniuk, amelyet beadnak, s később az oktató által kijavítva visszakapják.

Az oktatás kötetlenségét csak fokozza az, hogy az egyetemi tanulmányok során semmilyen vizsga nincs; a hallgatók aktivitásáról csak a gyakorlati írásbeli feladatoknak az eredményei tanuskodnak.

Az egyetem elvégzése után a hallgatókat állami bizottság előtti vizsgára bocsátják. Az első vizsga átfogja az egész oktatott anyag fő vonásait (polgári jog, büntetőjog, közjog és eljárási jog), bizonyos választási lehetőséggel a többi tárgyak tekintetében. Először írásbeli vizsga, majd jogi vélemény otthoni kidolgozása egy nehéz gyakorlati problémáról, végül szóbeli vizsga. Az első vizsgát sikeresen letett hallgatók három éves előkészítő gyakorlaton vesznek részt bírói vagy közigazgatási szerveknél mint Referendar-ok. Ezután tehetik csak le a második állami vizsgát, amely után Assessor-ok lesznek.

A második vizsga után további szakvizsgát már nem kell tenniük.²

Az egyetem csak a jogi doktori fokozatra pályázókat vizsgáztathatja - ezek általában még egy évig tanulnak tovább, szóbeli vizsgát tesznek több tárgyból, és megvédik doktori disszertációjukat.³

A túlzottan liberális nyugat-német oktatási rendszerrel szemben sokan gyakoroltak birálatot, és több reform-törekvés is volt, amelyek azonban eddig mind elbuktak azon felfogás következtében, hogy a középiskolát elvégzett hallgatóknak szabad és felelősségteljes önképzést kell biztosítani. A német felsőfoku jogi oktatással legutóbb a szövetségi parlament jogi bizottsága is foglalkozott. E javaslata azonban nem tartalmazott gyökres változtatásokat: mindössze arra terjedt ki, hogy a zárógyakorlatot két és fél évi időtartamra csökkentsék le, s hogy ebből az időből a hallgatók 19 hónapot igazságszolgáltatási szerveknél, 9 hónapot közigazgatási szerveknél, 2 hónapot pedig munkaügyi jellegű szerveknél töltsenek.⁴

JEGYZETEK

1. Lásd: WENGLER, Wilhelm, Law Studies in Western Germany. Journal of Legal Education, 1966. 2. 176-181. p. és Juristische Ausbildung wird gekürzt. Hochschul-Dienst, 1965. 9. 4. p. - A nyugat-német egyetemeken a félévek későbbben kezdődnek és tovább tartanak, mint pl. nálunk (a nyári szemeszter május 15-től július 15-ig, a téli szemeszter pedig november 15-től március 15-ig).

2. A vizsgák eredménye egységes osztályzatban fejeződik ki: igen jó, jó, közepes, kielégítő, elégséges, gyenge és elégtelen. Sikertelenség esetén a hallgató legfeljebb még egyszer kísérelheti meg a vizsgát.

3. A doktori fokozatra csak az pályázhat, akinek az első vizsgája "kielégítő" érdemjeggyel zárult.

4. Ld. a fenti Juristische Ausbildung wird gekürzt c. cikket.

TOVÁBBI IRODALOM

HUSSERL, Gerhart, German Legal Education in a Changing World. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1965. N.S. 3. 146-152. p.;

BADER, K.S., Zur Studien- und Ausbildungsreform. Juristenzeitung, 1961. december, 735 s a köv. p.

Olaszország

A felsőfoku jogi képzés Olaszországban is kizárólag az egyetemeken joga karán valósul meg. 26 olasz egyetemnek van jogi kara - ezek közül 24 az állami egyetemek száma.¹

A jogi karokra - külön felvételi vizsga letételének kötelezettsége nélkül - azok a fiatalok nyernek felvételt, akik elvégezték 8 évi alapfoku és 5 évi középfolu tanulmányaikat. A jogi karokra jelentkezőktől megkövetelik, hogy középfolu tanulmányaikat humán iskolákban (ginnasio e liceo classico) végezzék.

Az egyetemi oktatás időtartama négy év. A minisztérium írja elő, hogy milyen tárgyakat kell oktatni, az egyetemeken azonban saját hatáskörükben rendelkeznek arról, hogy a tárgyakat milyen bontásban, hányadik évben oktatják. A kötelező, un. alaptárgyak mellett a hallgatóknak három un. kiegészítő tárgyat kell választaniok - ezeknek a jegyzékét és azt, hogy melyik évben kell választani, szintén az egyetem határozza meg.

Tipikus példaként a firenzei jogi kart véve, a tanterv a következő:²

I. év

a római jog intézményei
a magánjog intézményei
római jogtörténet
politikai gazdaságtan
alkotmányjog
jogfilozófia
az olasz jog története

II. év

az olasz jog története
közigazgatási jog
polgári eljárás
adózás és állami pénzügyek
büntetőjog
római jog
polgári jog
kereskedelmi jog
munkajog

III. év

nemzetközi jog
római jog
polgári jog
büntetőjog
közigazgatási jog

IV. év

egyházjog
büntető eljárás

Az egyes jogi karok a következő tárgyakból hirdetnek meg kiegészítő studiumokat:

kriminálantropológia	római közjog
mezőgazdasági jog	államelmélet
kánonjog	közjogi intézmények
gyarmati jog	jogi papirológia
kommunális jog	általános jogelmélet
ipari jog	állami számvitel
bányajog	csődjog
nemzetközi magán- és eljárási jog	adó jog
tengeri és légi szállítási jog	demográfia
összehasonlító magánjog	a politikai tanok története
az olasz jog forrásainak exegézise	pszichológia
a római jog forrásainak exegézise	bányajog
törvényszéki és biztosítási orvostan	munkajog
statisztika	közel-keleti jogrendszerek
a nemzetközi szerződések és politika története	a nem-autonóm területek joga
	bizánci jog

Az oktatás egyetlen formája az előadás. Az előadásokon való részvétel szabály szerint kötelező, azonban ennek fizikai feltételét a jogi karok többsége nem tudja biztosítani: a hallgatók több mint fele már nem férne be az előadótermek többségébe. Az előadások a tankönyveken alapulnak, funkciójuk az, hogy rendszeres és átfogó kifejtését adják a tárgynak. A hivatalos állásfoglalások szerint az egyetemi karok nem szakképző, hanem általános kulturális intézmények, adott esetben a jogtudományok központjai, s így nem is tekintik feladatuknak gyakorlati problémák felvetését – még kevésbé azok megoldását.

Az alap- és a kiegészítő tárgyakból egyaránt kötelező vizsgázni. Évente három alkalommal van vizsgaidőszak, és a hallgató a tetszése szerinti időpontban a tetszése szerinti tárgyakból vizsgázhat. Sikertelenség esetén nem korlátozott számban kísérrelheti meg ismét a vizsgát, ahogy nem korlátozott az sem, hogy hány évig látogathatja az egyetemet. Maga a vizsga sem igényli a joggal kapcsolatos gyakorlati problémák ismeretét, de még a jogszabály emlékezetből való ismeretét sem: a hallgatónak a vizsgán is rendelkezésére áll a jogszabály nyomtatott szövege.

A tanulmányok befejezésekor – a Laurea in Giurisprudenza cím elnyeréséhez – a hallgatók disszertációt készítenek egy általuk választott témából, és két-három szóbeli tézist dolgoznak ki.

A Laurea cím elnyerése a szakvizsgák letétele után minden jogász hivatás (bírói, ügyészi, ügyvédi, közjegyzői, közigazgatási, diplomáciai és statisztikai stb. állások) betöltésére képesít.³

Az olasz jogi oktatási rendszert igen sokan és már hosszabb ideje támadják egyrészt azért, mert az oktatás passzív, a hallgatót nem ösztönzi, nem ad lehetőséget az oktatók és a hallgatók közötti közelebbi kapcsolat kialakulására, nem gyakorlati és tulajdonképpen nem is a gyakorlat számára oktat, másrészt pedig azért, mert az egyetem elvégzése szinte automatikusan, minden további elmélyülés nélkül a jogi doktori fokozattal lényegében azonos Laurea cím elnyerését eredményezi. Ezek a bírálatok azonban mindeddig nem jártak sikerrel.

1. PERILLO, Joseph M., The Legal Professions of Italy. Journal of Legal Education, 1966. 3. 274-291. p. és a következő egyetemi évkönyvek: Università degli studi di Roma. Annuario per l'anno accademico 1959-60. 463-464. p.; Università degli studi di Genova. Ordinamento didattico. Norme Regolamentari e Statutarie della Facoltà di Giurisprudenza. Anno Accademico 1959-60. 6-10. p.; Università degli studi di Napoli. Facoltà di Giurisprudenza. Guida dello studente. Parte seconda. Anno Accademico 1959-60. 5-12. p.; Università degli studi di Parma. Ordinamento della Facoltà di Giurisprudenza. (Hely, évszám stb. nélküli plakát) és Università' Cattolica del Sacro Cuore. Facoltà di Giurisprudenza, Norme, piano degli studi e programmi dei corsi per l'anno accademico 1959-1960. Milano, Soc. Ed. "Vita e Pensiero". 4-11. p. - Megjegyezni kívánjuk, hogy Olaszországban a professzori cím igen magas és megbecsült társadalmi pozíciót jelent. Igen nagy azoknak a tehetséges és gazdag munkásságu oktatóknak (assistent és libero docente) a száma, akiknek egész életükben nem sikerül a magasabb kinevezést elérni. Akit professzornak kineveznek, gyakorlatilag el nem mozdíthatóvá válik: 70 éves koráig taníthat és 75 éves koráig vezetheti tanszékét vagy intézetét.

2. A firenzei jogi kar tantervét Perillo közli. A többi kar tantervét lásd az egyetemi évkönyvekben. - Lényegében hasonló a milánói Università' Cattolica del Sacro Cuore - Facoltà di Giurisprudenza tanterve is, azzal a különbséggel, hogy itt kötelező tárgyként oktatnak gazdaság- és pénzügypolitikát valamint a bankügyek technikáját is, és hogy ezen a karon mind a négy év első tárgyaként a "katolikus doktrína és erkölcs kifejtése" című diszciplína szerepel, amely katolikus megvilágításban magánban foglalja társadalmi etika és a hivatáserkölcsek kérdéseit is.

3. Szinte minden jogi állás elfoglalásához megkövetelik egy általában igen nehéz és összetett (szóbeli és írásbeli) állami vizsga letételét is. A bírói pályán a jelölt az első vizsga letétele után általában két évig gyakornokosodik, ezután leteszi a második vizsgát, ekkor segédbíró lesz, s három évi ilyen szolgálat után vagy kinevezik rendes bírónak (akkor elmozdíthatatlan lesz), vagy pedig

meg nem felelése esetén eltávolítják. Az ügyészi pályán az első vizsga után a jelölt három évig mint *procuratore dello Stato* szolgál, s csak az ezt követő vizsga után nevezik ki *avvocato dello Stato*-vá. Az ügyvédségnél az első vizsgát csak egy éves fizetés nélküli gyakornokság után teheti le a jelölt, ekkor *procuratore* lesz, s csak hat év ilyen szolgálat után nevezhetik ki rendes ügyvédnek (*avvocato*), aki a Legfelsőbb Biróság előtti ügyek kivételével minden ügyet elláthat. A közjegyzőségnél csak egy vizsga van, s ezt két évi gyakorlat után teheti le a jelölt.

TOVÁBBI IRODALOM

FRANCHINO, R. P., A New Look at an Old System. Some Observation on Italian Legal Education. *Journal of Legal Education*. 1959. 11. köt. 367-378. p.;

GUARINO, A., Riforma degli studi giuridici in Italia. *Labeo - Rassegna di Diritto romano*, 1960. 301 s a köv. p.

Svédország

Svédországban a felsőfoku jogi képzés kizárólagos fórumai az egyetemek jogi karai.¹

A jogi karokra való felvétel előfeltétele a középiskolai végzettség, de a jelentkezőknek azt is igazolniuk kell, hogy filozófiából, történelemből és latinból, valamint egy idegen nyelvből legalább a "kielégítő" minősített osztályzatot elnyerték.

A jogászok (bírák, ügyészek, ügyvédek, közjegyzők) és a közigazgatási szakemberek képzése külön történik.

A szorosan vett jogi oktatás időtartama 4-5 év, amelynek elvégzésével a hallgatók a Juris Kandidat címet nyerik el. Az oktatási anyag két részre tagolódik, az egyes részek főtárgyai a következők:

I. rész

jogtörténet
a jog filozófiája és elmélete
alkotmányjog
nemzetközi jog
római jog vagy:
politikai gazdaságtan

II. rész

magánjog
büntetőjog
polgári és büntető eljárás
nemzetközi magánjog
közigazgatási jog
pénzügyi jog

A hallgatók tanulmányaik során három hónapos gyakorlaton kötelesek résztvenni, amelyet ügyvédnél, bíróságon, vagy - állás hiányában - az egyetemen (gyakorlati előadások hallgatásával) töltenek el.

A közigazgatási képzés erősen társadalomtudományi jellegű, időtartama az előbbihez hasonló, s elvégzésével a hallgatók a Juris Politices Magister címet nyerik el. Az oktatási anyag első része társadalomtudományi jellegű (az előadások

és egyéb foglalkozások is a bölcsészkaron vannak), második része már jog. A bölcsészkaron politikai gazdaságtant, politikatudományt, statisztikát, a kereskedelmi tevékenység igazgatását, valamint választható társadalomtudományi tárgyakat hallgatnak; a jogi tárgyak között a magánjog általános elvei, eljárási jog, a pénzügyi törvényhozás, alkotmányjog és nemzetközi jog, valamint kiegészítő tárgyak szerepelnek.

A jogászok és a közigazgatási szakemberek képzése egyaránt előadások és gyakorlati foglalkozások útján történik. Az előadások az anyagnak csak kisebb részét fogják át; a hallgatók elsősorban a tárgyakankénti kötelező olvasmánylista alapján készülnek. Ha olvasmányaikból bizonyos problémákat nem értenek meg, módjukban áll az előadások vagy gyakorlatok során kérdéseket feltenni.

A vizsgák szabályszerint szóbeliek, de az előadó elrendelheti a szóbeli vizsga írásbeli kiegészítését is. Kötött vizsgarend a svéd felsőoktatási rendben nincs: a hallgatók az év során bármikor, sőt bármely éves tárgyból is megkísérelhetik a vizsga letételét. A hallgatók dönthetnek abban, hogy diplomájukat milyen szinten, rendes vagy haladó fokon kívánják-e megszerezni. A két szintnek megfelelően a vizsgakövetelmények bizonyos tekintetben eltérőek.

A jogi karokon magasabb, lényegében tudományos fokozatot csak a Juris Kandidat diplomával rendelkezők szerezhethetnek. A Juris Licentiat címre pályázók meghatározott idejű bírósági gyakorlat után egy általuk választott tudományszakból komoly felkészülést kívánó vizsgát tesznek, majd megvédik licenciátusi munkájukat. Az ennél is magasabb jogi doktori (Juris Doctorat) fokozatot a karok csak ezt követően, a jelölt tudományos munkássága és nyomtatott formában közzétett és sikeresen megvédett disszertációja alapján adományozhatnak. A tudományos fokozatok elnyerésének ideje gyakorlatilag a Juris Kandidat diploma megszerzésétől számított legalább legalább 5 év.

JEGYZETEK

1. EISENMANN, Charles, L'enseignement supérieur des sciences sociales. Droit. Paris, UNESCO, 1954. 75., 85., 90-92., 96., 112. és 119-127. p.; valamint (NILSSON, Thaly) Studying in Lund. University of Lund - Sweden, 1965. 26-29. p.

TOVÁBBI IRODALOM

ORFIELD, L.B. , A Visit to the Scandinavian University Law Schools.

Journal of Legal Education, 1959. 11. köt. 534-542. p.

Mexikó

A Mexikói Egyesült Államokban különbéle típusu intézmények nyujtanak felsőfoku jogi képzést. Jogi oktatás nemcsak az állami egyetemek jogi karain, hanem állami tudományos intézmények és magánegyetemek keretében is történik. Mindezek az intézménytípusok állami szubvenciót élveznek, szemben a Mexikói Szabad Jogi Iskolával, mely teljes autonómiával rendelkezik, s amelyet azért hoztak létre 1912-ben a mexikói ügyvédek kollégiumának patronálása alatt, hogy politikailag és világnézetileg el nem kötelezett jogi oktatást nyujtson. A diplomák, melyeket a fenti intézmények biztosítanak, egyenlő értékűek.¹

A fiatalok Mexikóban elsőként hat éves alap-, majd ötéves középfolu oktatásban részesülnek. Hogy valaki a jogi karra beiratkozhassek, szükséges, hogy speciális, társadalomtudományi jellegű középiskolában három évi középfolu és két évi egyetemre előkészítő oktatásban részesüljön, s ennek végeztével az un. Bachiller fokozatot elnyerje.

A felsőfoku jogi oktatás alapformája a jogi licenciátus (Carrera de Licenciado en Derecho), mely öt évig tart, s tulnyomó többségben kötelező tárgyak hallgatásából áll. A tanterv a következő:²

I. év

polgári jog (személyek és család)
politikai gazdaságtan
római jog
bevezetés a jog tanulmányozásába
szociológia

II. év

politikai gazdaságtan
római jog
általános államelmélet
polgári jog (tulajdon és öröklés)
polgári eljárási jog
büntetőjog

III. év

alkotmányjog
polgári jog (kötelmek)
polgári eljárási jog
büntetőjog
közigazgatási jog

IV. év

büntető eljárási jog
munkajog
szerződések
kereskedelmi jog
nemzetközi jog
közigazgatási jog
alkotmányjogi garanciák

V. év

kereskedelmi jog
nemzetközi magánjog
törvénytörvénykezési orvostan
munkajog
jogfilozófia
bírószági gyakorlat (jogi
okmányok készítése és a
jogászai hivatás)
mezőgazdasági jog

az V. év választható tárgyai:

bankjog
bányajog
összehasonlító jog
mexikói jogtörténet
tengeri jog
kriminológia
pénzügyi törvényhozás
katonai jog
légi jog
Mexikó gazdasági problémái

Az egyes tárgyakból a heti óraszám általában kettő-három, az utolsó évben a kötelező órák több választott tárggyal még kiegészülnek.

Érdekes, hogy Mexikóban az oktatás nem ex cathedra jellegű előadásokra, hanem inkább vita-előadásokra épül. Az oktatók a hallgatókkal vitatkoznak a vonatkozó jogág pozitív joga és a kapcsolatos bírói döntések felett, ami természetesen feltételezi, hogy az előadásra minden hallgatónak már korábban fel kell készülnie. Így gyakorlati foglalkozásra nincs is szükség, még az egyes tárgyak kiegészítő jellegű elsajátítása céljából sem, mert a vita-előadások az anyag egészét rendszeresen átfogják.

A vizsgarendszer nem egységes. Többnyire csupán szóbeli és az egy-egy tárgy tanulmányozását lezáró végvizsgák vannak, de egyes helyeken - így pl. a szabad jogi iskolánál - a hallgatóknak évente egy kutatási feladatot is meg kell oldaniuk, s a tanulmányok végeztével pedig egy disszertációt kell készíteniük és megvédeniük, amit még egy igen nehéz, részben gyakorlati jellegű végvizsga is követ.

Az egyetem elvégzése (Licenciado vagy Abogado en Derecho) elégséges a jogász hivatások betöltéséhez.

A jogi doktori fokozat - melyet csak egy egyetem, az Universidad Nacional Autonoma de Mexico nyújthat - lényegében tudományos cím, melynek megszerzésére elsősorban csak jövődó professzorok és specialisták törekednek.³

JEGYZETEK

1. EISENMANN, Charles, L'enseignement supérieur des sciences sociales. Droit, Paris. UNESCO. 1954. 74-75., 83., 92., 96., 111-112., 119. és 125-126. p.; Universidad Nacional Autonoma de Mexico. Anuario General. Mexico, Direccion General de Publicaciones, 1957. 201-204. p. és MAXWELL, Richard C. - GOLDMAN, Marvin G., Mexican Legal Education. Journal of Legal Education, 1963. 2. 158-168. p. - Eisenmann tanúsága szerint az oktatói kar többsége félidős, mert a professzori pálya anyagilag kevésbé vonzó. A teljesidejű professzorok előadási kötelezettsége heti 5, a részdíós előadóké pedig heti 3 óra.

2. Mint tipikus példát, az Universidad Nacional Autonoma tanrendjét közöljük. Az oktatási anyag főbb vonásaiban minden karon egységes, olyan kisebb

különbségekkel, hogy pl. másutt - egyes itt felsorolt tárgyak helyett - kánonjogot, adójogot, közjegyzői jogot, csődjogot stb. is oktatnak.

3. A jogi doktorátushoz két idegen nyelv olvasási szinten való ismerete és két évi tanulmány szükséges. Mindkét évben négy-négy választott tárgyat oktatnak, heti két-két órában (I. évben: büntetőjog, jogfilozófia, magánjog, közjog, eljárási jog és szociális törvényhozás - II. évben: közigazgatási jog, légi jog, összehasonlító jog, alkotmányjog, kriminológia, a mexikói jogi tanok története, jogi módszertan stb.). Ezt követően a jelöltek doktori disszertációt készítenek és védenek meg, majd doktori záróvizsgát tesznek le. (MAXWELL-GOLDMAN, 161. p.)

Dél-amerikai államok

A dél-amerikai államok jogi felsőoktatásának rendszere lényeges vonásaiban hasonlít a közép-amerikai és más kontinentális jogrendszerű államok jogi oktatási rendjéhez, amennyiben az oktatás általában öt évi egyetemi tanulmányok során valósul meg, kötött tanrend (kötelező tárgyak hallgatása) jellemzi, az oktatási forma alaptípusa az anyagot rendszeresen tárgyaló előadás, stb. Többé-kevésbé tipikus példaként közelebbről Argentina és Venezuela jogi felsőoktatásának rendjét mutatjuk be.

ARGENTINÁBAN 1961-ben volt jogi felsőoktatási reform, amely az 1963-as rendezéshez képest csak igen kevés változtatást hozott, azt is elsősorban néhány kevésbé jelentős tárgynak az oktatási rendben való elhelyezésében.¹

A jogi felsőoktatás alaptípusa az ötéves un. Carrera de Abogacia (ezek kívül van még négyéves un. Carrera de Notariado és hároméves un. Carrera de Procuración). Az általános felvételi követelmény mindhárom tanulmánycsoportban a középiskola elvégzése.

Az első évfolyamra való beiratkozás előtt vagy annak végzésével párhuzamosan az egyetem lehetőséget nyújt az alaptárgyak hallgatására, ami nem kötelező, de a tanulmányi előmenetel érdekében igen ajánlatos. Ez egy évig tart, s magában foglalja az argentin intézmények története, civilizáció- és intézménytörténet, valamint filozófia és a filozófiai eszmék története oktatását. Ezenkívül megkivánják, hogy a hallgató legkésőbb az első évben sajátítsa el a német, francia, angol, olasz vagy a latin nyelvet.

A tanrend (a gyakorlatokat figyelmen kívül hagyva) a következőképpen alakul:²

I. év

bevezetés a jogba
római jog
polgári jog
büntetőjog
politikai jog

II. év

politikai gazdaságtan
nemzetközi jog
polgári jog
büntetőjog
alkotmányjog

III. év

pénzügyek és pénzügyi jog
polgári jog
kereskedelmi jog
eljárási jog
alkotmányjog
a munka és a társadalmi gondoskodás joga

IV. év

polgári jog
kereskedelmi jog
eljárási jog
közigazgatási jog
szociológia
jogfilozófia

V. év

polgári jog
tengeri jog és a légi szállítás joga
Argentina politikai gazdaságtana
mezőgazdasági- és bányajog
Argentina jogtörténete
nemzetközi magánjog

Az ötéves kurzus elvégzése és a vizsgák letétele a jogászi hivatások többségének betöltésére további szakvizsga nélkül jogosít.

Az Abogado címmel rendelkezők tovább folytathatják tanulmányaikat, ha a jogi doktori fokozatra pályáznak. A jogi doktori cím azonban nem professzionális, hanem lényegében tudományos fokozat.³

VENEZUELÁBAN hasonló felvételi követelmény érvényesül, a jogi képzés itt is öt évig tart, azonban itt a felsőfoku jogi tanulmányok elvégzése egyenesen az ügyvédi cím elnyerésével jár. Az előbbiekhöz hasonlóan a Venezuelai Köztársaságban is a tárgyak többségénél az előadásokon kívül egyórás gyakorlati foglalkozásokon is részt kell venni. Figyelmet érdemel, hogy a mexikói, argentin stb. rendszerekhez hasonlóan az oktatott tárgyak itt is egyenlő óraszámban - heti három óra előadásban - tagolódnak. Évenkénti bontásuk a következő:⁴

I. év

bevezetés a jogba
alkotmányjog
római jog
polgári jog (személyek)
közgazdaságtan
szociológia

II. év

közigazgatási jog
római jog
polgári jog (javak és dologi jog)
gyakorlat
büntetőjog (általános rész)
gyakorlat
nemzetközi jog

III. év

közigazgatási jog
polgári jog (kötelmek)
gyakorlat
filozófia
büntetőjog (különös rész)
gyakorlat
törvénytörvényes orvostan

IV. év

polgári jog (család és öröklés)
gyakorlat
szerződéses és biztosítékuk
gyakorlat
kereskedelmi jog
gyakorlat
bányajog
polgári eljárási jog
gyakorlat
munkajog
gyakorlat

V. év

pénzügyek
gyakorlat
nemzetközi magánjog
kereskedelmi jog
gyakorlat
polgári eljárási jog
gyakorlat
büntető eljárási jog
gyakorlat

Az előbbiekhöz hasonlóan Venezuelában is lehetőség van a doktori cím elnyeréséhez szükséges kétéves tanulmányok elvégzésére, az onban ezt adott jogász pályára való elhelyezkedés nem kívánja meg.⁵

JEGYZETEK

1. Universidad de Buenos Aires - Facultad de Derecho y Ciencias Sociales. Guía Anual 1966. Departamento de Publicaciones. Editorial Abeledo-Perrot y Cooperadora. 26-28., 33-34., 46-47., 69-70. p.

2. A "politikai jog" című tárgy - nevétől eltérően - nem tételes jogági tárgy, hanem elméleti diszciplína, mely az állam általános elméletét, a politikai tanok történetét és az állam történetét foglalja magában. Meg kell még jegyeznünk, hogy a közjegyzői és az ügyészi szak az ügyvédi szaktól elsősorban nem az oktatott tárgyak jellegében, hanem az oktatás mélységében különbözik.

3. A doktori cím egységes, de az állam- és jogtudományokon belül valamely tudományágban szakosodást feltételez (magánjog, büntetőjog és kriminológia, politikatudomány és közjog, jog és nemzetközi kapcsolatok, jogfilozófia, jogtörténet vagy pénzügyi és gazdasági jog és tudomány). A jelölt a választott ágnak megfelelően egy professzor vezetése alatt két évet tanul valamely egyetemen, majd ennek végeztével disszertációt készít és véd meg, amelynek önálló, eredeti és értékes hozzájárulást kell képeznie az adott tudományhoz.

4. Universidad Central de Venezuela. Catalogo de Cursos. 1963. (Caradas), Direccion de Cultura - Departamento de Informacion (1963.) 138-146. és 148. p.

5. Jogi doktori fokozatot 1963-tól kezdve adományoznak. Előfeltétele további kétéves tanulmány (rendszeres elmélyülés, egyes problémák monografikus-elemző feldolgozása, szemináriumok), majd egy, a venezuelai jogtudományi irodalomhoz értékes és eredeti hozzájárulást képező disszertáció megvédése. Az argentin rendszertől eltérően itt a doktori cím csak közjogi vagy magánjogi szakosodást feltételez.

B) Angolszász államok

Nagy-Britannia

A Nagybritanniában folyó jogi képzés nagymértékben eltér a felsőfoku jogi oktatás eddig ismertetett rendszereitől. Sajátosságai döntő mértékben a hagyományban, a korábbi idők jogi és jogászképzési intézményeinek fenntartásában gyökereznek.

Nagybritanniában az egyetemek jogi karai a jogászképzésnek nem kizárólagos s nem is végső fórumai: ezt a szerepet lényegében az ügyvédi testületek jogi iskolái látják el. A jogász hivatás törzsét, alapvető formáját az ügyvédi hivatás képezi, amelynek két minőségileg eltérő fajtája van: a solicitor-i és a barrister-i hivatás. A solicitor bíróság előtt nem járhat el és nem képviselhet, funkciója az ügyfelekkel való érintkezés és ennek alapján jogi tanácsadás, okmány-szerkesztés stb. A barrister feladata a bíróság előtti képviselet; barrister az ügyféllel általában csak a solicitor útján találkozik. A bírák rendszerint a kiemelkedő és már hosszabb gyakorlattal rendelkező barrister-ek köréből kerülnek ki. További sajátosság, hogy Nagybritanniában a közigazgatási pályát nem tekintik jogász hivatásnak: a közigazgatásban csak egyes jelentősebb állások elfoglalásának előfeltétele a jogi diploma megszerzése.

A solicitor- vagy barrister-képzésben való részvétel előfeltétele a középfoku végzettség. Egyetemi fokozat megszerzése nem előfeltétel, de aki bizonyos egyetemi fokozattal rendelkezik, az ügyvédképzés során bizonyos, az egyetemi fokozat jellegétől függő előnyöket élvez.

x

ANGLIÁBAN a jogászképzés intézményei többségükben magántestületek, amelyek saját chartával rendelkeznek és autonómiát élveznek. Fenntartásukat

azonban az állam szubvenciók adományozásával segíti elő, s ezáltal hatást tud gyakorolni a jogásképzés módozatainak viszonylagos egységesítése érdekében.¹

A solicitor-képzés az angol Law Society jogi iskoláiban történik. A képzés során a hallgatók részben jogi tanulmányokkal foglalkoznak, részben pedig hosszabb, öt éves gyakorlaton vesznek részt, amelyet egy tapasztalt solicitor mellett, tényleges munkával töltenek el. Az egyéves jogi tanulmányok két részből állanak, s a kétrészes képesítő vizsgára (Law Society Qualifying Examination) készítenek elő. A tanulmányok tematikája az 1963. január elsején életbelépett új tanterv alapján a következő:²

I. rész	II. rész
az alkotmányjog és a közigazgatási jog alapjai	tulajdonátszállás
az angol jogrendszer alapjai	számvitel
szerződések	pénzügyi jog (bevételek)
szerződésen kívüli károsodás	equity és öröklés
büntetőjog	kereskedelmi jog
földjog	társasági jog
	és egy az alábbiak közül:
	családjog
	helyi kormányzati jog
	magiszteriális jog

A solicitor-képzés tekintetében a jogi karon végzett hallgatók előnye az, hogy egyetemi vizsgáikat a képesítő vizsgák során nem kell megismételniük, s ha ily módon a képesítő vizsgák második felét is gyakorlatuk megkezdése előtt leteszik, csak két évig kell gyakorlati munkán résztvenniük.

A barrister-ek képzése a londoni Inns of Court jogi iskoláin történik. A felvételi követelmény olyan (középfoku) diploma megszerzése, amely jogi karokra való felvételre is jogosít. A hallgatók gyakorlati képzésüket az Inns of Court egyikén (Inner Temple, Middle Temple, Lincoln's Inn vagy Gray's Inn) nyerik, ahol a rangidős barrister-ek, az ún. bencher-ek irányítják munkájukat. A jogi tanulmányok itt is két részből állanak, azzal a különbséggel, hogy a második rész tanulmányai már szorosan gyakorlati jellegűek és problémakörönként csoportosítottak.

A három éves jogi tanulmányok tematikája a következő:³

I. rész

római jog	szerződéses és vétségek
alkotmányjog	az ingatlantulajdon
jogtörténet	büntetőjog

II. rész

1. csoport: büntetőeljárás, common law és az ügyletek értelmezése
2. csoport: az equity általános elvei és speciális tárgyai
3. csoport: a társaságok joga s a javak átszállásának joga vagy a válás joga
4. csoport: polgári eljárás és a bizonyítás tana
5. csoport: a common law, az equity és a nemzetközi magánjog általános elmélete

A jogi karon végzett hallgatók a barrister-képzés során is bizonyos vizsgakedvezményeket élveznek, de az egyetemi tanulmányok a barristeri gyakorlati munka alól nem mentesítenek.

Az egyetemi jogi tanulmányok elvégzése Angliában - mint már a bevezető részben említettük - az egyetemi tudományos pályán kívül nem képesít jogi hivatás betöltésére; az egyetemi fokozatok megszerzése azonban a leendő jogász elméleti tudása megalapozásának egy jelentős eszköze. Egyetemi tanulmányok folytatása másfelől a jogász társadalmi megbecsülését is nagyban növeli, s részben ennek is köszönhető, hogy az angol ügyvédi és általában a jogász kar számottevő többsége egyetemi fokozattal rendelkező jogászokból áll.

Az egyetemi jogi tanulmányok - beleértve az egyetemi fokozatok rendszerét is - egyetemenként eltérőek. A nagyobb egyetemeken a képzés három ciklusban történik, ezek közül a harmadik ciklus során nyert fokozatokat tekinthetjük tudományos, postgraduális fokozatoknak. Az egyes ciklusok elvégzésének megfelelő egyetemi fokozatok Angliában általában a következők:

- I. ciklus: B.A. (Bachelor of Arts), B.L. vagy LL.B. (Bachelor of Law)
- II. ciklus: LL.B. (Bachelor of Laws), LL.M. (Master of Laws) vagy B.C.L. (Bachelor of Comparative Law)
- III. ciklus: LL.M., Ph.D. (Doctor of Philosophy) és LL.D. (Doctor of Law)

Az egyetemi oktatás tematikájára általánosan jellemző, hogy nagy teret engednek a hallgató tárgy-választásának s így viszonylagos szakosodásának. A II. és a III. ciklus tanulmányai kivétel nélkül egy, a hallgató által választott szakon folynak.

Az első ciklusnak megfelelő oktatás egyes az jelentősebb angol egyetemeken a következő tervek alapján történik:

CAMBRIDGE (B. A.) - a hároméves tanulmányok két részből állnak, minősítő vizsga (Law Qualifying Examination) első és második részéből:⁴

I. rész

római jog (a római magánjog elemei)
római jog (a római jogalkotás és jogalkalmazás története)
történeti bevezetés az angol jogrendszerbe
történeti bevezetés az alkotmányjogba
történeti bevezetés a nemzetközi jogba

II. rész

nemzetközi jog	szerződések joga
római jog (általános elvek)	a szerződésen kívüli károkozás joga
római jog (Digeszták)	ingatlan tulajdonjog
alkotmányjog	ingó tulajdonjog
büntetőjog	jurisprudence
bevezetés a szerződések és a szer-	délafrikai jog
ződésen kívüli károkozás jogába	skót jog
bevezetés az ingatlan tulajdonjogba	mohamedán jog

LONDON (LL. B.) - a hároméves tanulmányok a bevezető tanfolyamból (Intermediate Course) és a kétrészes LL. B. -kurzusból állnak:⁵

bevezető tanfolyam:
a római magánjog története és alapjai
alkotmányjog
az angol jogrendszer
a szerződések jogának elemei

LL. B. -kurzus I. rész:
büntetőjog
a szerződésen kívüli károkozás joga
trusts
és egy az alábbiak közül: földjog, a bizonyítás elvei, közigazgatási jog,
mohamedán jog és hindu jog

LL. B. -kurzus II. rész:
jurisprudence és általános jogelmélet
és három az alábbiak közül: nemzetközi jog, nemzetközi magánjog, római jog, angol jogtörténet, földjog, tulajdonátszállás, öröklés, a bizonyítás tana, közigazgatási jog, kereskedelmi jog, ipari jog, mohamedán jog, hindu jog és a belső kapcsolatok joga

A londoni jogi karon a vizsgák tárgyaként három órás írásbeli dolgozat elkészítéséből állanak, de a vizsgáztató jogosult szóbeli kérdéseket is feltenni. A vizsgaeredményként kapott pontszámok összesítése alapján a hallgató háromféle minősítésű diplomát kaphat (first vagy second class honour degree, és pass degree).

A második ciklus tanulmányai az előbb vizsgált egyetemeken a következő szakosodási lehetőségek szerint folynak:

CAMBRIDGE (LL. B.):⁶

magánjogi szak: trusts, az eladás joga, nemzetközi magánjog és egy választott tárgy
közjogi szak: a közigazgatási jog alapelvei, a decentralizált helyi igazgatás szervezete és joga, a Commonwealth alkotmányjoga, kisajátítás és a földtulajdon használatának ellenőrzése
római jogi és jurisprudence-szak: az ingó tulajdonátszállás a Corpus iuris civilis és az angol jog szerint, a quasi-szerződések római jogban és jurisprudence
nemzetközi jogi szak: a béke joga, nemzetközi szervezetek és intézmények, a háboru és a semlegesség joga, nemzetközi magánjog
angol jogtörténeti szak: a magánjog és a büntetőjog története és két tárgy az első három szakból

LONDON (LL. M.) - általában kétéves, s a választott szaknak megfelelően vagy négy tárgyból kell három órás írásbeli vizsgát tenni, vagy pedig csak két tárgyból kell vizsgázni, de ekkor disszertációt is be kell nyújtani:⁷

nemzetközi jogi szak: a nemzetközi jog története, nemzetközi gazdasági jog, a nemzetközi intézmények joga, nemzetközi tengeri jog, légi jog, a háború és semlegesség joga, összehasonlító nemzetközi magánjog, társasági jog és jurisprudence

angol jogi szak: jurisprudence, társasági jog, jogtörténet, kereskedelmi jog, a földtulajdonos és a bérlő, városrendezési jog, közigazgatási jog, adójog, zálog- és biztosítéki jog, jogellenesség és restitúció és polgári eljárás

összehasonlító és külföldi jogi szak: jurisprudence, társasági jog, a Commonwealth alkotmányjoga, összehasonlító római és angol szerződési jog, mohamedán jog, hindu jog, afrikai jog, összehasonlító nemzetközi magánjog, kriminológia és összehasonlító büntetőjog

A harmadik ciklusnak megfelelő egyetemi fokozatok az előbbi egyetemeken a következők:

CAMBRIDGE - az LL.M. fokozatot két évvel az LL.B. fokozat megszerzését követően az a jelölt nyerheti el, aki disszertációt készít tételes jogi tárgyból, jurisprudence-ből vagy jogtörténetből és ezt sikeresen megvédi. A disszertációnak komoly hozzájárulást kell jelentenie az illető tudományszakban, jegyzetanyagot kell tartalmaznia, s szerzőjének fel kell tüntetnie előszavában, hogy mennyiben támaszkodott a mások által elért eredményekre és munkájában mi az a kérdés, amelynek megoldásában újat adott. Az LL.D. címre csak nyolcévvel az LL.B. fokozat megszerzése után lehet pályázni. Odaitélésének alapja a jelölt nyomtatott formában kiadott tudományos munkássága.

LONDON - az un. Academic Postgraduate Diploma in Law-ra pályázók felvételi vizsgát tesznek s egy éven keresztül elméleti tanulmányokkal foglalkoznak, majd három tárgyból (köztük az angol jogi módszerből) írásbeli vizsgát tesznek. Ezt követően készítik el disszertációjukat, amelynek egy nehéz jogi probléma elmélyült, kritikai feldolgozását kell tartalmaznia. A Ph.D. jogi fokozatának megszerzése elmélyült jogi kutatással történik. Az LL.D. fokozat odaitélésének követelményei hasonlóak a Cambridge-i rendszerhez.

Az angol tantervekben szereplő tárgyak viszonylag kis számát az angol szerzők azzal magyarázzák, hogy ez a leendő jogászok számára elégséges, mert minden egyes tárgy oktatása az elméleti és a gyakorlati képzés szintézisét valósítja meg. Érdekes jelenség, hogy az angol common law-t nem esetmódszerrel, ha-

hanem rendszeres feldolgozásban oktatják - természetesen a joggyakorlat alapján (mind pl. Franciaországban a közigazgatási jogot). A joggyakorlat rendszeres feldolgozása valóban lehetővé teszi, hogy az elméleti jellegű képzés a hallgatókat egyben a joggyakorlatra is felkészítse. Egyes egyetemeken (pl. Belfast-ban) azt is lehetővé teszik, hogy a hallgatók előadás közben kérdéseket tegyenek fel, vagy hogy esetleg vitát provokáljanak. Cambridge-ben és Oxfordban a hallgatók kollégiumokban laknak, s az egyetemi előadásokon kívül bevezették a kollégiumi gyakorlati órák rendszerét. A kollégiumi hallgatókkal együtt lakik az oktató személyzet több tagja, ezek szervezett foglalkozásokon kívül is foglalkoznak a hallgatókkal, ami biztosítja azok állandó aktivitását.

A vizsgák döntő mértékben minden karon írásbeliek; a hallgató a vizsgán egy eléje készített listáról maga választhatja ki a kérdéseket. A vizsgák az elméleti tudáson kívül feltételzik a jogászai módon való írási és gondolkodási készséget is.

Az angol jogászképzés rendszerében szinte természetesnek tűnik, hogy bizonyos feszültség állandóan érezhető az egyetemet végzett és az egyetemi fokozattal nem rendelkező solicitor- vagy barrister-hallgatók között. Az angol jogászképzéssel foglalkozó nem-angol szerzők többsége bizonyos tekintetben joggal tekinti az egyetemi képzést is prakticistának, de tény, hogy a jogi karok sokkal nagyobb súlyt fektetnek az elméleti oktatásra, mint az ügyvédképzés nem-egyetemi intézményei. Társadalmi helyzetükre hivatkozva az egyetemi fokozattal rendelkező ügyvédjelöltek rendszerint magasabb fizetést igényelnek kötelező gyakorlati idejük során, mint egyetemi fokozattal nem rendelkező kollégáik, s ez az állandó konfliktus forrása. Az ügyvédi irodák az egyetemről kikerülő jelöltek magasabb honorálását többnyire megtagadják, azzal a védhető indoklással, hogy e jelöltek gyakorlattal kevésbé rendelkeznek, s így munkájuknak az ügyvédi irodák csak kisebb mértékben vehetik hasznát. A konfliktus megoldása tekintetében az angol szerzők nem optimisták. A megoldást egyesek a jogi oktatás egységesítésében, mások pedig abban keresik, hogy tegyék érdekeltté az ügyvédi irodákat a jogászképzésben, vagy pedig tegyék legalább lehetővé a gyakornoki időnek más intézményekben (pl. bankoknál) való eltöltését is.

★

SKÓCIÁBAN a jogi oktatás rendje bizonyos mértékben eltér az Anglia esetében bemutatott rendtől, ezért röviden érintjük a skót jogásképzés jellemző vonásait is.⁸

A solicitor-képzés jellemzője itt is az öt évi gyakorlat és a szakvizsgák letétele - azonban aki nem jogi karon egyetemi fokozatot szerzett, elegendő ha három évet tölt gyakorlattal; aki pedig jogi karon végzett, csak két évet kell solicitori gyakorlattal eltöltenie.

Az angol barristernek megfelelő skót ügyvédek képzése az angol rendszertől eltérően un. ügyvédi karokon történik (Faculty of Advocates). Ilyen karokra felvételt - külön vizsga letétele nélkül - csak azok a hallgatók nyerhetnek, akik skót egyetemen LL.B. fokozatot szereztek.

A skót ügyvédi karok felvételi követelményeinek megfelelően tehát Skóciában a jogi karok nagyobb jelentőséggel rendelkeznek, mint Angliában, mivel diplomájuk megszerzése az ügyvédképzésben való részvétel előfeltételét képezi. A skót egyetemi jogi oktatás további jellemzője az, hogy az LL.B. diplomának két fokozata lehetséges (Ordinary Degree vagy Degree with Honours); az alacsonyabb fokozat három, a magasabb fokozat pedig négy évig tartó tanulmányok útján nyerhető el.

Az egyetemi képzés anyaga hasonló az angol egyetemeken szereplő tárgyakhoz, de természetesen - ahol a két jogrendszer különbözik egymástól - a skót jogot oktatják (bevezetés a skót jogrendszerbe, skót jogtörténet, skót magánjog, stb.). Érdekes, hogy Skóciában erőteljesebb törekvés érezhető abban a tekintetben, hogy az egyetemi jogi képzés egyben társadalomtudományi képzést is nyújtson. Szinte minden skót jogi kar kötelező tanulmányi tárgyai között szerepel az általános történelem, gazdaságtörténet, politikai gazdaságtan, logika, erkölcsfilozófia és valamilyen idegen nyelv. Ugyanakkor azt is lehetővé teszik, hogy a hallgató LL.B.-tanulmányai során egy vagy több bölcsészkar tárgyat is hallgasson. Az LL.B. magasabb fokozatához (with Honours) vezető tanulmányok során a hallgató több tárgyból (pl. jurisprudence vagy akár politikai gazdaságtan is) un. haladó vizsgát tesz; a haladó tanulmányok azonban már kevésbé gyakorlati jellegűek - elsősorban az elméleti összefüggések, a tárgy társadalomtudományi vonatkozásainak feltárását tételezik fel.

1. EISENMANN Charles, L'Enseignement supérieur des sciences sociales. Paris, UNESCO, 1954. 69-71., 89-98., 109-110., 118. és 122-127. p.; különlenyomat: From the Ordinances of the University of Cambridge, 1960. 223-223. és 323-237. p.; University College London. Faculty of Laws. Prospectus 1960-1961. 138-146. p.; University of London. General Regulations and Information for External Students. London, Senate House, August 1960. 22. p.; The University of Leeds. The Faculty of Law. Prospectus. Leeds, The Faculty of Law. Prospectus. Leeds, 1960.; University of Durham. Regulations for Examinations in Law. 1960-1961. 359. p.; University of Manchester. Prospectus of the Faculty of Law. Session 1961-1962. Manchester, at the University Press, 1961.; General Information Concerning the University of Oxford and Admission Requirements. Oxford, at the Clarendon Press, February 1961. 5. és 18-23. p.; Oxford University Examination Papers. Trinity Term 1963. Second Public Examination. Honor School of Jurisprudence. Oxford, at the Clarendon Press. 4-8. p.; HUGHES, Graham, The Training of Solicitors in England. Journal of Legal Education, 1964. 3. 301-304. p. és JONES, Ph.A., Preparing for the Professions - 2: Law. Education, 1965. No 3277. 972-974. p.

2. Ld. Hughes, i.m. 304. p.

3. Ld. Eisenmann, i.m. 110. p.

4. Ld. Eisenmann, i.m. 109. p. - Nagymértékben hasonló az oxfordi B.A. tanulmányok rendje is, de jelentős elnevezésbeli különbségekkel. Oxfordban a tanulmányok időegysége az egyharmadéves un. Term (a Michaelmas Term október közepén, a Hilary Term január közepén, a Trinity Term pedig április végén kezdődik); a tanulmányok három évig, tehát 9 időegységen keresztül tartanak. A tanulmányok tagozódása itt is a vizsgáknak felel meg és két vizsga van (elnevezésük: Public Examination), melyek közül az első tárgyai között bölcsészeti vagy természettudományi tárgyak is szerepelnek.

5. Ld. az 1960-1961-es londoni ismertetést 139-140. p. Érdekes, hogy Londonban lehetővé teszik a középfoku bizonyítvánnyal (Certificate of Matriculation) nem rendelkező számára is az egyetemre való beiratkozást, ha

megszerzik az un. General Certificate of Education-t. Ennek elnyerése érdekében a jelöltnek öt megfelelő elosztásban választott tárgyból kell megfelelő eredménnyel vizsgát tennie. - A londoni tipushoz hasonló a legtöbb angol jogi kar tanrendje is, azzal a különbséggel, hogy ezeken még inkább kötött tárgyak szerepelnek.

6. Ld. Eisenmann, i.m. 110. p.

7. Ld. az 1960-1961-es londoni ismertetést, 142-144. p.

8. University of Edinburg. Programme of Faculty of Law. 1961-1962. Edinburg, James Thin, 1961. 79-92. p.; University of Glasgow. Session 1961-62. Faculty of Law. 261-271. p., és University of Aberdeen. Faculty of Law. 1961-62. 153-158. p.

TOVÁBBI IRODALOM

EDLUND, William, Contemporary English Legal Education. Journal of Legal Education, 1957. 10. köt. 11-28. p.;

HERBERT, Sir Edwin, Education for the Legal Profession. Current Legal Problems, 1958. 11. köt. 1-18. p.;

GRISWOLD, E.N., English and American Legal Education. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1958. N.S.4. 131-136. p. és Journal of Legal Education, 1958. 10. köt. 429-435. p.;

BROWNLIE, A.R., Universities and Scottish Legal Education. Juridical Review (Edinburgh), 1955. 67. köt. 26-61. p.;

SMITH, T.B., Scotland. Symposium on Legal Education. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1955. 82-87. p.;

WALKER, D.M., Developments in Legal Education in Scotland. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1955. N.S.3. 9-15. p. és

WALKER, D.M., Legal Studies in the Scottish Universities. Juridical Review, 1957. N.S.2. 21-41. és 151-179. p.

Amerikai Egyesült Államok

Az Egyesült Államokban a jogi felsőoktatás - mint általában az egész oktatás rendje - nem egységes. Az oktatásügy a maga egészében az egyes államok hatáskörébe tartozik: az egyes államok szuverén módon döntenek az oktatás tartalmáról és formáiról egyaránt. Minden államban van legalább egy állami egyetem, s ezt kiegészíti a magánegyetemek hálózata. A law schooldal rendelkező egyetemek többsége csak az adott állam számára képez jogászokat; kivételt képeznek azok az országos jellegű egyetemek, amelyeknek jogi diplomája az Egyesült Államok egész területén érvényes. Az egyes law school-ok oktatási formáinak és oktatási anyagának viszonylagos egységét csak az Amerikai Ügyvédszövetség, az American Bar Association elismerése és szabályzatai képesek biztosítani, nevezetesen az, hogy egyrészt a Szövetség csak az általa elismert egyetem jogi diplomáját fogadja el mint az ügyvédi szakvizsga letételének előfeltételét, s másrészt pedig a szakvizsga anyaga közvetetten befolyásolja az egyetemi képzés anyagát. Ugyanakkor azonban jelentős azoknak az államoknak a száma, amelyekben a szakvizsgához nem követelik meg egyetemi jogi fokozat megszerzését, hanem elégséges az is, ha a jelölt magánuton folytatja tanulmányait.¹

A law school-ba való felvételhez szükséges, hogy a jelölt valamilyen egyetemi college-ban három-négy éven keresztül előtanulmányokat folytasson, s ott B. A. (Bachelor of Arts) vagy B. S. (Bachelor of Sciences) fokozatot szerezzen. Az előtanulmányok célja az általános kulturális ismeretek megszerzése (angol nyelv és irodalom, matematika, természettudományok, társadalomtudományok, művészetek és egy idegen nyelv).

A law school-okban folyó oktatás prakticista jellegű, az általános társadalomtudományi ismeretek tekintetében csak az előtanulmányokra alapoz, s nem te-

kinti feladatának ezen ismeretek elmélyítését. Amint ezt maguk az oktatók vallják, "a jogi oktatás elsőrendűen specializált képzés, azzal a céllal, hogy a hallgatókat előkészítse a magánhivatásu gyakorlatra". Az oktatás időtartama három év, s ennek sikeres befejezésével a hallgatók LL.B. (Bachelor of Laws) fokozatot nyernek el.

Az oktatás tematikáját - tekintettel az egyes egyetemek között fennálló különbségekre - néhány alábbi példán mutatjuk be:

MICHIGAN:

I. év	II. év
bevezetés a jog tanulmányozásához	alkotmányjog
szerződések	és 6 választott tárgy félévenként
büntetőjog	
equity	
polgári eljárás	III. év
ingó tulajdon	bizonyítás
szerződésen kívüli károkozás	birósági gyakorlat
	és választott tárgyak

HARVARD:

I. év	II. év
szerződések	alkotmányjog
szerződésen kívüli károkozás	közigazgatási jog
tulajdon	kereskedelmi jog
polgári eljárás	számvitel
büntetőjog	kereskedelmi társaságok
	trusts és öröklés

A II. év egyes tárgyai helyettesíthetők választható tárgyakkal, a III. év anyaga pedig kizárólag ilyenekből (félévenként 5-6 választható tárgy) áll, az alábbiak közül:

nemzetközi magánjog	biztosítékok
szövetségi törvényhozás	tengeri jog
nemzetközi jog	csődjog
munkajog	családjog
adó jog	equity orvoslátok
bizonyítás	municipális jog
biztosítás	restitúciók

jurisprudence
jogtörténet
összehasonlító jog
nemzetközi szervezetek

szabadalomtörvény
USA és Szovjetunió jogrendszerének
összehasonlítása
stb.

FORDHAM (zárójelben a heti óraszám félévenként):

I. év

ügynökség és képviselő (3)
szerződések (4, 2)
büntetőjog (2)
belügyek (2)
bevezetés a jogba (3)
jurisprudence (2)
tulajdon (real) (2)
perlés és hatáskör (2)
tulajdon (personal) (2)
szerződésen kívüli károkozás (3, 2)

II. év

kereskedelmi értékpapírok (2)
kereskedelmi ügyletek (2, 2)
kereskedelmi társaságok (2, 2)
a hitelező jogai (2)
kártérítés (2)
equity (2, 2)
bizonyítás (2, 2)
tulajdon (real) (2)
végrejuttatás (2)

III. év

nemzetközi magánjog (2)
alkotmányjog (3)
zálogjog (2)
quasi-szerződések (2)
trusts (2, 2)
és 6 választott tárgy
félévenként:
közigazgatási jog
zárt kereskedelmi társaságok
összehasonlító jog
büntető eljárás
szabadságjogok
biztosítás
nemzetközi jog
munkajog

birtoktervezés
biztosítékok
adóztatás
kereskedelmi szabályzatok
hagyatéki eljárás
Connecticut állam joggyakorlata és eljárása
New York állam joggyakorlata és eljárása
New Jersey állam joggyakorlata és eljárása

Más egyetemek (pl. Columbia) nem ismerik egyáltalán a kötelező tárgyak rendszerét: a tárgyakat 5 csoportba osztják, minden egyes tárgy hallgatása és az abból letett vizsga bizonyos pontszám elérését jelenti, s meghatározzák, hogy az egyes tárgycsoportokból a hallgatónak hány pontot kell legalább elérni. Az ilyen rendszerekben a hallgatónak még nagyobb lehetősége van arra, hogy szakosodjék,

ui. az egyes csoport tárgyainak nagy száma miatt a tárgyak általában csak egy szűk jogterületet fognak át (pl. így oktatják a magángazdaság tervezését, a kereskedelmi szerződéseket, a hitelezési jogot, az iparszabályozást, hadijogot, a szövetségi bíróságok és a szövetségi rendszer című diszciplinát, stb.).

Az oktatási anyag a fentiekből is kitűnően csak a szorosan vett jogi tárgyak-ra terjed ki. Már másfél évtizede többen hangoztatják, hogy a jogi felsőoktatásnak nem jogtechnikusokat, hanem felelős társadalmi szerepet betöltő funkcionáriusokat kell képeznie, s ehhez szükséges, hogy a hallgatókat szociológiából, politikatudományból és politikai gazdaságtanból is oktassák. Ennek a követelménynek kompromisszumos megoldását egyes egyetemeken úgy valósították meg, hogy a szorosan vett jogi tanulmányok után a hallgatók általános tárgyakat tanulnak (pl. a közigazgatás vagy a nemzetközi kapcsolatok által felvetett kérdések vonatkozásában), és négy-öt éves tanulmányaik befejezésével kombinált LL.B. és M.A. (Master of Arts) diplomát kapnak.

Az oktatás alapvető formája az un. case method: összehasonlító és kritikai alapon elemeznek kiválasztott eseteket (bírói döntéseket), feltárják a döntés alapját képező jogelvet, értelmezik a döntést, kölcsönösen bírálják egymás álláspontját, stb. Az eset-módszer, az un. szokrateszi vita előnye, hogy feltételezi a hallgatók előzetes felkészülését. Annyira általánosan elterjedt oktatási módszer ez, hogy pl. ez alapján oktatnak Louisiana államban és Porto Ricóban is - ahol a jogrendszer nem angol-szász, hanem kontinentális jellegű -, sőt, eset-módszerrel oktatják az olyan tárgyakat is, mint amilyen a nemzetközi vagy a római jog, a jurisprudence, stb. Az 1930-as évektől kezdve eléggé általános az amerikai jogi oktatásban még az un. problem method is, amelynél az oktató elmond egy tényállást, s a hallgatók elképzelt jövődő ügyfelük érdekében feltárják a vonatkozó következményeket, tanácsokat adnak számukra, eljárási cselekményeket szerkesztenek, stb. A képzés tehát nemcsak az anyag jellegénél, hanem elsajátítási módjánál fogva is gyakorlati jellegű. Természetesen ez nem fogható fel egyszerűen úgy, mintha az oktatás nem tekintené egyáltalán feladatának az elméleti képzést is: a jogrendszer jellegének következtében olyan, hogy a jogász nem rendszeres joganyaggal (törvénykönyvekkel, stb.) fog találkozni eljövendő hivatása során, hanem korábbi bírói döntések tömegével, és ezek közül magának kell majd kiválasztania és alkalmaznia, bizonyos mértékben alkotnia a jogot.

Jellemző általában az angol-szász, különösen pedig az amerikai jogi oktatásra, hogy inkább okfejtésre, mint memorizálásra és a "megtanult" anyag rendszeres visszaadására nevel. Egyes egyetemeken az oktatás probléma-megoldó jellegét még azzal is fokozzák, hogy a hallgatók szűk csoportjai számára fiktív bírói eljárásokat rendeznek gyakorlati jogászok közreműködésével, vagy pedig a hallgatóknak lehetővé teszik a tényleges részvételt a jogi konzultációs irodák ingyenes tanácsadásain (amelyeket nagyvárosokban az anyagilag kevésbé tehetősek részére szerveznek).

Az egyetemek többségében a foglalkozásokon való részvételt és az azokra való felkészülést rendkívül szigorúan ellenőrzik: általában elfogadják az ültetési rendet, a hiányzást csak orvosi bizonyítvány alapján igazolják, stb.

A kötelező és választott tárgyakból a vizsgát az egyes félévek végén tartják. A vizsga mindig írásbeli, több órás. A vizsgaeredményeket betűkkel jelölik (A, B, C, D, F - kitűnő, jó, megfelelő, gyenge, elégtelen), és beszámítják a foglalkozásokra való felkészülést is. Egy vizsga letételéhez elegendő a "gyenge" érdemjegy megszerzése is, de a következő félévre csak az iratkozhat be, ill. a diplomát csak az kaphatja meg, akinek a féléves átlaga a "megfelelő" jegy szintjét eléri. Vizsgát ismételni csak egy esetben lehet. Aki a félévi tárgyak egynegyedéből nem tudott megfelelően levizsgázni, félévet ismétel.

Azok a hallgatók, akik kiemelkedő eredménnyel kapták meg LL.B. fokozatukat, vagy egyetemük jogi folyóirata szerkesztőbizottságának tagjai voltak (ez az egyik legnagyobb egyetemi kitüntetés!), avagy kutatási munkáikkal kitűntek, tovább folytathatják még egy éven keresztül tanulmányaikat az LL.M. (Master of Laws) vagy a J.S.D. (Doctor of the Science of Law) un. postgraduate, lényegében tudományos fokozatok megszerzéséért.

A fenti tudományos fokozatok megszerzése bizonyos szakosodást feltételez a nemzetközi jog, alkotmányjog, adózás, munkajog, társasági jog, tulajdon, kereskedelmi jog, polgári eljárás, kormányzati szolgálat, jurisprudence vagy a jogtörténet köréből. A jelöltek megadott számban előadásokat és szemináriumokat választanak, hallgatnak, majd vizsgáznak e tárgyakból.² A doktori fokozat megszerzésének további feltétele, hogy a jelölt doktori tanulmányait követő öt éven belül disszertációt készítsen el és nyomtasson ki, valamint szemináriumot hallgasson és vizsgázzon.

zon jurisprudence-ből és a jogi oktatásból. Ha a disszertációt megvédi, a jogtudomány doktora lesz.

Az Egyesült Államokban az 1958-1959. év során 16 660 elsőéves, összesen pedig 42 650 joghallgató volt. Az egyetemi fokozatok megoszlására jellemző, hogy valamennyi amerikai egyetem valamennyi szakból ugyanebben az évben 385 150 Bachelor-fokozatot (ezek 2,6%-a LL.B.), 69 500 Master-fokozatot és 9360 Doctor-fokozatot adományozott. Hivatalos elképzelések szerint 1970-ben 70-80 000-rel több jogászra lesz szükség, mint amennyi jelenleg működik, holott már jelenleg is a lakosság számához viszonyítva két és félszer több jogász van az Egyesült Államokban, mint Angliában. Ugyanakkor a joghallgatók száma alig növekszik, mert - amint ezt amerikai szerzők írják - a követelmények túl magasak, az oktatás nem találkozik a hallgatók egy jelentős részének szimpátiájával, és mert a jogászi hivatás nem minden vonatkozásban kedvező és vonzó a fiatalság számára.

JEGYZETEK

1. EISENMANN, Charles, L'enseignement supérieur des sciences sociales. Paris, UNESCO, 1954. 72., 76-78., 86., 89., 94-95., 99-100., 107-108., 115-117. és 121-125. p.; HERVEY, John G., Legal Education. In: American Universities and Colleges. Washington, American Council of Education, 1960. (Ed. by Mary Irwin, 8th Ed.) 104-105. p.; HASWELL, Harold A., L'enseignement supérieur aux Etats-Unis. UNESCO, Paris, 1963. (Etudes et documents d'éducation, No. 47.) 17-21. p.; GRISWOLD, Erwin N., Law and Lawyers in the United States. The Common Law under Stress. London, Stevens, 1964. (The Hamlyn Lectures, No. 16.) II-III. Fej.; Fordham University. The School of Law. 1964-1965. New York. 11-28. p. és Columbia University Bulletin. Graduate Studies of the School of Law. 1966-1967. New York. 8-11. p.

2. A Columbia Egyetemen pl. hasonló LL.M. és J.S.D. előadások és szemináriumok szerepelnek: könyvvitel, amerikai jogrendszer, európai jogrendszerek, a jogintézmények fejlődése, középamerikai jogrendszerek, jogi hivatás, római jog, jogelméleti problémák, szovjet jogintézmények, afrikai jog, amerikai jogtörténet, egyház és állam viszonya, kriminológia, nemzetközi magánjog, tröszt-

ellenes törvényhozás, gazdasági ellenőrzés, nemzetközi pénzügyi jog, japán jog, amerikai külügyi jog, jog a kommunista világban (szovjet jogelmélet és jogintézmények, különös tekintettel a kínai, lengyel és jugoszláv jogra), jogi oktatás, jogi problémák, törvényalkotás, törvényhozási jogfejlődés, keleti jogintézmények, tudomány és jog, atomenergia, világjog, stb.

TOVÁBBI IRODALOM

McGECHAN, ROBERT, A New Zealander Comments on American Legal Education. Journal of Legal Education, 1953. 5. köt. 268-301. p.;

MERIKOSKI, V., European View of Legal Education in the United States. Journal of Legal Education, 1953. 6. köt. 209-213. p.;

HAHLO, H.R., Legal Education in America. South African Law Journal (Cape Town), 1954. 71. köt. 232-353. p.;

BROWN, B.F., A Consideration of Systems of Law School Examinations in the Americas: A Comparative Study. In: Inter-American Bar Association. 9th Conference Proceedings. Dallas, 1956. 148-153. p.;

GOWER, L.C.B., Legal Training in the U.S.A. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1956. N.S.3. 153-160. p.;

LASKIN, Bora, The New Look in Legal Education in Ontario. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1957. N.S.4. 15-18. p.;

FRIEDMANN, Wolfgang, American Legal Education. Oxford Law 2. 1959. 2. 7-11. p.;

McWHINNEY, Edward, Methodology and Values in American Legal Education: Some Interactions and Reciprocal Influences. Natural Law Forum, 1959. 1. 119-128. p.;

WROBLEWSKI, Jerzy, Jogi tanulmányok az Egyesült Államokban. Państwo i Prawo, 1961. augusztus-szeptember, 363 s a köv. p.

Kanada

Kanada jogrendszere sajátos: két eltérő jellegű jogrendszer, az angol common law és a francia eredetű kontinentális jog él egymás mellett, ez utóbbi Quebec tartományban. További sajátossága, hogy a jogi oktatásban az angolszász rendszer nem olvasztotta magába a Quebec-i jog oktatását (mint pl. ezt hasonló példánál, az amerikai Louisiana állam esetében láthattuk), hanem a két jog oktatása egymástól élesen elkülönül, s így a kontinentális jogból szerzett diploma nem is jogosít Kanada angolszász típusu területein joggyakorlat folytatására.

A felsőfoku jogi képzés az egyetemek jogi karain történik; a 16 jogi kar közül 11 a common-law-t, öt pedig a Quebeci kontinentális jogot oktatja. A common law karokon az oktatás nyelve angol, a Quebec-i karokon pedig francia.¹ A két jogrendszer egymás mellett élése következtében vannak olyan sajátos helyet elfoglaló egyetemek is (pl. a McGill University), amelyek minden tárgyat összehasonlító jogként, a két eltérő jogot egymás mellett oktatják; ugyanakkor azonban Ottava egyetemén az oktatás kétnyelvű, s három tagozaton történik az ország jogának megfelelően (un. civil law, common law – és végül canon law tagozatok).

Quebecben a jogi karokon külön történik az ügyvéd- és a közjegyzőképzés. A tananyag részben egységes, az oktatás három évig tart, ennek végeztével a hallgatók diplomát kapnak és egy év joggyakorlat után jogi állásokra pályázhatnak. Az oktatott tárgyak között találhatjuk a tételes jogi alaptárgyakon kívül pl. a municipális jogot, az iskolajogot, az egyházjogot, a társaságok jogát, a közjegyzői eljárást, a légi jogot, a municipális eljárást, a jogi bibliográfiát, a parlamenti eljárást, sőt a teológiát és a hivatáserkölcset is.

A common law területeken az oktatás döntően az angol rendszer szerint történik. A hallgatók először megszerzik a B.A., majd az LL.B. fokozatot, ezután

ügyvédi, felvételi tanfolyamon (Bar Admission Course) vesznek részt, egy évet gyakorlati munkával töltenek egy solicitor vezetése alatt, s ezt követően fél évi további tanulmányok során letehetik ügyvédi képesítő vizsgáikat.

JEGYZETEK

1. Annuaire générale de l'Université Laval pour l'année académique 1957-58. No 101. Québec, Université Laval, 1957, 108. s köv. p.; CARMICHAEL, Oliver C., Universities: Commonwealth and American. A Comparative Study. New York, Harper, 1959. 190. p., és BOULT, Reynald, Bibliographie du droit canadien. Montréal, Wilson et Lafleur, 1966. (A jogi oktatást felölelő bibliográfiai részhez bevezetés,) 160. p.

TOVÁBBI IRODALOM

RAND, Hon. I.C., Legal Education in Canada. Canadian Bar Review, 1954. 32. köt. 387-418. p.

Dél-afrikai Unió

A dél-afrikai jog, az un. roman-dutch law sajátos, nagyrészt kontinentális, de angolszász elemeket is bőven tartalmazó jogrendszer. Az Unióban a jogászképzés a 9 egyetem jogi karán történik.¹ Délafrika jogának megfelelően a jogi oktatás is meglehetősen vegyes képet mutat, s nem egységes az egyes jogi karokon sem.

A szorosan vett jogi tanulmányok megkezdése előtt általában megkövetelik a mintegy kétéves jogi előkészítő (prelegal) fokozat megszerzését. Ennek tárgyai részben jogiak, de részben általános jellegűek (pl. közigazgatástan, politikatudomány, logika, angol és egy afrikai nyelv).

A jogi kari - általában négyéves - tanulmányok az angolszász típusu LL.B. fokozat elnyeréséhez vezetnek. A tanulmányok tematikája között szerepel pl. a római jog, a délafrikai jogrendszer, délafrikai magánjog, közjog, magánjog, büntetőjog, közigazgatási jog, nemzetközi jog, nemzetközi magánjog, bantu jog, kereskedelmi és ipari jog, valamint az angolszász típusu jurisprudence is. Az oktatás anyagának meghatározásában több változás történt - a legutóbbi időkben egyre erőteljesebben követelik, hogy az oktatás ne merüljön ki a délafrikai jog megismertetésében, hanem adjon történeti szemléletet (római jog egységben a későbbi fejlődés bemutatásával), a joganyagot társadalmi összefüggésben vizsgálja (jurisprudence), s ne csak nemzeti szemléleten alapuljék (összehasonlító jog). Érdekes vonás, hogy több egyetemen az összehasonlító jogot mint a jurisprudence részét oktatták eddig.

Jellemzőnek tekinthetjük, hogy a jogi oktatás módja megfelel a jogrendszer vegyes jellegének: a főfoglalkozások nem rendszerező elméleti jellegűek, de nem is csupán az amerikai eset-módszeren alapulnak. A délafrikai jogi oktatás módszere talán az egyébként igen rugalmas eset-módszer "kontinentális" változatának tekint-

hető, amely hasonlít ahhoz a módszerhez, ahogy pl. az Egyesült Államok kontinentális jogrendszerű államában, Louisianában a törvényhozáson alapuló jogot oktatják.

JEGYZETEK

1. TURPIN, C. C., Legal Education in South Africa. Acta Juridica (Cape Town), 1958. 153-161. p.

C) Afro-ázsiai államok

Egyiptom

Az Egyesült Arab Köztársaság autonóm tartományát képező Egyiptomban a felsőfoku jogi oktatás rendje sok hasonlóságot mutat a francia jogi oktatással.¹

A jogi képzés az állami egyetemek jogi karán történik; e karokra a középfoku oktatást sikerrel elvégzett fiatalok nyernek felvételt.

Az oktatás alapformája a jogi licenciátus, amely négy évig tart. Jellemzője, hogy a sajátos egyiptomi (a francia jog által nagymértékben színezett) jogon kívül minden évben tartanak francia nyelvű előadásokat a francia jog köréből is.

A tanterv - 1954-es adatok alapján - a következő:

I. év

bevezetés a jog tanulmányozásába
általános jogtörténet
római jog
muzulmán jog (dologi statutum)
alkotmányjog
politikai gazdaságtan
tanítás a magán- és a közjog köréből (franciául)

II. év

polgári jog (kötelmek)
muzilmán jog (személyi statutum)
büntetőjog
közigazgatási jog
nemzetközi jog
politikai gazdaságtan és statisztika
tanítás a polgári és a büntetőjog köréből (franciául)

III. év

polgári jog (szerződések)
muzulmán jog (Wakfs és öröklés)
kereskedelmi jog
polgári és kereskedelmi eljárás
büntetőjog (különös rész)
pénzügytudomány és pénzügyi törvényhozás
tanítás a polgári jog és az eljárás köréből (franciául)

IV. év

polgári jog (javak és biztosítékok)
muzulmán jog (Oussoul és Fikh)
kereskedelmi és tengeri jog
a végrehajtás módjai
bűnügyi vizsgálat
nemzetközi magánjog
tanítás a polgári és a kereskedelmi jog köréből (franciául)

Az oktatás alapvető formáját, az anyagot rendszeresen feldolgozó előadásokat minden tárgyból kiegészíti a gyakorlati foglalkozás, amelynek célja az, hogy a hallgatók vita formájában elmélyítsék tudásukat.

Minden tárgyból évente kötelező vizsga van: az írásbeli vizsga az alaptípus, de évente három tárgyból szóbeli vizsgát is kell tenni.

A jogi licenciátussal rendelkező hallgatóknak lehetőségük van egy évi további tanulmány során megszerezni a felsőfoku jogi tanulmányi diplomát is. A felsőfoku diploma elnyeréséhez szükséges tanulmányok már lehetővé teszik a szakosodást a magánjog, a közjog, a politikai gazdaságtan vagy pedig a muzulmán jog tekintetében. A választott szakból a jelölt három kötelező és egy választott kiegészítő tárgyat hallgat, majd az egy év leteltével ezekből írásbeli és szóbeli vizsgát tesz.

A jogi doktor tudományos címet az a jelölt nyeri el, aki megszerzi a politikai gazdaságtani és még valamilyen más felsőfoku jogi diplomát, valamint sikeresen megvéd egy általa készített, valamilyen tudományos problémát feldolgozó tézist.

JEGYZETEK

1. EISENMANN, Charles, L'enseignement supérieur des sciences sociales. Droit. Paris, UNESCO, 1954. 71., 76., 85., 90-91., 94., 106-107., 115., 122. és 125. p.

Fülöp-szigetek

A Fülöp-szigeteken a jogi felsőoktatás már több mint félévszázados múltra tekinthet vissza; a szigetek jogrendszerének és jogi oktatásának alakulására jelentős befolyást gyakorolt az Egyesült Államok joga és jogi oktatása.

Iskolarendszere nem egységes - többfajta állami és magánintézmények keretén belül valósul meg az alap-, a közép- és a felsőfoku oktatás egyaránt.¹

A fiatalok az alapfoku oktatást követően négyéves középfoku képzésben részesülnek. Akik egyetemre kívánnak beiratkozni, azoknál a középfoku oktatás utolsó két éve általános előkészítés az egyetemi tanulmányokhoz.

A leendő jogászok a középfoku oktatás befejeztével még négyéves jogi előkészítő (pre-law) képzésben részesülnek, s így az egyetemi tanulmányok megkezdése előtt már rendelkeznek a B.A. vagy B.S. fokozattal.

Az előkészítő tanulmányok során tanulnak angol és spanyol nyelvet, a természettudományok és a matematika elemeit, filozófiát, pszichológiát és logikát, történelmet, szociológiát és politikatudományt, valamint a politikai gazdaságtan alapelemeit.

A hallgatók túlnyomó többsége az esti órákban látogatja az egyetemet, mert nappal dolgoznak.

A négyéves egyetemi tanulmányok anyaga a következő:

I. év

1. félév:

személyek és családi viszonyok (4)
római jog (3)
a Fülöp-szigetek polgári joga (3)
bevezetés a jogba (2)
jogi bibliográfia (1)

2. félév:

kötelmek és szerződések (5)
büntetőjog (5)
római jog (2)
jogtörténet (1)

II. év

1. félév:

tulajdon (4)
a szerződésen kívüli károkozás és
a kártérítés joga (3)
képviselés (2)
munka- és ipari jog (2)
adásvétel (2)
biztosítás (2)
törvények és értelmezésük (1)

2. félév:

alkotmányjog (3)
hitelforgalom (3)
kereskedelmi jog (3)
büntető eljárás (2)
a természeti erőforrások joga (2)
a polgári jogi társaság (2)

III. év

1. félév:

polgári eljárás (5)
magánvállalatok (4)
az öröklés és lebonyolítása (4)
közintézmények (2)
bíróági gyakorlat (1)

2. félév:

közigazgatási és választási jog (3)
bizonyítás (3)
szállítás és közszállítási jog (2)
jurisprudence (2)
speciális eljárások (2)
adózás (2)
jogi formák és a jogi okmányszerkesztés (2)

IV. év

1. félév:

büntetőjogi felülvizsgálat (3)
nemzetközi jog (3)
földjogi jogcímek és aktusok (3)
birósági technika (2)
nemzetközi magánjog (2)
törvénszéki orvostan (1)
birósági gyakorlat (1)
tézis és jogi kutatás (1)
jogászi és birósági etika (1)

2. félév:

polgári jogi felülvizsgálat (5)
kereskedelmi jogi felülvizsgálat (4)
jogorvoslati felülvizsgálat (4)
közjogi felülvizsgálat (3)
birósági gyakorlat (1)

A tanulmányok elvégzésével a hallgatók az LL.B. (Bachelor of Laws) fokozatot nyerik el.

Az egyes jogászi hivatások betöltéséhez az LL.B. fokozat elnyerésén kívül általában megkövetelik az angolszász országokban szokásos ügyvédi szakvizsgák (Bar Examinations) letételét is.

Figyelemreméltó, hogy az angolszász befolyáson kívül jelentős mértékben érezhető a kontinentális jog hatása is a Fülöp-szigetek jogi oktatásában. A polgári jogot érintő tárgyakból az előadások a vonatkozó anyag rendszeres kifejtését adják a Polgári Törvénykönyv alapján, bár nagy mértékben támaszkodnak a Fülöp-szigetek joggyakorlatára is. A birósági gyakorlatokat a hallgatók általában nem a bíróságokon töltik, hanem fiktív bírói eljárásokat játszanak megadott tényállás alapján. Jelentős időt szentelnek az anyag beszélgetés alapján való feldolgozására is.

JEGYZETEK

1. University of the East. Bulletin. School-year 1954-55. Manila. 161-170. p., és Higher Education in the Philippines. Washington, U.S. Department of Health, Education, and Welfare - Office of Education, 1961. 48., 126. és 165. p. - Megjegyezzük, hogy 1960 után több magánintézet létesült, amelyek a Manilai Egyetem mellett még nyújtanak jogi képzést.

TOVÁBBI IRODALOM

SINCO, V.B. , Objectives of the New Curriculum of the College of Law.

Philippine Law Journal, 1954. 29. köt. 307-311. p.

India

1947-ben, amikor India elnyerte függetlenségét, a jogászai hivatás és a jogi oktatás kérdése igen problematikus volt. A jog törzsét a közjog és a közigazgatási jog képezte - azonban akkor a közigazgatás még nem igényelt képzett jogászokat. Ma az Indiai Köztársaság már széles körben veszi igénybe jogászok segítségét, ennek ellenére azonban - amint erre később rámutatunk - a jogászai hivatás és a jogi oktatás ügye még mindig nincs kellőképpen rendezve.

Jogi képzést az állami egyetemek jogi karai és jogi college-ek nyújtanak.¹

A felvételhez az intézmények többsége megköveteli valamilyen előzetes fokozat megszerzését. A The Bombay Legal Education (Chagla) Committee 1949-ben úgy határozott, hogy a leendő joghallgatóknak elsőként meg kell szerezniük az első fokozatot bölcsészettől vagy kereskedelemről, s ezt követően még egy évig jogi előkészítő tanfolyamon (Law Preliminary Course) kell tanulniuk angol nyelvet, India társadalom-, gazdaság- és alkotmánytörténetét, a társadalmi intézmények történetét, politikatudományokat és az alkotmányjog elemeit. E határozat alapján pl. a Bombay-i Egyetemre csak azok nyerhetnek joghallgatóként felvételt, akik sikeresen elvégezték a jogi előkészítő tanfolyamot, vagy pedig megszerezték az első fokozatot bölcsészettől, kereskedelemről vagy pedig a természettudományokból.²

A jogi oktatás időtartama két-három év, sikeres elvégzése az LL.B. fokozat elnyerését jelenti.

A tanrend az egyes oktatási intézményekben eltérő, ezért több, jellegzetes tanrendet szeretnénk bemutatni: az Allahabadi Egyetem jogi karán

I. év

római jog
szerződések
szolgalmak és vétségek
bizonyítás
büntetőjog és büntető eljárás
alkotmányjog
hindu jog

II. év

polgári eljárás
mezőgazdasági jog
tulajdonátszállás
társasági jog
jurisprudence
equity
muzulmán jog
nemzetközi jog

a Calcuttai Egyetem jogi karán

I. év

jurisprudence
római jog
hindu vagy buddhista jog
alkotmányjog

II. év

muzulmán jog és a személyek joga
javak és az ingatlantulajdon angol jogának elvei
öröklési jog
szerződések és vétségek

III. év

vagyonjog
földtulajdon és elbirtoklás
equity
bizonyítás és polgári eljárás
büntetőjog és büntető eljárás

a Bombay-i Egyetem jogi karán

I. év

római jog és jurisprudence
angol és indiai alkotmányjog
szerződések és vétségek

II. év

hindu jog
muzulmán jog
öröklési jog
equity
bizonyítás és polgári eljárás
vagyonjog
társasági- és csődjog

Szembetűnő, hogy a jogi oktatási tervekben csak szigorúan jogi tárgyak szerepelnek, de ezek közül sem oktatnak olyan tárgyakat, mint pl. a közigazgatási vagy az adójog.

Az oktatás uralkodó és szinte egyedüli formája az anyagot rendszeresen feldolgozó, ex cathedra jellegű előadás. Az előadások többnyire verbális elemzések-re korlátozódnak, nem szentelnek figyelmet a gyakorlat problémáira. A jogot többnyire statikusan fogják fel és pozitívisztikus módon tárgyalják, figyelmen kívül hagyva a társadalmi-gazdasági összefüggéseket.

Az oktatás nyelve - ameddig a nyelvi problémák nem oldódnak meg - az angol marad.

Az oktatott tárgyakból minden hallgató köteles vizsgát tenni. A vizsgák nem egyetemi, hanem külső bizottság előtt folynak - így az oktató szerepe az előadás megtartásával végetér. A vizsgákon a hallgatóknak nem kell problémákat megolda-

niuk, hanem inkább a tipikussá váló vizsgakérdésekre kell a tipikus és sztereotip választ megadniuk. Így a felkészülés gyakorlatilag mechanikus memorizálást jelent. Általában a hallgatók 50-70%-a sikertelenül kísérli meg a vizsgát, de sajátos módon ez a körülmény sem képes a felkészülés színvonalának emelésére.

Az LL.B. fokozattal rendelkező fiatalok egy éves ügyvédi gyakorlaton vesznek részt, majd ezt követően ügyvédi szakvizsgát (Bar Council's Advocates Examination) tesznek le.

A végzett jogászoknak lehetőségük van további tanulmányokat az un. postgraduate fokozatok elnyerése érdekében folytatni. Igen kevesen tanulnak tovább, de általában nagy érdeklődéssel és odaadással; itt már a legjobb jogászok képezik őket, akik igen magas vizsgakövetelményeket állítanak hallgatók elé, úgy, hogy a jelöltek többsége itt is csak ismételten tudja sikerrel letenni vizsgáit. Mind az LL.M., mind pedig az LL.D. fokozat elnyerését megelőző tanulmányok két évig tartanak.

Az indiai jogi képzés elhanyagoltságaért nagymértékben az az igen elterjedt szemlélet felelős, amelyet von Mehren a következő szavakkal fogalmazott meg: "A társadalmat a politikus, a közgazdász és a mérnök alkotja ujja - a jogász csak a mechanizmus olyan manipulátorának vagy fixátorának tekinthető, aki semmilyen módon nem képes arra, hogy a társadalom alapvető értékeit és mintáit képviselje."³ Ebből következően a jogászok presztízse igen kicsi, jövedelmük alacsony, s nehéz munkakörülményeik nem teszik lehetővé a szakosodást.

Jogi oktató bárki lehet LL.B. fokozattal és legalább öt évi gyakorlattal, de a jövedelmi viszonyok miatt a kevésbé jó minőségű jogászok mennek oktatónak. A hivatásos oktatók előadási kötelezettsége heti 15-18 óra, így kevés idejük marad önképzésre és tudományos kutatásra. Ilyen körülmények között az egyetemi oktatók többsége csak félállásban vállalja az oktatást. Külföldi oktatók csak Calcuttában működnek, az un. Tagore Lectures keretében.

A jogászok társadalmi megbecsülésének hiánya rányomja bélyegét a jogi tanulmányok színvonalára is. Jellemző, hogy a hallgatók többsége állásban van, s csak közvetlenül a vizsgák előtt készülnek. Nagyrészt a jogi tanulmányokat csak általános studiumnak tartja és nem szakképzésnek: a hallgatók 75%-a az iparban,

kereskedelemben vagy politikai intézményeknél helyezkedik el, és csak a maradék 25% teszi le az ügyvédi szakvizsgát.

A kötet összeállítását követően értesültünk az indiai Ügyvédi Tanács (Bar Council of India) 40/1967. számú, a jogi képzés megújítását és egységesítését célzó határozatáról.⁴ A határozat ajánlja, hogy az ügyvédi gyakorlat és szakvizsga letételét csak a jogi karokon, három éves képzés során graduált fiataloknak tegyék lehetővé. Az oktatási anyag tekintetében a következő tematikát ajánlja:

kötelező tárgyak:

India jog- és alkotmánytörténete	tulajdonjog
szerződések	bizonyítás
szerződésen kívüli károkozás	jogelmélet (jurisprudence és összehasonlító jog)
családjog (beleértve a hindu és mohamedán jogot)	polgári és döntőbírói eljárás
büntetések és eljárás	
India alkotmányjoga	

4-6 választható tárgy az alábbiak közül:

közigazgatási jog	trusts és más fiduciárius kötelek
equity	védjegy- és találmányi jog
nemzetközi jog	nemzetközi gazdasági jog
társasági jog	kriminológia és a büntetőügyi igazgatás
munkajog	a törvények és a törvényhozási elvek értelmezése
adózás	jogorvoslatok
nemzetközi szervezet	nemzetközi magánjog
csődjog	
az együttműködés joga és a kereskedelmi tevékenység ellenőrzése	
katonai jog	
biztosítás	

A határozat további részében még ajánlja, hogy a hallgatók a három év során hat hónapot bíróságoknál és eljárási okmányok szerkesztésével töltsenek, legalább minden év végén legyen egy vizsgaidőszak, az egyetemeken az előadásokon

kivül alkalmazzák még az eset-módszert, az angol kollégiumi módszert, valamint a jogi oktatás más modern eszközeit, s végül, hogy a hivatásos oktatók rendelkezzenek az LL.M. fokozattal, a félidős oktatók pedig legalább öt éves ügyvédi gyakorlattal.

JEGYZETEK

1. EISENMANN, Charles, L'enseignement supérieur des sciences sociales. Paris, UNESCO, 1954. 74., 82., 85., 96., 99., 110-114., 122. és 124. p.; BHAVNANI, J.K., Legal Education in India. Journal of the Indian Law Institute, 1962. 2. 172-188. p. és von MEHREN, Arthur Taylor, Law and Legal Education in India: Some Observations. Harvard Law Review, 1965. 6. 1183-1188. p.

2. A jogi előkészítő tanfolyamnak gyakorlatilag igen kicsi a jelentősége: a joghallgatóknak általában csak 5%-a kerül a Bombay-i Egyetemre az előkészítő tanfolyam elvégzésével; többségük egyetemi első fokozattal lesz joghallgató

3. Von Mehren, 1184. p.

4. Közli: The Madras Law Journal, 1967. 132. köt. 11-12. March, I-II. p.

TOVÁBBI IRODALOM

ALEXANDROWICH, C.H., Legal Education. In: The Teaching of the Social Sciences in India. Paris, UNESCO, 1956. VIII. fej. 187-197. p.;

AGGARWAL, A.P., Legal Education in India. Journal of Legal Education, 1959. 12. köt. 231-248. p.;

MECHTA, K.R., Young Lawyer. A Critical Survey of the Syllabi for the Bachelor's Degree in Indian Universities. Journal of the Indian Law Teachers' Association, 1959. 2. köt. december, 58 s a köv. p.;

RICE, W.G., A Quick Look at Legal Education in Pakistan and India.
Journal of Legal Education, 1959. 11. köt. 364-366. p.;

GOPALAKRISHNAN, P., Approach to Problem of Legal Education in
India. The Madras Law Journal, 1960. January, 13 s a köv. p.

Izrael

Izrael Állam jogának alakulására nagymértékben az angol common law nyomára bélyegét, de korántsem ez az egyedüli hatás. Bár 1957-ben hivatalosan elfogadták a precedensek kötelező elvét, érezhető a kontinentális jogok befolyása is az izraeli jog fejlődésére.¹

Az izraeli jogászképzésnek azt a feladatot kell megoldania, hogy olyan jogi szakembereket neveljen, akik majd képesek lesznek az elkövetkezendő évek során megalkotni Izrael saját, önálló jogrendszerét. Az izraeli jogászság nagy része még angol képzésű, s ez a körülmény is indokolja, hogy a common law - bár már nem *ratione imperii*, hanem inkább *imperio rationis* - még mindig érezteti hatását. Hogy ezt kiküszöböljék, a hallgatókat eleve az összehasonlító szemléletre oktatják, hogy egyenlőképpen tudják értékelni a jelenlegi jogrendszerek minden felhasználható előnyét.

A jeruzsálemi Héber Egyetem jogi karán az oktatás négy éves időtartamu. Az oktatott tárgyak között szerepel az alkotmányjog, a politikatudomány, a kriminológia, a polgári jog és polgári eljárás, a büntetőjog és büntető eljárás, a közigazgatási jog, a nemzetközi jog és a nemzetközi magánjog. A common law hatása érezhető abban, hogy pl. a polgári jogot nem egészében, hanem részben az angolszász jognak megfelelő tagolásban oktatják, és az is, hogy általános elméletként nem jogfilozófiát vagy jogelméletet, hanem jurisprudence-t adnak elő. Viszont sajátosan izraeli az, hogy mind a négy évnek kötelező tárgya a talmud jog. A talmud jogon kívül nagy fontosságot tulajdonítanak az angolszász, a kontinentális és az iszlám jogrendszerek alapjai oktatásának is, amit részben külön studiumként, részben pedig az egyes jogágakon belül tárgyalnak.

A végzett hallgatók meghatározott időn keresztül joggyakorlatot folytatnak, s csak az ezt követő vizsga után helyezkedhetnek el jogászai állásokban.

JEGYZETEK

1. BENTWICH, Norman, The Legal System of Israel. The International and Comparative Law Quarterly, 1964. 1. 241-255. p.

TOVÁBBI IRODALOM

JACOBSON, D., Continuing Education of the Legal Profession. Israel. International Bar Association. Conference Report (USA), 1960. January, 74 s a köv. p.

Japán

A Japánban folyó jogi képzés - Japán jogrendszeréhez hasonlóan - igen összetett: angolszász, kontinentális és sajátosan japán elemek egyaránt érvényesülnek benne. Mint ismeretes, a II. világháború után az Egyesült Államok jogrendszere egyre inkább nagyobb hatást gyakorol Japán jogának alakulására, azonban a jogi oktatás japán rendjét inkább az angol oktatási rendhez hasonlíthatnánk, amelyben az egyetemi képzés csak egy, de nem kizárólagos előfeltételét alkotja a tulajdonképpeni professzionális jogi képzésnek.¹

Japánban minden fiatal számára kötelező a hat éves alapfoku és a három éves középfoku oktatásban való részvétel. A továbbtanulni kívánók számára ezt követi a hároméves un. felsőfoku, majd a négy éves egyetemi képzés. Igen nagy súlyt fektetnek az általános műveltség és az általános ismeretek elsajátítására, amit az is bizonyít, hogy a négy egyetemi évnél legalább a felét szintén általános kulturális oktatás foglalja el (az egyetemi tanulmányok első évét az un. bevezető év képezi, s ezt még fél évtől két évig terjedő un. kulturális képzés követi).

Az egyetemeken jogi karain a tulajdonképpeni szakképzésre általában két és fél év jut. Ez a szakképzés magában foglalja politikatudományi, közigazgatási, közgazdasági és jogi ismeretek nyújtását egyaránt. Maga a szűk értelemben vett jogi képzés nem törekszik többre, mint hogy a hallgatót megismertesse a jog általános elveivel: Japánban hat törvénykönyv van, s az egyetemeken csupán csak ezt oktatják (alkotmány, polgári törvénykönyv, büntető törvénykönyv, kereskedelmi törvénykönyv, a polgári eljárás törvénykönyve és a büntető eljárás törvénykönyve). Az oktatás alapvető formája az előadás, amely rendszeres formában bemutatja a törvénykönyvek általános elveit - a joggyakorlat problémáira igen kevés figyelmet szentelnek. A vizsgák írás- és szóbeli részből állnak: az írásbeli tárgya egy el-

méleti kérdés esszéisztikus feldolgozása, amelyet csak ritkán egészítenek ki egy konkrét jogeset elemzésével.

Ebből a rövid jellemzésből is nyilvánvaló, hogy az egyetemi jogi oktatás nem láthatja el a jogi hivatásra való nevelés funkcióját: alapvető célja nem is ez, hanem lényegében a középfoku jogi képzés. Az egyetemi jogi tanulmányok a leendő jogászok számára csak az előtanulmányok egy fajtáját képezik, s csak azok tekintik az egyetemmel befejezettnek jogi tanulmányaikat, akik olyan állásra pályáznak, amely csak általános ismereteket feltételez a jogról (közigazgatási és egyes ipari-kereskedelmi pályák).

Azok számára, akik jogi pályán kívánnak elhelyezkedni, a Japán Legfelsőbb Bíróság felügyelete alatt működő Jogi Oktatási és Kutatási Intézet nyújt kétéves szakképzést. Az Intézet hallgatója - joggyakornok - az lehet, aki valamely japán egyetem jogi karán elvégezte tanulmányait vagy pedig ennek hiányában leteszi az un. első orsz. ágos jogi vizsgát, amelyen általános kulturális ismereteiről és képességeiről kell számot adnia.² A joggyakornokokat még nem tekintik közhivatalnokoknak, de helyzetükre jellemző, hogy a kormánytól fizetésben részesülnek, s keresetük hozzávetőlegesen annyi, mint az egyetemet végzett újonnan kinevezett közhivatalnokoké. Oktatóik nem egyetemi oktatók, hanem több évtizedes gyakorlattal rendelkező kiemelkedő jogászok.

A kétéves képzés első és utolsó négy hónapjában a gyakornokok előadásokat hallgatnak. Az előadások felölelik valamennyi jogág legjelentősebb kérdéseit. Előfordul, hogy ugyanazt a kérdéscsoportot több előadás is tárgyalja, s mindegyik előadó elsősorban a saját - bírói, ügyészi vagy ügyvédi - nézőpontjából tekintve fejti ki azokat. Nagymértékben hasznosítják az audio-vizuális oktatási forma előnyeit is (bírói eljárásokról készült filmek vetítése, a hallgatók által fiktív eljárások lefolytatása, stb.). Egyes előadások a kérdés elemzését összekapcsolják a kormányzati eljárás, közgazdaságtan, történelem vagy éppen az irodalom köréből vett problémák elemzésével. Az előadások négy-négy hónapos időszaka között a gyakornokok négy-négy hónapot töltenek el polgári és büntetőjogi igazságszolgáltatási szerveknél, ügyészségeken és ügyvédségeken, ahol mindegyik gyakornok négy hónapot dolgozik egy jogász mellett. Az Intézetben folyó képzés a polgári jog el-sajátítására helyezi a főhangsúlyt. Az egész képzési idő egyharmadát eljárási

aktusok szerkesztése (és megbeszélése), egyharmadát problémák megvitatása és szemináriumok foglalják el, s csak egyharmadnyi idő jut elméleti jellegű foglalkozásra.

Az intézeti tanulmányok befejeztével a gyakornokok záróvizsgát, un. második országos jogi vizsgát tesznek. A záróvizsga írásbeli részének tárgya valamilyen jogi okmány szerkesztése és elemzése, szóbeli részének tárgya pedig egy elméleti vagy más általános jellegű kérdés.

A záróvizsgát sikeresen letett gyakornokok segédbírák vagy helyettes ügyészek ill. ügyvédek lesznek: a jogász-pályán való elhelyezkedésükhöz ill. további előlépésükhöz a záróvizsga után további szakvizsga már nem szükséges.³

JEGYZETEK

1. ABE, Hakaru, Education of the Legal Profession in Japan. 153-169. p. és HATTORI, Takaaki, The Legal Profession in Japan: Its Historical Development and Present State. 133. p. Mindkettő az Arthur Taylor von Mehren által szerkesztett tanulmánykötetben: Law in Japan. The Legal Order in a Changing Society. Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1963.

2. Maguk a japánok az egyetemi jogi képzést graduate, az intézeti képzést pedig postgraduate fokozatnak nevezik, ugyanakkor azonban megjegyzik, hogy a japán egyetemi jogi képzés kevésbé az amerikai law school-ban folyó képzéshez, mint inkább az amerikai undergraduate politikatudományi oktatáshoz hasonlítható. - 1959-ben a japán jogi karokon (összesen 36 jogi kar van) 13 000 fő graduált, ezek közül azonban csak 200-300 fiatal tanul tovább az Intézetben, többségük a kormányzatban és az üzleti életben helyezkedik el. Gyakorlatilag a gyakornokok túlnyomó többsége az egyetemet elvégzett fiatalokból kerül ki (1960-ban pl. záróvizsgára 8000-en jelentkeztek, s ezek között csak 50 olyan gyakornok volt, aki nem járt egyetemre, hanem az első vizsga letételével került az Intézetbe).

3. A segédbíró (assistant judge) korlátozott bírói jogkörrel rendelkezik, önállóan nem dönthet, a járásbírósnak azonban tagja lehet. A segédbíró kinevezhető a Summary Court (az angolszász békebírákhoz hasonló, kisebb jelentőségű

polgári és büntető ügyekben ítélkező bíróság) bírójává ill. tíz évi segédbíráskodás után teljesjogu bíróvá. A legfelsőbb bíróság bírójává csak legalább 20 évi bírói stb. gyakorlattal rendelkező jogász nevezhető ki.

TOVÁBBI IRODALOM

WOODRUFF, J. S., The Japanese Lawyer. Nebraska Law Review, 1956. 35. köt. 429-456. p.;

GELLHORN, Walter, Impressions of Japanese Legal Training. Columbia Law Review, 1958. 1239-1251. p.;

MATSUDA, Jiro, The Japanese Legal Training and Research Institute. The American Journal of Comparative Law, 1958. 7. köt. 366-379. p. - The Journal of Indian Law Institute, 1959. 1. köt. 269-272. p. - The Burma Law Institute Journal, 1959. 1. köt. 162-170. p.;

CAVANAUGH, J. J., The Profession Abroad: A Glance at Japanese Legal Education. American Bar Association Journal, 1959. 62-64. p.;

MATSUDA, Jiro, Japanese Legal Training and Research Institute. Journal of the Indian Law Teachers' Association, 1959. december, 33 s a köv. p.;

KOMATSU, M., Legal Training Program of the Legal Training and Research Institute in Japan. Far Eastern Law Review (Fülöp-szigetek), 1963. május, 480 s a köv. p.

Libanon

A Libanoni Köztársaságban a Beyruth-i Egyetem jogi karán történik jogászképzés. A jogi oktatás rendszere a francia mintán épül fel, sőt, az oktatói testület jelentős részét is francia jogászok képezik.¹

A jogi karon a hallgatóknak módjukban áll megszerezni a francia vagy a libanoni licenciátust egyaránt. A francia jogi licenciátus rendje lényegében azonos a franciaországi jogi licenciátussal. A hallgatók többsége azonban megszerzi a libanoni licenciátust is: gyakorlatilag először elvégzik négy év során a francia licenciátust, majd egy évi speciális tanulmánnyal és a megfelelő vizsgákkal elnyerik a libanoni licenciátust is. Ez alatt az egy év alatt a hallgatók a következő tárgyakat tanulják:

Libanon és az oszmán birodalom jogának és közjogi intézményeinek története
muzulmán jog
személyi statutum és a Wakfs
libanoni kötelmi jog
libanoni polgári eljárás
libanoni közjog és közigazgatási jog
libanoni pénzügyi gazdaságtan és pénzügyi jog
libanoni földtulajdon
libanoni büntetőjog és büntető eljárás
bírószági gyakorlat

A francia rendszerhez hasonlóan a rendszeres előadásokat Libanonban is kiegészítik kötelező gyakorlati foglalkozások.

A libanoni jogi licenciátus a jogász hivatások többségéhez elegendő; a jogi doktorátus rendszere szintén a francia mintán épül fel, s ahhoz hasonlóan tudományos címet képez.

JEGYZETEK

1. EISENMANN, Charles, L'enseignement supérieur des sciences sociales. Paris, UNESCO, 1954. 71., 82-83., 92., 96., 111. és 115. p.

Szaúd-Arábia

A Szaúd-Arábiai Királyság jogrendszere az iszlám (Shari'a) jogrendszerek csoportjába tartozik. E rendszerekre jellemzően azt a sajátosságot mutatja fel, hogy mind az igazságszolgáltatásban, mind a közigazgatásban csak igen kevés képzett jogászt foglalkoztatnak, s ez a sajátosság indokolja azt is, hogy mint jellemző példát, Szaúd-Arábia jogi oktatásának kérdéseit is röviden áttekintsük.¹

Az igazságszolgáltatás tekintetében csak a kereskedelmi bíróságoknál és az un. Sérelmi Tanácsnál (a legfelsőbb bíróság funkcióit ellátó birói testület) foglalkoztatnak jogilag képzett szakembereket. A polgári jogi ügyekben ítélkező un. Shari'a bíróságoknál birói funkciókat elláthat pl. olyan jogi képzésben nem részesült személy is, akit a helyi kádi javasol, és aki egy szakbizottság előtt általános jellegű vizsgát tesz. A büntetőügyekben alsó fokon a kádik döntenek – itt még szakképzett védőre sincs szükség, mert szabály szerint a vádlott maga védi magát. A kormányzat foglalkoztat jogi tanácsadókat, de ezek többnyire külföldiek.

Azt a csekély igényt, amelyet a Shari'a rendszer támaszt a jogi szakképzéssel szemben, a középiskolai tanulmányok folyamán lényegében ki lehet elégíteni. A helyi jogászképzést öt olyan középfoku iskola látja el, amelynek az oktatási szintje nem éri el még az amerikai college-ok mélységét sem. Ezeken az iskolákon 40 oktató tanít, és évente hozzávetőlegesen ötven hallgató végez, akiknek csak egyrésze tud jogászinak tekintett állásban elhelyezkedni. Ez a képzés alapvetően gyakorlati, s így további szakvizsgára sincs szükség.

JEGYZETEK

1. SHAMMA, Samir, Law and Lawyers in Saudi Arabia. The International and Comparative Law Quarterly, 1965. 3. 1038-1039 p.

Újonnan felszabadult afrikai államok

Azok az afrikai államok, amelyek függetlenségüket csak az utóbbi évek során nyerték el s így csak a közelmúltban léphettek az önálló államépítés útjára, igen nehéz, bonyolult és rövid idő alatt meg nem oldható feladat előtt állnak: ki kell építeniük saját jogrendszereiket, és ennek érdekében ki kell dolgozniuk a jogi oktatás olyan rendjét, amely képes lesz e feladatok végrehajtására alkalmas fiatal jogásznemzedéket kiképezni.

Ezeknek az államoknak a jogrendszere már a gyarmati évek során is igen összetett volt, s ez az összetettség felszabadulásukat követően még csak fokozódott: jogrendszerüket már nem csupán a részben kodifiált törzsi jog és a terület sajátosságaihoz többé-kevésbé alkalmazott angolszász vagy kontinentális jog (az uralmat gyakorló állam joga) alkotják, hanem ezekhez járul még az önállóvá lett államok saját jogalkotása is, ami az esetek többségében ismét angolszász vagy kontinentális hatásokat mutat.

Amikor ezek az államok elnyerték függetlenségüket, többnyire csak igen kis számban rendelkeztek képzett afrikai jogászokkal, Ezek a jogászok is a gyarmatosító állam egyetemlein végeztek, s ha most már elérték a fejlődés azon fokára, hogy megszervezhették saját jogi oktatási intézményeiket, ez még nem jelentett gyökeres változást: megfelelő szakemberek hiányában az oktatók jelentős része külföldi maradt.

A jogi képzés tekintetében a fiatal afrikai államok törekvése arra irányul, hogy létrehozzák önálló oktatási intézményeiket, afrikai oktatókkal, akik elsősorban a sajátos afrikai jogi problémák megoldására készítik elő hallgatóikat, s hogy ezáltal kiküszöböljék az idegen és számukra nem kívánatos behatásokat. Ameddig

azonban ezek a tervek nem válnak valóra, gondoskodniuk kell arról is, hogy külföldön végzett jogászaikat sajátos átképző tanfolyamokon megismertessék a hazai jogfejlődés kérdéseivel.

Az alábbiakban bemutatjuk röviden néhány fiatal afrikai állam jogi oktatásának helyzetét: elsőként az angol-amerikai befolyás alatt álló államokat tárgyaljuk, majd pedig a Malgas Köztársaságot, amelynek jogrendszerére és jogi oktatási rendjére a francia-kontinentális minta gyakorol döntő befolyást.

A GHANAI KÖZTÁRSASÁGBAN már több irányban folyik jogi képzés, a helyi szükségleteknek megfelelően. 1958-ban jogszabályt hoztak arról, hogy az újonnan létesített Ghana School of Law feladata lesz a helyi bíróságok bírúinak kiképzése, akik majd felváltják az eddigi, jogilag nem képzett, de bírói funkciót ellátó ún. bennszülött bírákat. A képzés időtartama egy év, s lényegében nem terjed ki másra, mint a modern körülményekhez és szükségletekhez alkalmazott helyi törzsi szokásjog és szokásjogi eljárás oktatására. A jogi hivatásról szóló 1960-as törvény szerint a Ghana School of Law a jogi oktatás feletti felügyeletet ellátó ún. General Legal Council keretébe tartozik. 1962 óta a Law School a helyi ügyvédképzést is ellátja.

Szintén a közelmúltban hozták létre az University College of Ghana keretében a jogi kart, amelynek mindezideig elsőrendű feladata, hogy hallgatóit felkészítse a londoni egyetem LL.B. fokozatu vizsgáira. Törekvés volt abban az irányban, hogy az LL.B. fokozattal rendelkező, magasan képzett hallgatók is jogi hivatásuk gyakorlásának megkezdése előtt kötelesek legyenek szakvizsgát tenni ghanai jogból a Ghana School of Law előtt.

A további fejlődés lehetővé tétele érdekében már 1959-ben eldöntötték, hogy az University College keretében megindítanak egy öt éves és az LL.B. fokozathoz vezető tanfolyamot, amelynek első négy évében politikatudományt, az ötödik, a "gyakorlati" évben pedig elsősorban közjogi tárgyakat oktatnának.¹

A LIBÉRIAI KÖZTÁRSASÁGBAN már létrehoztak egy law schoolot, amelyen három éves időtartamban többnyire munkaviszonyban álló fiatalokat oktatnak, azonban a fiatal libériaiak többsége még az Egyesült Államokban végzi jogi tanulmányait.²

A KENYAI KÖZTÁRSASÁGBAN a Nairobi Law School keretében képezik már évek óta a fiatal jogászokat. A képzés két évig tart, az oktatás anyagát az 1963-as Ügyvédi Felvételi Szabályzat állapítja meg:

I. év

számvitel
Kenya jogrendszere és alkotmányjoga
szerződések
büntetőjog és büntető eljárás
családjog
öröklés
a szerződésen kívüli károkozás joga

II. év

polgári eljárás
kereskedelmi jog
társasági jog és a kereskedelmi társaság
equity
bizonyítás és a jogi okmányok szerkesztése és értelmezése
földjog és a tulajdonátruházás joga
jogászi etika
gyakorlatok

Mivel a jogi oktatás eleve az ügyvédképzés szolgálatában áll, a hallgatóknak a law school elvégzése után további szakvizsgát már nem kell tenniük.³

A NIGÉRIAI ÁLLAMSZÖVETSÉGBEN már 1959 óta négy egyetemen történik jogi képzés. Törekvésük arra irányul, hogy az egyetemek négy év során LL.B. fokozatot adjanak. Az egyetem bizonyos mértékig a jogi előképzés feladatait is ellátja, így pl. az első éven francia nyelvet, biológiát, a tudományba és a technológiába való bevezetést is oktatnak. Abban a törekvésben, hogy elszakadva az angol példától önálló és társadalomtudományilag is képzett, a nigériai jog kialakítására alkalmas jogászokat neveljenek ki, szükségesnek látták azt is, hogy minden jogi kart (college of law) az egyetemek társadalomtudományi tagozata keretében helyezzenek el, s a hallgatókat megismertessék - szintén az első évben - az általános afrikai problémákkal. Ezért az első év keretében az általános

tárgyakon felül oktatnak még afrikai történelmet és kulturát, Nyugat-Afrika közgazdasági intézményeit, valamint Nigéria társadalmi, politikai és gazdasági intézményei című tárgyat.

Az utolsó három év anyaga részben angol jog, de nagyjából helyi jog (pl. afrikai szokásjog, iszlám jog, nigériai törzsi jogok, stb.). Az oktatásra jellemző, hogy szinte teljesen felhagytak az angol-amerikai analitikus pozitivista módszerrel, s inkább a társadalmi fejlődés, az értékelés kérdéseire helyezik a hangsúlyt. Problémát jelent, hogy mi módon csoportosítsák az igen összetett joganyagot (törzsenként eltérő szokásjog, angolszász és iszlám hatású jogok, önálló jogalkotás).

Az egyetem mellett rövidített képzést nyújt a Nigerian Law School, mely egyrésztől átképzést nyújt a külföldön végzett hallgatóknak, másrésztől pedig minden előzetes végzettség nélküli nigériai fiatalokat készít elő egy év folyamán kisebb jelentőségű jogászai hivatásokra.⁴

R H O D É Z I A még nem rendelkezik önálló jogi oktatási intézménnyel - ezidő szerint még képzett jogásza is alig van -; azt tervezik, hogy a Salisbury University College keretében létesítsenek egy jogi kart.⁵

S I E R R A L E O N E viszonylag kis számú jogászát még szintén Angliában oktatják. A Fourah Bay University közgazdasági karán ugyan oktatnak jogi tárgyakat, de elsősorban a közgazdaságtan saját problematikáját érintően. Terv szerint ugyanezen az egyetemen létesítenének jogi kart.⁶

S Z U D Á N B A N a felsőfokú jogi képzés - angol mintára - a Khartoum University jogi karán történik.⁷

A T A N Z Á N I A I E G Y E S Ü L T K Ö Z T Á R S A S Á G B A N a jogászképzés már több év óta a University College of Dar-es-Salaam keretében történik. Először a képzés tartama egy év volt, majd sorozatos reformokat hajtottak végre. A korábbi Brit Kelet-Afrikában (amely Kenyát, Tanganyikát és Ugandát egyesítette) úgy tervezték, hogy a Dar-es-Salaam-i kar célja az "akadémikus" jogi oktatás lesz, míg a Nairobi-i kar csak "gyakorlati" képzést fog nyújtani, azonban időköz-

ben az államszövetség felbomlott, Tanganyika pedig Zanzibárral egyesült s létrejött az új Tanzánia, azzal az új feladattal, hogy az elméleti és gyakorlati képzést egyesítő új jogi oktatási rendet hozzon létre.

Megreformálták a korábbi, az angol LL.B. mintára felépített oktatási rendet (az első két évben kötelező tárgyak, a harmadikban négy választott tárgy), és 1964-től kezdve a következő tanterv szerint oktatnak:

I. év

kelet-afrikai alkotmányok és jogrendszerek
szerződések
büntetőjog
büntető eljárás (féléves)
jogi módszerek (féléves)

II. év

szerződésen kívüli károkozás
földjog
közigazgatási jog
és vagy egyéves (A), vagy pedig két féléves (B) tárgy:

A:

nemzetközi jog
iszlám jog
kereskedelmi jog

B:

kriminológia és pönológia
kontinentális jogrendszerek
munkajog
kereskedelmi jog

III. év

polgári eljárás
bizonyítás
és vagy három egyéves (C), vagy pedig négy féléves (D) tárgy, amelyet a hallgató a második év során még nem tanult:

C:

nemzetközi jog
családjog
kereskedelmi jog
öröklés és trusts
egyesülési jog
nemzetközi magánjog
jurisprudence
alkotmányjog
iszlám jog

D:

kriminológia és pönológia
munkajog
kontinentális jogrendszerek
a természeti erőforrások joga
a külkereskedelem és a külföldi beruhá-
zások jogi problémái
számvitel
adó jog
iszlám jog
nemzetközi magánjog
jurisprudence
alkotmányjog
kereskedelmi jog

Szembetűnő, hogy az egész- és fél éves tárgyak révén a tanzániai jogi oktatási rendszer lehetőséget ad elmélyült szakosodásra és minden jogterületen az alapképzettség elsajátítására egyaránt.

Abból a célból, hogy az angol mintától való elszakadást a tanzániai jogi oktatás az egyetemi fokozat megjelölésében is kifejezésre juttassa, az LL.B. fokozatu diplomákat a Dar-es-Salaam-i karon (E.A.), tehát East Africa megjelöléssel adományozzák.⁸

UGANDÁBAN az Entebbe Law School nyújt képzést - mindössze hat hónapos időtartam alatt - a leendő ügyvédek és közigazgatási tisztviselők számára.⁹

★

A Francia Közösségbe tartozó MALGAS KÖZTÁRSASÁGBAN a jogi oktatás a francia licenciátus rendjére épül fel. A két oktatási rendszer hasonlóságára jellemző, hogy a Madagaszkárban szerzett jogi végzettségnek számít Franciaországban is. Az oktatás nyelve francia, s már itt is létrehozták a bírói ill. a közigazgatási állások elnyeréséhez a jogi licenciátuson felüli szakképzést nyújtó intézeteket (Institut d'Etudes judiciaires és az Ecole national d'Administration).

Mivel a madagaszkári jogfejlődés a francia jognak elsősorban csak magánjogi és kereskedelmi jogi elemeit recipiálta, ezekből a tárgyakból az oktatás anyaga is lényegében azonos a franciával. A római jogot azonban nem oktatják. A közjogi jellegű tárgyak oktatásában összehasonlító szemlélet érvényesül, hasonlóképpen a politikai gazdaságtan tárgyalásában is. Külön tárgyként oktatnak természetesen a madagaszkári jogra sajátos diszciplinákat, pl. a malgas közjog intézmények történetét, az együttműködés jogát, a madagaszkári mezőgazdasági jogot, a madagaszkári közgazdaságtan elemeit, stb.¹⁰

JEGYZETEK

1. PAUL, James C.N., Legal Education in English-Speaking Africa. Journal of Legal Education, 1962. 2. 191. és 196. p. és ELIAS, T. Olawale, Ghana and Sierra Leone. (The British Commonwealth. The Development of Its Laws and Constitutions. Vol.X.) London, Stevens, 1962. 142-146. p. - A ghanaiak világosan állást foglaltak amellett, hogy jogi oktatásuknak nemcsak az angol és a sajátos ghanai elemekkel kell megismertetniük hallgatóikat, hanem általában - minden jogrendszerre tekintettel - összehasonlító szemléletre kell nevelniük őket, legalábbis addig, ameddig nem alakul ki egy valódi és jól funkcionáló ghanai jog.

2. PAUL, 191. p.

3. PAUL, 192. p. és TWINING, William, Legal Education Within East Africa. In: British Institute of International and Comparative Law. Commonwealth Law Series, No. 5: East African Law Today. London, 1966. 150. p.

4. PAUL, 191. p. és MILNER, Alan, Legal Education and Training in Nigeria. Journal of Legal Education, 1965. 3. 288-302. p.

5. PAUL, 192. p.

6. PAUL, 191. p.

7. PAUL, 192. p.

8. PAUL, 192. p. és TWINING, 116., 131-132. és 136-138. p.

9. A közölt adatért Eörsi Gyula akadémikusnak tartozom köszönettel.

10. FABRE, Michel-Henry, Sciences humaines, juridiques et économiques. Revue de l'Enseignement Supérieur, 1964. 2. (La coopération technique.) 92-93. p.

TOVÁBBI IRODALOM

Legal Education in Ghana. Journal of African Law, 1958. 2. köt. 145 s a köv. p.;

WARD, Peter, Liberia gives West Africa a Law School. Journal of Legal Education, 1958. 10. köt. 491-493. p.;

Legal Education in Nigeria. Journal of African Law, 1959. 3. köt. 84-85. p.;

ALLOTT, A.N., Legal Education in Africa. Journal of African Law, 1962. 6. köt. 75 s a köv. p.;

ELIAS, T.O., Legal Education in Nigeria. Journal of African Law, 1962. 7. köt. 117. s a köv. p.;

JOHNSTONE, Quintin, American Participation in East African Legal Education. Journal of Legal Education, 1963. 3. 312-316. p.;

MILNER, A., Legal Education and Training in Nigeria. International and Comparative Law Quarterly, Supplementary Publications, 1965. 10. 110 s a köv.p.;

TWINING, W., Legal Education within East Africa. International and Comparative Law Quarterly, Supplementary Publications, 1966. 12. 115 s a köv. p.;

ATIYAH, P.S., Legal Education in the Sudan. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1958. N.S. 4. 137-142. p., valamint

TWINING, W.L., Legal Studies at the University of Khartoum. Journal of African Law, 1962. 6. 145 s a köv. p.

III.

BIBLIOGRÁFIAI TÁJÉKOZTATÓ

Olyan szakjellegű bibliográfiát, mely csak a felsőfoku jogi oktatásra vonatkozó anyagokat tartalmaz, egyet ismerünk, ALSPAUGH, Doris Yendes, A Bibliography of Materials on Legal Education (New York, New York University School of Law, 1965. 99 p.) című összeállítását, amely azonban csak az Egyesült Államokban megjelent publikációkat tünteti fel (megtalálható: Budapest, Jogi Kari Könyvtár). A jogi képzésre vonatkozóan azonban önálló fejezetet szentelnek általában az egyes országok hazai és az UNESCO támogatásával kiadott általános jogi bibliográfiai is. Hasonlóképpen önálló fejezetet vagy címszavat szentel a jogi oktatás kérdéseinek a SZLADITS, Charles által szerkesztett bibliográfia, A Bibliography on Foreign and Comparative Law. Books and Articles in English (Published for the Parker School of Foreign and Comparative Law, Columbia University in the City of New York, by Oceana Publications, New York) egyes kötetei, valamint a rendszeresen megjelenő Index to Legal Periodicals és Index to Foreign Legal Periodicals (Institute of Advanced Legal Studies, University of London - The American Association of Law Libraries) című bibliográfiai folyóirat egyes számai is (mindkettő: Parlamenti Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Könyvtára).

A felsőfoku jogi képzéssel nagyrészt vagy kizárólag három általunk ismert folyóirat foglalkozik: az Egyesült Államokban kiadott Journal of Legal Education, amelyből évenként négy szám jelenik meg 1947-től kezdve (az újabb évfolyamok megtalálhatók: Budapest, Jogi Kari Könyvtár és Pécsi Egyetemi Könyvtár), a szintén az Egyesült Államokban kiadott Journal of the Society of Public Teachers of Law és az 1957-ben megindult, elsősorban a kelet-ázsiai jogi képzés problémái-

val foglalkozó Journal of the Indian Law Teachers' Association. Természetszerűleg a jogi oktatásra vonatkozó anyagokat is közölnek az egyes országokban megjelenő jogi szakfolyóiratok, valamint az általános jellegű felsőoktatási szemlék. Nálunk a külföldi jogi oktatásra vonatkozóan cikkismertetéseket közöl a Felsőoktatási Szakirodalmi Tájékoztató B., Társadalomtudományok című sorozata (a Tankönyvkiadó Vállalat e folyóiratot 1964-től kezdve, évi két számban adja ki).

Kevés olyan általános jellegű munkát ismerünk, amely a jogi felsőoktatás kérdéseit összehasonlító módon tárgyalná. Ezek között mindenekelőtt meg kell említenünk EISENMANN, Charles, The University Teaching of Social Sciences. Law. és L'enseignement supérieur des sciences sociales. Droit. (Paris, UNESCO, 1954.) című, angol és francia nyelven kiadott munkáját, amely számos nemzeti referátum alapján tíz ország (Belgium, Egyiptom, Franciaország, India, Libanon, Mexikó, Svédország, Anglia, Egyesült Államok és Jugoszlávia) felsőfoku jogi oktatásának rendszerét mutatja be egyes ismérvek alapján, s a kötet második felében elvi következtetéseket és összefoglalást is tartalmaz (Parlamenti Könyvtár). Több ország jogászképzési rendszerét dolgozzák fel még a következő általunk ismert munkák: Symposium on Legal Education. Canada, England and Wales, South Africa, Scotland. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1955. 3. 74-87. p.; Temas de pedagogia universitaria. Quinta Serie. Santa Fe, Imprenta de la Universidad, 1964. különösen a 89-301. p. és VEVERKA, Vladimír, Právnícké studium na vysokých školách v zahraničí a u nás. Právník, 1966. 9. 825-834. p.

Egyes olyan jogászképzési rendszerek általános szerkezetét, amelyekkel e kötetben - részben a forrásmunkák beszerezhetetlensége folytán - nem foglalkozhattunk, az alábbi munkák mutatják be:

Ausztrália: CARTER, P.B., Australian Legal Education: Miscellaneous Comments. Res Judicata (Melbourne), 1956. 7. 172-179. p.;

SHATWELL, K.O. , Legal Education in Australia. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1956. N.S. 3. 133-145. p.;

DERHAM, D.P. , Legal Education in Australia. Journal of the Indian Law Teachers' Association, 1959. December, 25 s a köv. p.;

SAWER, Geoffrey, Law at the Australian National University. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1959. 5. 20-25. p.

Burma: AUNG, Hla, A Brief Note on Legal Education. The Burma Law Institute Journal (Rangoon), 1958. 1. 83-91. p.;

AUNG, Hla, Brief Note on Legal Education. Journal of the Indian Law Teachers' Association, 1959. December, 64 s a köv. p.;

MAUNG, M. , Lawyers and Legal Education in Burma. International and Comparative Law Quarterly, 1962. 1. 285 s a köv. p.;

AUNG, Hla, Legal Education in Burma. Far Eastern Law Review (Fülöp-szigetek), 1963. May, 458 s a köv. p.

Dél-Korea: YANG, J.M. - PARK, H.S. , Continuing Education of the Profession. Korea. International Bar Association. Conference Report (USA), 1960. January, 86 s a köv. p.;

RYU, P.K. , Legal Education in Korea. Seoul Law Journal, 1964. 1. 155. s a köv. p.

Etiópia: Enseignement du droit en Ethiopie. Journal of African Law, 1962. 6. 96 s a köv. p.

Indonézia: Legal Education in Indonesia. Far Eastern Law Review, 1963. May, 474 s a köv. p.

Maláj: Legal Education in Malaya. Journal of the Society of Public Teachers of Law, 1957. N.S. 4. 19-26. p.;

CALVERT, G.H. - and others, Legal Education in Malaya. Journal of the Indian Law Teachers' Association, 1960. December, 45 s a köv. p.;

SHERIDAN, L.A. , Legal Education in Malaya. Far Eastern Law Review, 1963. May, 489 s a köv. p.

Norvégia: Plan for rettstudiet. Universitetet i Oslo. Oslo, Universitetsforlaget, 1966. 40 p.

Thaiföld: KRAIVIXIEN, T., Legal Education in Thailand. Far Eastern Law Review, 1963. May, 497 s a köv. p.

Törökország: REDDEN, Kenneth, Legal Education in Turkey. A Comparative Study. Istanbul, 1957. 152 p.;

Uj-Zéland: GRAY, H.R., Legal Education in New Zealand. Journal of the Indian Law Teachers' Association, 1960. December, 39 s a köv. p,

IV.

A FELSŐFOKÚ JOGI OKTATÁS EGYES KÉRDÉSEI

Amint már a bevezető részben erre rámutattunk, a jogi felsőoktatás és általában minden képzési rendszer szerkezetében fellelhetők olyan formális-technikai elemek, amelyek az oktatási rendszer egészének társadalmi meghatározottsága mellett is bizonyos foku kötetlenséget mutatnak, s mint technikai jellegű megoldási módok az összehasonlító vizsgálatra kiváltképpen alkalmasak. Az egyes jogászképzési rendszerek összehasonlító bemutatásának vagy értékelésének - az egyes országok társadalmi-jogi berendezkedésének, ennek a jogászképzés arculatát egészében meghatározó szerepének feltárásán túl - nyilvánvalóan az alkalmazott technikai jellegű megoldások típusainak és funkcionálásának vizsgálatán kell alapulnia. A jogászképzés problémáival foglalkozva több szocialista szerző is egyértelműen arra a következtetésre jutott, hogy egy oktatási rendszernek sem jelenti túlértékelését vagy társadalmi kötöttségének figyelembe nem vételét az, ha egyes alkalmazott formális-technikai megoldásokat megszivlelendőnek, értékesnek tekintünk; sőt sokszor éppen ilyen megoldások megfelelő alkalmazásának köszönhető az adott oktatási rendszer kielégítő funkcionálása, világszínvonala.

Ezeknek a megoldási módoknak a felhasználását természetesen nagy számu tényező befolyásolja; így vannak olyan területek, amelyek vonatkozásában a burzsoá államok jogászképzési rendszereinek egyes elemei nagymértékben hasonlóak, de a megoldási módok egy igen jelentős részénél az összehasonlítás eredménye kizárólag csak a különbségek feltárásában nyilvánulhat meg, mert a megoldások alapját képező viszonyok és célkitűzések minőségileg más jellegűek (lásd pl. a szocialista felvételi eljárást mint a kádertervezés eszközét, stb.).

Az alábbiakban a jogi képzés egyes, főként szerkezeti elemeivel foglalkozunk. Nem törekszünk a teljességre, csupán egyes problémák leginkább tipikus

technikai megoldásait kívánjuk bemutatni és rendszerezni az egyes országoknak a korábbiakban bemutatott oktatási rendje alapján.

1. A jogi felsőoktatás intézményeinek jellege és profilja

A jogi felsőoktatás intézményeinek jellegét elsősorban az határozza meg, hogy a jogászképzés egyetemek jogi karain, vagy pedig más típusú intézményekben történik-e. Az országok többségében a jogi karok a jogi felsőoktatás kizárólagos intézményei (ebben az összefüggésben jogi karnak tekinthetjük pl. az angolszász területek school of law-ját, az Egyesült Államokban gyakori college of law intézményét vagy a latin-amerikai egyetemi escuela-k rendszerét), azonban igen gyakori jelenség az, hogy vagy maguk a karok csak adott jellegű jogi képzést nyújtanak, vagy pedig a karok keretén belül az egyes jogász hivatásokra előkészítő önálló tagozatok működnek, ami már a jogi tanulmányoknak az intézmény jellege által meghatározott szakosodását jelenti. Maguk a jogi karok szakosodottak, pl. a Német Demokratikus Köztársaságban, ahol gyakorlatilag két kar gazdaságirányítási, két másik kar pedig igazságszolgáltatási funkciók betöltésére készít elő; Kínában, ahol a jogi karok csak jogi oktatók és kutatók képzését szolgálják, vagy pedig Kubában, ahol az egyetem önálló jogtudományi és államtudományi (tartalmilag a karoknak megfelelő) escuela-kkal rendelkezik. A karokon belül helyet foglaló önálló tagozatokra jellemző példaként Belgiumot említhetjük, amelynek jogi karain jogi, közjegyzői és társadalomtudományi tagozatok működnek.

Olyan országoknál, ahol a jogászképzés intézményei nem, vagy nem csak az egyetemek jogi karai, előfordul, hogy jogi karokon és nem-egyetemi jellegű jogi intézetekben párhuzamosan folyik jogi felsőoktatás (Szovjetunió), sőt az is, hogy a gyakorlati jogászok felkészítése kizárólag a jogi intézetekben történik (Kína). Más országokban a jogi karok csupán jelentős, de formálisan nem szükséges elméleti-jogi előképzést nyújtanak, mert a jogi hivatásokra való tényleges felkészítés jogász testületek vagy az igazságszolgáltatási szervezet külön intézményeiben történik (Anglia és Japán).

A jogászképzés intézményeinek kialakulását, ezek jellegének meghatározását számos tényező befolyásolja. Az intézménytípusok kifejlődésében jelentős szerepe lehet pl. adott időszakok történelmi szükségleteinek (pl. a Szovjetunióban a jogi intézetek létrehozása), a jogászképzés iránt támasztott követelmények kielégítésének (pl. a Német Demokratikus Köztársaságban a jogi karok eltérő profiljának kialakítása), a felsőoktatási rendszer általános strukturájának (pl. a kubai escuela-k rendszere) vagy a hagyománynak (angol jogászképzés) egyaránt.

A jogi felsőoktatás intézményeinek profilja csak több összetevő figyelembevételével határozható meg. Az intézményi profil többek között függ az intézmény jellegétől, a tanulmányok rendszerétől és a szakosodási lehetőségektől, a képzés módjától (szorosan gyakorlatias vagy elméleti igényű-e), a tanulmányok társadalomtudományi-világnézeti megalapozásának mértékétől, az intézményi tanulmányok elvégzése által nyert diplomafajták értékétől (milyen hivatások betöltésére, milyen további előfeltételek - további tanulmányok, vizsga, stb. - mellett jogosít), attól, hogy a tudományos (postgraduális) továbbképzés az intézmény keretében történik-e vagy sem, stb. Sőt, a jogi felsőoktatási intézmények profiljának meghatározásakor általában azt is figyelembe szokták venni, hogy egyfelől ezekben az intézményekben nemcsak leendő jogászokat, hanem - egyes országokban eltérő mértékben és módon - leendő társadalmi és közéleti, pénzügyi, külpolitikai, külkereskedelmi stb. szakembereket is képeznek, s másfelől pedig sok olyan hagyományosan joginak tekintett munkahely van, amelyek valójában szorosan joginak nem tekinthetők (pl. a diplomáciai, részben az igazgatási, különösen a gazdaságirányítási stb. pályák.).

A jogászképzési intézmények profilja általában olyan objektív helyzetet teremti, ami a jogi felsőoktatás egész arculatát meghatározza. Nyilvánvalóan más módon alakul a jogi felsőoktatás egész strukturája a szocialista államokban, ahol többnyire az egyes jogász (pl. igazságszolgáltatási) állások betöltéséhez a végzett hallgatóknak legfeljebb összefoglaló jellegű szakvizsgát kell tenni, más módon pl. Franciaországban, ahol az ügyvédi, bírói, közigazgatási stb. pályák betöltése előfeltételezi a jogi licenciátust követő további, nagymértékben specializált szakképzésben való részvételt, és hasonlóképpen más módon ott, ahol pl. a tulajdonképpen jogászképzési intézmények - esetleg az egyetemi tanulmányokat kö-

vetően (Anglia, Japán) - csupán a pragmatista értelemben vett joggyakorlatra készítene elő.

2. Felvételi eljárás

A felvételi eljárás általános célja egyfelől annak megállapítása, hogy a felvételre jelentkezők rendelkeznek-e a jogi tanulmányok folytatásához megkívánt előfeltételekkel, másfelől pedig - különösen abban az esetben, ha a jelentkezők nagy száma a felvehetőket meghaladja, tehát, ha további szelekció szükséges - annak lemérése, hogy az előbbi előfeltételekkel rendelkező jelentkezők közül adott ismérvek alapján kik bizonyulnak leginkább alkalmasnak a jogi tanulmányok elvégzésére.

A felvételi eljárás során leggyakrabban a jelentkezőktől megkívánt egyetlen előfeltétel tanulmányi jellegű: a jelentkezőtől csupán azt követelik meg, hogy középfoku végzettséggel rendelkezzen. Több országban kivételesen lehetővé teszik azt is, hogy jogi tanulmányokat folytathassanak olyanok is, akik hasonló iskolai végzettséggel nem rendelkeznek; ezeknek egy-két éves előkészítő tanfolyamon kell résztvenniük, s bizonyos tárgyakból meghatározott eredménnyel vizsgát kell tenniük (Anglia és Franciaország), vagy pedig igazolniuk kell, hogy legalább négy éven keresztül már munkaviszonyban álltak, s általános jellegű felvételi vizsgát kell tenniük (Jugoszlávia). Az egyes országok oktatási rendszerei sajátos tagolódásának megfelelően több helyen megkívánják, hogy a jelentkező bizonyos típusú középiskolai végzettséggel rendelkezzen (pl. Jugoszláviában normális esetben latin-tagozatos gimnáziumi végzettség - ha a jelentkező nem ilyen gimnáziumi tagozaton vagy nem gimnáziumban végzett, kiegészítő ill. minősítési vizsgát kell tennie), vagy hogy általános jellegű (Belgium, Egyesült Államok és Japán), esetleg adott típusú (Mexikó) középiskolai tanulmányai elvégzését követően még 2-4 éves egyetemi előtanulmányokat folytasson -. A középiskolai végzettség mint alapkövetelmény sajátosan párosulhat bizonyos tárgyak középiskolai eredményeinek figyelembevételével (pl. Svédországban, ahol szükséges, hogy a jelentkező meghatározott tárgyakból legalább a minősített "kiegészítő" középiskolai érdemjeggyel rendelkezzen).

Ha az oktatási intézmény nem képes valamennyi jelentkezőt befogadni, akkor az előbbieken túlmenően általában versenyvizsga jellegű felvételi vizsga során választják ki a jogi tanulmányok folytatására adott ismervek alapján leginkább alkalmas jelölteket (Jugoszláviában pl. felvételi vizsgát csak és kizárólag tulajdonképpen jelentkezés esetén rendelnek el). A felvételi vizsgák során a jelentkezők kiválasztásának alapja többnyire szintén tanulmányi jellegű: a szocialista országok többségében a vizsgaeredményt bizonyos középiskolai tanulmányi érdemjegyek és egyes középiskolai tárgyakból tartott felvételi vizsgaeredmények alapján határozzák meg. A felvételi vizsgák így általában a középiskolai tanulmányokra építenek, a jelentkezőknek egyes tárgyakban való elmélyültségének lemérésére szolgálnak; ezt a jelleget emeli ki az a körülmény is, hogy a középfoku tanulmányaikat kimagasló eredménnyel végző jelentkezőket több szocialista országban mentesítik a felvételi vizsga egészének vagy adott részének letétele alól (pl. a Szovjetunióban azokat a jelentkezőket, akik középiskolai tanulmányaikat kitüntetéssel végezték el). Ehhez képest kivételt képez az az eset, amikor a felvételi vizsga tárgyát nem korábbi iskolai tanulmányok, hanem pl. a jelentkező jogi alapismeretei, állampolgári alapműveltsége képezi (Finnország).

A szocialista jogászképzési rendszerekben azonban a felvételi vizsga általában nem egyszerűen azt a célt szolgálja, hogy tulajdonképpen jelentkezés esetén a formális előfeltételekkel (pl. meghatározott kor, középiskolai végzettség) egyébként rendelkezők között további kiválasztást hajtsanak végre, s ezzel a jelöltek számát lecsökkentsék, hanem ezen túlmenően, minőségileg más jelentősége is van. A szocialista országokban ugyanis a végzett hallgatók elhelyezése biztosított s nagymértékben irányított, és így a hangsúly nem annyira a vizsgák során alkalmazott szigorú rostáláson, mint inkább - a burzsoá államok többségének gyakorlatától eltérően - a felvételi eljárás során végrehajtott szűréseken van; a kádertervezés eleme ennek megfelelően elsősorban nem a tanulmányok folytatása - esetleg befejezése - során, hanem még a tanulmányok megkezdése előtt, a felvétel folyamán lép előtérbe.

Tekintettel arra, hogy a fentebbieknél fogva a szocialista országok többségében feltétlenül szükség van a jelentkezők megrostálására leginkább bevált megoldás, a felvételi versenyvizsgák rendszerének alkalmazására, a felvételi eljárás

körében a legtöbb probléma a felvételi vizsga rendjének, pontosabban tárgyának a meghatározása tekintetében merül fel. Mivel a jogi felsőoktatási intézmények a tanulmányi idő során elegendő jogi képzést nyújtanak, általában nem indokolt megkövetelni a jelentkezőktől, hogy előzetes jogi tanulmányokat folytassanak. Ebből önként adódik az a következtetés, hogy a felvételi vizsga tárgyát ne jogi alapismeretek, hanem a középiskolában oktatott egyes tárgyak képezzék. A felvételi vizsgák tárgyát így a szocialista államokban abban a reményben határozzák meg, hogy az abban való elmélyültség lemérése nemcsak arra ad lehetőséget, hogy a jelentkező tárgyi tudásának szintjét megállapítsák, hanem arra is - és ez sokkal fontosabb -, hogy képet alkossanak arról, a jelentkező mennyiben képes feltárni jelentős összefüggéseket, mennyire képes önálló gondolkodásra, problémák felvetésére és megoldására, s gondolatainak szabatos formában való kifejezésére. A cél tehát az, hogy a tárgyi tudáson keresztül mérjék le a jelentkező gondolkodási és kifejezési készségét. Ebből a szempontból általában - különösen azért, mert a szorosabban vett társadalomtudományok a középiskolai oktatásban többnyire nem vagy csak alig szerepelnek - a szocialista rendszerek többsége azt tartja legmegfelelőbbnek, ha a vizsga tárgyát irodalmi és történelmi jellegű studiumok alkotják.

A probléma ott merül fel, hogy ezzel a vizsga célját, a gondolkodási és kifejezési készség lemérését csak részben, megközelítőleg lehet megvalósítani. Olyan módszerek azonban, amelyekkel a vizsga célját maradéktalanul - és egzakt módon - el lehetne érni, egyelőre nem léteznek. Ezért a tökéletesítést célzó kísérletek a szocialista országokban több irányban folynak. Egyfelől azzal próbálkoznak, hogy az irodalom, a történelem vagy esetleg a földrajz körében a vizsgázónak olyan kérdéseket tegyenek fel, amelyeknek elfogadható megválaszolása nemcsak adatközlés jellegű tárgyi tudást, hanem indokok és álláspontok mérlegelését, összefüggések meglátását, tehát önálló állásfoglalás kialakítását követeli meg, másfelől pedig azzal, hogy a vizsgatárgyak ismeretanyagának keretein túl lépve a vizsgázóval elbeszélgetnek a jelenkor egyes olyan társadalmi, politikai vagy tudományos problémáiról, amelyeknek helyes megközelítése az általános tájékozottság és alapműveltség, valamint a gondolkodási készség adott szintjét előfeltételezi.

3. Az oktatás formái

Minden oktatási rendszerben az ismeretanyagnak és a szükséges gyakorlati készségnek a hallgatók által való elsajátítása többféle formában valósul meg.

Az oktatás alapformáját elsősorban abból a szempontból jellemezhetnénk, hogy a foglalkozás nagyszámu hallgatóság, avagy a hallgatók egy-egy kisebb csoportjának részvételével történik-e. Nagyszámu hallgatóság, az egész évfolyam részvételével történnek általában az előadások. Az évfolyam-előadások jellemző jegye az, hogy a hallgatók aktivitása csupán arra korlátozódik, hogy az előadás gondolatmenetét kövessék és kisebb-nagyobb mértékben jegyzeteket készítsenek maguknak az elhangzottakról. Az előadások vagy az anyag egészének rendszeres feldolgozását adják (ez az általánosabb), vagy pedig csak az anyag egyes problemikus részeit ölelik fel, s a többi rész tekintetében a hallgatók könyvtári vagy otthoni felkészülésére építenek (pl. Svédország). Az előadások sajátos típusa a vita-előadás, amelyen a hallgatók az előadás során felmerülő problémáikat rögtön felvetik és megbeszélik az előadóval (egyes angol egyetemek), vagy pedig az anyagból már előzőleg felkészülnek, s az előadáson csak megvitatják azt (Mexikó). A vita-előadások bizonyos tekintetben már átmenetet jelentenek a csoport-szemináriumok mint oktatási alapforma rendszeréhez. Ismeretes, hogy a Szovjetunióban az 1917-es forradalmat követően a jogi képzés alapformája az anyagnak csoport-szemináriumok keretében való megbeszélése volt. Formailag hasonló keretek között, de gyökeresen eltérő, pragmatista szemlélettel történik ma az oktatás több angol egyetemen és az Egyesült Államok jogászképzési intézményeiben is - ez utóbbi esetben kizárólag a jogalkalmazásra koncentráló ún. eset- és a problémamódszer felhasználásával. A csoport-szemináriumok rendszerének előnye általánosságban egyrészt az, hogy nagyobb mértékben feltételezi a hallgatók aktív részvételét - és erre a csoport-foglalkozás nagyobb lehetőséget is ad -, másrészt pedig az, hogy fokozottabb lehetőségeket teremt az elméleti és a gyakorlati képzés egy oktatási formában való összekapcsolásához, s így - a vita-előadások rendszeréhez hasonlóan - nem igényeli külön gyakorlati foglalkozások bevezetését.

Az olyan országokban, ahol a jogászképzés alapformája az évfolyam-előadás, a hallgatóság aktivitásának fokozása, a problémát jelentő kérdések megbe-

szélése, s nem utolsó sorban a szükséges gyakorlati készség elsajátítása érdekében szinte mindenütt találkozunk a gyakorlati foglalkozások mint kiegészítő csoport-oktatási forma rendszerével. Egyes országokban minden előadott tárgyhoz kapcsolódik gyakorlati foglalkozás (Egyiptom), az országok többségében azonban csak az alaptárgyakból vagy a joggyakorlat szempontjából fontosnak ítélt tárgyakból kell a hallgatóknak gyakorlaton résztvenniök (szocialista országok, Belgium stb.). E gyakorlatok eredményességét nagymértékben fokozza az, ha a hallgatóknak a foglalkozásra már előzőleg (pl. irodalom-olvasással, jogesetek megoldásával) fel kell készülni (részben a szocialista országok, Német Szövetségi Köztársaság).

Kiegészítő oktatási formáknak minősülnek még a sajátos elméleti kérdések, egyes részproblémák vagy kiegészítő tárgyak előadására-megbeszélésére hivatott vita-órák (Kína), prozemináriumok, szemináriumok és kiegészítő előadások (Szovjetunió, Lengyelország stb.), valamint speciális szemináriumok rendszere, és a szocialista országok tekintetében különösen általános konzultációs formák s a hallgatók tudományos érdeklődésének felkeltését leginkább szolgáló tudományos diákkörök is.

Az oktatás többé-kevésbé elméleti jellege és a gyakorlati igények közötti ellentmondás feloldására hivatott a szakmai gyakorlatok rendszere, amely valamilyen formában a szocialista jogászképzés csaknem minden rendszerében megtalálható. A fejlődés abba az irányba mutat, hogy lehetővé tegyék: minden egyes hallgató a vonatkozó résztanulmányok befejezését követően meghatározott idejű gyakorlaton vegyen részt résztanulmányainak és az alapvető jogi hivatásoknak megfelelő intézményeknél (s így tanulmányai során összesen 3-4 alkalommal vegyen részt gyakorlaton). A hallgatók gyakorlati ismereteinek és tapasztalatainak sokoldalúságát fokozza az a megoldás, hogy a szakmai gyakorlatokon kívül megfelelő időben még látogatásokat tegyenek olyan jogi jellegű munkahelyeken is, amelyek szakmai gyakorlat szempontjából számba nem jöhetnek, de amelyeknek megismerése az oktatás szempontjából kívánatos (Jugoszlávia). Magától értetődik, hogy ott, ahol maga a képzés a jog elméleti-tudományos vonatkozásainak bizonyos elhanyagolásával elsősorban a joggyakorlat kérdéseit helyezi előtérbe (angolszász államok, Japán), a szakmai gyakorlatok lényegében más jellegűek; esetleg csak arra

szorítkoznak, hogy a csoport-foglalkozásokon tulmenően a hallgatók fiktív jogi eljárások szereplőiként sajátítsák el a gyakorlati készséget, vagy pedig ingyenes jogi tanácsadások keretében még a képzés idején szorosan vett gyakorlati feladatot lássanak el (Egyesült Államok).

Az oktatási formák megválasztásában az alapkövetelmény, úgy tűnik, egyrészt a képzés elméleti és gyakorlati oldalának a kívánalmaknak leginkább megfelelő összekapcsolása, másrészt pedig a hallgatók érdeklődésének és aktivitásának minél eredményesebb felkeltése. Hogy adott oktatási forma mennyire felel meg a fenti követelményeknek, nagyszámu - sokszor nehezen leírható és vizsgálható - tényezőtől függ. Az előadások esetében pl. vizsgálni kellene az előadások tematikáján és minőségén, valamint a feldolgozás módján kívül az előadó előadási készségét, gyakorlati tapasztalatait, a hallgatóság és az előadó közötti viszonyt, stb. A hallgatók aktivitásának felkeltése tekintetében pl. általában előnyben részesülnek azok a rendszerek, amelyekben az előadások vagy gyakorlatok előfeltételezik az otthoni felkészülést. Ugyanakkor azonban az is általános tapasztalat, hogy a hallgatók érdeklődése annál fokozottabb, minél inkább képes az oktató meggyőzni őket tanulmányaik jelentőségéről és hasznosságáról, tehát minél inkább tudatosodik bennük az, hogy tanulmányaik nem holt ismeretanyag elsajátítását, hanem társadalmilag nagyjelentőségű problémák megoldására való előkészülést jelentenek. Ebben a tekintetben azonban nehéz lenne ennek vagy annak az oktatási formának kétségtelen előnyét kimutatni, mivel gyakorlatilag a hallgatók érdeklődésének felkeltése sok esetben nem annyira a tárgy jellegétől, az oktatás adott formájától, mint inkább magának az oktatónak a személyétől függ.

4. Az általános jellegű tárgyak és a hatályos jog oktatásának viszonya

Az általános tárgyak és a hazai hatályos jog oktatásának viszonya megvizsgálható részben abból a szempontból, hogy a jogi oktatás anyagában milyen helyet foglalnak el a nem szorosan vett hazai hatályos jogi tárgyak, részben pedig abból a szempontból is, hogy a hatályos jogi tárgyak oktatása elsősorban a jogág mint normák csoportja vagy pedig a jogág elmélete mint a társadalomtudományok egy részterülete alapján történik-e.

A jogászai műveltséghez szükséges általános alapok elsajátítása nagyrészt a szorosan vett jogi oktatást megelőző általános tanulmányok (középiskola, esetleg még a jogi oktatás előtti kötelező felsőfoku tanulmányok), kisebb részben pedig a jogi képzés során történik. A jogi oktatás anyagában elsősorban olyan általános jellegű tárgyak szerepelnek, amelyeket a hallgató életkoránál vagy tanultságánál fogva korábban csak nehezen sajátíthatna el, illetve amelyek megalapozóként vagy kiegészítőként járulnak hozzá tételes jogi tanulmányaihoz. Ezek az általános tárgyak társadalomtudományi-világnézeti, általános jogi (elméleti és történeti), külföldi jogi, kiegészítő vagy nyelvi jellegűek lehetnek.

A szocialista országok jogászképzési rendszereiben kötelező tárgyként az alábbi általános jellegű tárgyak szerepelnek: társadalomtudományi-világnézeti tárgyak: a marxizmus-leninizmus alapjai, dialektikus és történelmi materializmus, politikai gazdaságtan, a Szovjetunió Kommunista Pártjának története (Szovjetunió és Bulgária, ez utóbbiban az SzKP történetén kívül a Bulgár Kommunista Párt története is), tudományos szocializmus, a Kommunista Párt és a nemzetközi munkásmozgalom története (Csehszlovákia), a munkásosztály és a néptömegek harca a Kommunista Párt vezetése alatt a proletárdiktatura megvalósításáért és a szocializmus győzelméért, a munkásosztály pártjának és a dolgozó nép kormányának politikája a társadalmi fejlődés jelenlegi szakaszában, avagy a német munkásmozgalom története és a munkás-paraszt hatalom története (NDK), tudományos kommunizmus (Szovjetunió), a jelenkori nemzetközi politika fő problémái (Csehszlovákia), logika és pszichológia; a szociológia alapjai (Jugoszlávia); külföldi államok gazdasága és politikája (Szovjetunió), gazdasági rendszer és gazdaságpolitika (Jugoszlávia), tervezés és népgazdaság, valamint ágazati gazdaságtan (NDK); általános jogi tárgyak: bevezetés az állam- és jogtudományokba (Lengyelország), bevezetés az állam- és jogtudományok feladatához a Német Demokratikus Köztársaságban (NDK), bevezetés a jogelméletbe (Jugoszlávia), állam- és jogelmélet, egyetemes és hazai jogtörténet, római jog, politikai tanok története (Szovjetunió) vagy a politikai és jogi tanok története (Lengyelország), a nemzetközi kapcsolatok története (Szovjetunió); külföldi jogi tárgyak: a népi demokratikus államok államjoga, a kapitalista államok közjoga, a kapitalista államok magán- és kereskedelmi, valamint büntetőjoga (Szovjetunió); kiegészítő tárgyak: általános, elméleti vagy

ágazati statisztika, a számvitel és könyvelés elemei, kriminológia, kriminalisztika és egyes igazságügyi szakértői tárgyak, valamint (fakultatív) gyors- és gépirás (Bulgária); és végül, latin, orosz és nyugati nyelvi tárgyak.

A nem-szocialista országok között találkozhatunk olyan prakticista jellegű jogászképzési rendszerekkel, amelyeknek oktatási anyagában általános jellegű tárgyak egyáltalán nem (angol ügyvédképzés), vagy csak választható tárgyként (Egyesült Államok és nagy részben az angol egyetemek) szerepelnek; az országok többségében azonban kisebb-nagyobb mértékben kötelező tárgyként oktatnak általános jellegű tárgyakat is. Ilyenek pl. a társadalomtudományok s a világnézeti tárgyak vonatkozásában a filozófia (Ausztria és a belgiumi előtanulmányok), bevezetés a társadalomtudományokba (Ausztria), szociológia (Mexikó), bevezetés a politikai szociológiába (Franciaország), politikai gazdaságtan (Mexikó), gazdaságtörténet (Skócia), gazdaságpolitika (NSzK), a jelenkor nagy politikai problémái (Franciaország), logika (Belgiumi előtanulmányok), általános történelem (Skócia), teológia (Quebec), vallástudományi kérdések (Belgium) vagy erkölcsfilozófia (Skócia); az általános jogi tárgyak területén a bevezetés az állam és a jog alapfogalmaiba (Ausztria), jogfilozófia (Ausztria, NSzK és Mexikó) vagy jogelmélet (NSzK és angolszász egyetemek), természetjog (belgiumi előtanulmányok), általános államelmélet (Mexikó), politikai tanok története (Franciaország), hazai magán- és közzjogtörténet (Ausztria, Franciaország, NSzK és Nagy-Britannia); a külföldi jog területén a bevezetés az összehasonlító jogba (NSzK), francia jog (Egyiptom), skót, délafrikai, mohamedán stb. jog (Anglia) vagy angolszász, kontinentális, iszlám és talmud jog (Izrael); kiegészítő tárgyként a statisztika és szociálpolitika (Ausztria), jogi bibliográfia (Quebec) vagy jogi kutatás (Fülöp-szigetek); a jogászi és bírósági etika (Belgium, Fülöp-szigetek stb.).

Már a korábbiakban utaltunk arra, hogy a jogi tanulmányok társadalomtudományi-világnézeti megalapozására irányuló törekvés - jelentős mértékben a szovjet ill. általában a szocialista rendszer hatására - világjelenségnek tekinthető. Az a szembetűnő eltérés azonban, amelyet ennek ellenére a szocialista és a nem-szocialista jogászképzési rendszerekben az általános jellegű tárgyak oktatása tekintetében láthatunk, nagyban-egészében megfelel a jogászi hivatás, a jogi gyakorlat szocialista és nem-szocialista felfogása közötti különbségnek. A jogi gya-

korlat a szocializmus viszonyai között olyan alkotó jellegű, felelősségteljes társadalmi-politikai gyakorlatnak tekinthető, amely alapvetően társadalomtudomány jellegű képzettséget feltételez. Ennek megfelelően az egyes képzési rendszerek anyagának tanulmányozása alapján megállapítható, hogy a szocialista jogászképzésben az általános jellegű tárgyak sokkal nagyobb súllyal szerepelnek, mint a nem-szocialista rendszerekben, amelyekben a társadalomtudományi alaptárgyak mellett világnézeti tárgyként legfeljebb csakteológiai színezetű studiumokkal találkozhatunk.

Bizonyos ismeretanyag elsajátítása természetesen nemcsak annak önálló tárgyként való szerepeltetése esetén lehetséges: a szociológia, a politikai és jogi tanok története vagy a külföldi jogrendszerek stb. egyes alapelemeit meg lehet ismertetni a hallgatókkal más tárgyak keretén belül is, s így az oktatási anyag feltárásához nem lehet elégséges csupán az oktatott tárgyak listájának megszemlélése, hanem ismerni kellene az egyes tárgyak feldolgozási módját is. Viszont ugyanakkor megállapítható, hogy a már meglevő tárgyak ismeretanyagának terjedelme véges, tehát bizonyos általános jellegű tárgyak nem oldhatók fel maradéktalanul más tárgyakban, már csak az oktató személye, ismereteinek és szakmai érdeklődésének korlátozott volta miatt sem. Ez azt jelenti, hogy egyes általános jellegű tárgyak ismeretanyagának alapelemeit más tárgyak keretében is lehet bizonyos mértékben oktatni, de ez még nem bizonyos, hogy egyenértékű lesz ezek önálló módon való oktatásával, s így ez a feloldás csak kiegészítő jellegűnek bizonyulhat.

Az általános alapok, amint erre a fentiekben rámutattunk, nemcsak általános jellegű tárgyak önálló oktatásában, hanem más, nevezetesen tételes jogi tárgyak feldolgozásmódjában is szerepet kaphatnak. Egy adott ország hatályos jogrendszerének valamely ágát lehet oktatni csupán az azt alkotó főbb jogszabályok szövege alapján, de lehet oktatni társadalomtudományi szinten és igényességgel, mint az adott jogág elméletét is, amelyben a történeti előzmények, a társadalmi-gazdasági és elméleti összefüggések, s ezzel párhuzamosan az összehasonlító (külföldi) vonatkozások egyaránt feltárásra kerülnek.

Jogunknak sajátos vonása, hogy megjelenési formáját tekintve bizonyos szövegekhez, nyelvi formában kifejezett jogi tételekhez kötődik. Az egyes oktatási

rendszerek eltérő gyakorlatot mutatnak fel abban a tekintetben, hogy mennyiben és milyen terjedelemben követelik meg hallgatóiktól jogszabályi szövegek emlékeztetőből való pontos ismeretét. Olaszországban pl. a hallgatóknak a vizsgákon is rendelkezésükre áll minden jogszabály szövege, ezzel szemben másutt a hallgatóknak nemcsak a jogszabályokat, hanem pl. az adó- és illetékfajták pénzbeli összegét is meg kell tanulniok. A jogászképzési rendszerek egy jelentős részében - így különösen a szocialista országokban - bizonyos egyensúlyt alakítottak ki: a hazai hatályos jogot is társadalomtudományi igényességgel oktatják, azonban az alapvető jogágak ill. ezek alapvető részei tekintetében egyben megkövetelik a jogszabályi rendelkezések meghatározott pontosságu ismeretét is.

5. A tárgyválasztás szabadsága

A tárgyválasztás szabadsága vagy kötöttsége a jogászképzési rendszereknek egyik igen lényeges jellemzője. Az egyes országokban elfogadott megoldási módok a két véglet, a gyakorlatilag tisztán aligha előforduló teljes szabadság vagy teljes kötöttség között helyezkednek el. A tárgyválasztás bizonyos foku szabadságának lehetővé tétele általában azért indokolt, mert egyfelől a jogi oktatásban több alap- és kiegészítő tárgy oktatása látszik szükségesnek, mint amennyit normális körülmények között minden egyes hallgató számára kötelezővé lehet tenni (s így célszerű a hallgató döntésére bízni, hogy egyes meghatározott tárgyak közül melyiket részesíti előnyben), másfelől pedig azért, mert tapasztalati tény, hogy a hallgatók többsége nem egyenlő mértékben érdeklődik valamennyi tárgy iránt, ezért helyes megoldásnak tűnik annak lehetővé tétele, hogy a hallgató - elsősorban a kiegészítő jellegű tárgyak tekintetében - az érdeklődésének inkább megfelelő studiumokat folytasson. A hallgató preferenciájának s ennek megfelelő választásának a tanulmányok során való figyelembevételé egyben már átmenetet is jelent a tanulmányok egy típusu - bár általában csekély mértékű - szakosodásához.

A választási szabadságnak vannak olyan látszólagos formái is, amelyekben a hallgató döntése nem magukat a tárgyakat, hanem csak azok hallgatásának időbeli sorrendjét határozza meg (pl. Ausztriában a jogtudományi vagy az államtudományi

szakasz sorrendjét, valamint ezen blokkokon belül a tárgyak felvételének időbeli egymásutánját, vagy a Német Szövetségi Köztársaságban valamennyi tárgy felvételének sorrendjét). Nyilvánvaló, hogy ebben a megoldásban csak az egyes tanulmányi időegységek egymáshoz viszonyított anyagának kötetlenségéről, nem pedig maguknak a tanulmányoknak viszonylagos kötetlenségéről lehet szó, s így a tárgyválasztási szabadságnak ez a típusa - legalábbis abban az értelemben, ahogy azt az előbbiekben vázoltuk - valódi megoldásnak nem tekinthető.

A választási szabadság minimumának azok a megoldások minősülhetnek, amelyekben a hallgató maga dönt diplomamunkájának témája felől (ez általánosan elfogadott minden olyan országban, ahol a jogi tanulmányokat írásbeli disszertáció elkészítése zárja le), vagy pedig abban, hogy milyen meghatározott tárgyakból kíván gyakorlati foglalkozáson résztvenni (Ausztria).

Szintén a tanulmányok közel teljes kötöttsége jellemzi azokat az országokat, amelyek választást csak speciális tárgyak esetében, minden tanulmányi félévre kiterjedően (Magyarország) vagy esetleg csupán meghatározott félévben (Csehszlovákia) tesznek lehetővé. Nagyobb foku szabadságot engedélyeznek azok a rendszerek, amelyekben évente egy vagy több tárgy (Olaszország, Belgium, egyes angol egyetemek stb.), vagy meghatározott, általában az utolsó félévekben a tárgyak egy jelentős részének oktatása (Jugoszlávia: belgrádi típus a II. fokon, Lengyelország, NSZK és Egyesült Államok: Harvard) választás alapján történik. Az általunk ismert rendszerek közül a hallgatók választási szabadsága a Columbia egyetemen (Egyesült Államok) a legnagyobb: a tantervekben csak tárgycsoportok szerepelnek, ezekben minden egyes tárgy hallgatása bizonyos pontszámot képvisel, s így a hallgató szabad a tárgyak megválasztásában, csupán az szükséges, hogy választásával az egyes blokkoknak megfelelő minimális pontszámot elérje.

Az oktatott tárgyak választhatósága tekintetében ismét retesek olyan rendszerek (pl. Franciaország) is, amelyek az előbbiekben bemutatott megoldási lehetőségek közül szinte valamennyit egységes rendszerbe foglalva felhasználják.

Annak eldöntésében, hogy adott országban a tanulmányok mennyire legyenek kötöttek, vagy éppen mennyi teret engedjenek a hallgató választásának, számos tényezőt kell figyelembe venni, így többek között a jogászképzési intézmények jellegét és profilját, a már kialakított szakosodási lehetőségeket stb. A legfontosabb

kérdésnek e körben mégis azt tekintjük, hogy mely tárgyakat kell minden hallgató számára egységesen kötelező alaptárgyaknak minősíteni. Ha a tanulmányok célja a jogász hivatásokra való egységes felkészítés, akkor az alaptárgyak körét nyilvánvalóan szélesebben kell meghatározni, mint tagozatokon történő szakosodott oktatás esetében, de az előbbi esetben is van lehetőség arra, hogy a szakosodás egy viszonylag alacsony szintjét egyes választható tárgyak beiktatása révén megteremtse. Mindenképpen indokoltnak tűnik azonban az, hogy az alaptárgyak körének meghatározása valóban a minimális, s ne a maximális alapokat tartalmazza, tehát hogy az alap meghatározása ne zárja ki eleve fakultatív tárgyak bevezetésének, a hallgató választásának lehetőségét.

Pedagógiai szempontból már többen rámutattak a tárgyválasztás viszonylagos szabadságának előnyeire: azzal az aktussal, hogy a hallgató adott tárgyak hallgatását vagy az azokban való további elmélyülést maga választja, ösztönzőleg hat rá, hajlamai könnyebb kibontakoztatására ad lehetőséget, s kezdetben esetleg csak általános jellegű érdeklődését gyakran a megalapozott, elmélyült érdeklődés irányába terelheti. A választhatóság rendszerében szükségképpen lehetőség nyílik arra is, hogy a hallgatók olyan ismeretanyagot is elsajátíthassanak (általános jellegű tárgyak, új tudományágak vagy adott tudományágak valamilyen sajátos részterülete vonatkozásában), amelynek kötelező tárgyként való előadása kötött oktatási rendszerben csak igen nehezen valósulhatna meg, vagy inkább egyenesen elképzelhetetlen lenne. Ebben az összefüggésben azonban utalnunk kell arra, hogy választási lehetőség esetén a választást nem csak a hallgatónak a tárgy iránti érdeklődése, hanem esetleg olyan tényezők is befolyásolhatják, mint pl. a tárgy nehézsége, vagy a hallgatónak egyes oktatókkal, még inkább ezek előadásmódjával szemben érzett preferenciája, stb. Ezek a tényezők azonban csak másodlagos jellegűek, s így a tárgyválasztás viszonylagos szabadsága kialakításának menetét – mely elsőrendűen azt célozza, hogy a nem feltétlenül alapvető tárgyak elsajátítása tekintetében a hallgató döntése is szerephez juthasson – döntő módon nem befolyásolhatja.

6. Szakosodási lehetőségek

A szakosodási lehetőségek kialakítása - a sajátos intézményi (szakosodott) profil és a tárgyválasztás bizonyos szabadságának megteremtésével együtt - általában ahhoz járul hozzá, hogy a joghallgatók ne egynemű, hanem sokoldalú, tehát az adott országban folyó oktatás egészét tekintve csak alapjaiban azonos, de mélységében és terjedelmében az egyes jogász hivatásoknak megfelelő képzésben részesüljenek.

Mint már említettük, a szakosodás egyik fajtájának tekinthető az intézményi profil sajátos szakirányu kialakítása és az oktatási anyagban a tárgyválasztásnak, különösen a blokkok közötti választásnak lehetővé tétele; sőt bizonyos értelemben - bár elsősorban a tanulmányok mélysége tekintetében - szakosodásnak minősül még a tanulmányok fokozatosságának rendszere is, amennyiben az egyes fokozatoknak önálló diplomafajta felelnek meg.

Szorosabb értelemben szakosodásról azonban csak akkor beszélhetünk, ha ugyanabban az intézményben a hallgatók eltérő szakokon tanulhatnak, s ha választott szakjuk a diplomában legalábbis megemlítsre kerül.

Az olyan jogászképzési intézményekben, melyekben szorosabb értelemben vett szakosodás található, a szakosodási lehetőségek általában nem a jogi tanulmányok kezdetén, hanem az alapstudiumokat követően, a III-IV. évben nyílnak meg. A szakosodást ismerő szocialista országokban többnyire az igazságszolgáltatási (vagy bírósági-ügyész-ségi) és államigazgatási jogi (vagy szovjet építés) szakokkal találkozunk. Ehhez képest kivételesként jelentkeznek az olyan szakok, mint a gazdasági vagy gazdasági jogi (Szovjetunió: 1945, Jugoszlávia: belgrádi típus), a nemzetközi jogi (Szovjetunió, Jugoszlávia: belgrádi típus), a jogelméleti, nemzetközi jogi vagy közjogi jellegű (Szovjetunió: 1945, Csehszlovákia: 1954 és Lengyelország), a jogtörténeti (Lengyelország) vagy pedig a társadalomtudományi (Jugoszlávia: belgrádi típus) szakok. Elsősorban a korábbi években voltak törekvések abban a tekintetben, hogy az igazságszolgáltatási szakot polgári jogi és büntetőjogi szakokra bontsák - ma már azonban csak Lengyelországban található hasonló megoldás.

A nem-szocialista államokban a szakosodás fenti formáival viszonylag ritkán találkozunk, mert az egyes hivatásokra való előkészítés nagyrészt eltérő intéz-

mények, vagy azonos intézmények önálló tagozatainak keretében történik (Belgium, Svédország, stb.). Olyan nem-szocialista országok tekintetében is, ahol a tanulmányok szakosodását nem egyszerűen tárgyválasztással, hanem a szorosabb értelemben vett szakok rendszerével oldják meg (Franciaország: magánjogi és közjogi-politikatudományi; Anglia, II. ciklus: magánjogi, közjogi, római jogi-jurisprudence, nemzetközi jogi és jogtörténeti szakok), a szakosodás nem annyira hivatásképzés mint inkább az elméleti elmélyülés céljait szolgálja, mert a tulajdonképpeni szakképzés lényegében az egyetemi tanulmányokat követően, de egyetemen kívüli intézményekben történik.

A jogász hivatások természetéből következik, hogy azok valamilyen formában maguk igénylik a szakosodást: a szakosodásnak megfelelő specializálódás - ha erre intézményi lehetőség adódik - már az egyetemi tanulmányok folyamán, ennek hiányában azokat követően, esetleg önképzés során, de szükségszerűen bekövetkezik. A szakosodás természetesen - éppen mert jogi hivatásokról van szó - feltételezi a közös alaptárgyak minimumát: minden szak ezekre épül, ezeket egészíti ki mélységben és terjedelemben egyaránt. Azonban az a kérdés, hogy indokolt-e a jogi tanulmányok szakosodását lehetővé tenni, az nemcsak az egyes hivatásoknak vagy szakmáknak megfelelő elmélet és tételes joganyag különbségeitől, hanem attól is függ, hogy mekkora az egyes hivatások munkaerőszükséglete, a jogi karok teherbírása és személyi ellátottsága, esetleg a karok közötti munkamegosztás lehetősége, stb. A szakosodás kérdésében természetesen az a körülmény sem hagyható figyelmen kívül, hogy a szakosodott képzés egyben lehetőséget nyújt a hallgatók esetleges túlterheltségének csökkentésére, s arra is alkalmas eszköznek mutatkozik, hogy az egyes szakmáknak megfelelően bevezessenek olyan további kiegészítő jellegű tárgyakat, amelyeknek mindenki számára kötelező tárgyként való oktatása szükségtelen, s minden bizonnyal kivihetetlen is lenne.

7. A tanulmányok fokozatossága

Fokozatosságról két értelemben beszélhetünk, s így különbséget tehetünk abból a szempontból, hogy maguk az alaptanulmányok is fokozatosak-e, vagy pedig ez csupán alaptanulmányok elvégzését követő további, ún. postgraduális tanulmányok tekintetében jelentkezik-e.

A szocialista jogászképzési rendszerekben egészen napjainkig kivételes jellegű volt az alaptanulmányok fokozatossága (Lengyelország: 1952), ma azonban, úgy tűnik, egyre inkább előtérbe kerül a fokozatosságból fakadó előnyök felismerése. Az újabb rendszerekben az alap- és a szaktanulmányoknak megfelelő első két fokon a tanulmányi idő nagyjából azonos, a második fokon lehetőség nyílik szűkebb vagy tágabb körű szakosodásra, s ezután következik a lényegében postgraduális tanulmányokat magában foglaló harmadik fok, amely már tudományos felkészültségű jogászok vagy jogtudományi kutatók képzését szolgálja (Jugoszlávia: belgrádi típus, Német Demokratikus Köztársaság: Alapelvek).

A nem-szocialista országokban szinte mindenütt találkozunk a postgraduális tanulmányok rendjében megjelenő fokozatossággal; az alaptanulmányok fokozatos jellege inkább csak az angolszász államokra (két alapciklus) és sajátos módon Franciaországra jellemző, ahol az egyébként egységesnek tekintett jogi licenciátusi tanulmányok második évének befejezésével a hallgatók közbenső bizonyítványt kapnak.

Az alaptanulmányok fokozatosítása általában csak az oktatandó tárgyak elhelyezése (blokkok kialakítása pl. Ausztriában, vagy a minden szak számára közös és a szakosodott tanulmányi évek elválasztása) tekintetében, vagy abban az esetben célszerű, ha vannak olyan, a joggal kapcsolatos hivatások, amelyeket – azok kisebb jelentősége folytán – az alaptanulmányaiknak csak első fokát elvégzett hallgatók is betölthetnek (pl. Jugoszlávia). Ez utóbbi megoldás általános jellemzője az, hogy a fokozatok között lehetséges az átmenet, s így az első fokot elvégzett hallgató számára nyitva áll az ut további tanulmányok, a magasabb minőség elérése felé (szemben pl. Finnországgal, ahol a középkáderképzés a jogászképzéstől teljesen függetlenül, s minden átmeneti lehetőség nélkül történik).

A postgraduális tanulmányok az alaptanulmányokat követő foknak szorosabb értelemben csak akkor tekinthetők, ha ezek is a jogászképzési intézmény keretében történnek, tehát ha tényleges és megfelelő módon szervezett, meghatározott tematikájú, külön diplomával elismert intézményi tanulmányokat, nem pedig csupán tudományos önképzést és önálló kutatómunkát feltételeznek. Ebben az értelemben fokozatosnak tekinthető postgraduális tanulmányoknak minősülnek pl. Jugoszlávia, a Német Demokratikus Köztársaság, valamint nagyszámu kontinentális és angolszász állam jogi karain a megfelelő II. vagy III. fokozatok; viszont olyan országokban (pl. nálunk), ahol a tanulmányos továbbképzés csak aspirantúra útján valósulhat meg, tulajdonképpen postgraduális tanulmányokról nem beszélhetünk.

8. A foglalkozásokon való részvétel és a tanulmányi fegyelem

A hallgatók aktivitásának lemérése és ellenőrzése végső soron kétféle módon történik: az egyik azt tartja elsősorban szem előtt, hogy a hallgató milyen mértékben vesz részt a foglalkozásokon (formális fegyelem), a másik pedig az, hogy mennyire készül fel, a vizsgákon milyen tudásról ad számot (tartalmi fegyelem).

Az egyes országok jogászképzési rendjeiben elfogadott megoldások gyakorlatilag a két véglet, a csak formális vagy csak tartalmi fegyelem megkövetelése között helyezkedik el. Érdekesnek tűnik, hogy az egyik véglet a maga tiszta formájában is előfordul (a Német Szövetségi Köztársaságban pl. a foglalkozásokon való részvétel egyáltalán nem kötelező – a további érdekesség itt még az, hogy a vizsgarend is igen sajátosan alakul). Mint említettük, a megoldások többsége tehát a formális és a tartalmi fegyelem ismérveinek valamilyen összekapcsolásából tevődik össze: a szigorubb rendszerekben a részvétel kivétel nélkül kötelező s a vizsgarend is nagy mértékben kötött (Csehszlovákia, az Egyesült Államok egyes egyetemei), másutt az előadások – de csak az előadások! – látogatása vagy nem kötelező (Lengyelország, Jugoszlávia egyes egyetemei), vagy pedig elvben kötelező ugyan, de a hallgatóság nagy száma és az előadótermek befogadóképességének fizi-

kai korlátai miatt gyakorlatilag nem megkövetelhető (Franciaország, Olaszország). Sajátos megoldással találkozunk a Szovjetunió esetében, ahol a fegyelem egyébként igen szigorú, de a kiemelkedő hallgatóknak a dékán felmentést adhat a kötelező óralátogatás alól.

Az olyan képzési rendszerekben, ahol az oktatás alap- vagy kiegészítő formája a hallgatók aktív közreműködését feltételező szeminárium vagy gyakorlati foglalkozás, az ezeken való részvételt általában mindenütt szigorúan megkövetelik.

Hogy az előadások tekintetében indokolt-e a formális fegyelem szigorú megkövetelése, az nagymértékben attól is függ, hogy az előadások az anyag rendszeres feldolgozását, tehát a hallgató számára egyébként hozzáférhető tankönyvek és tansegédletek anyagának illusztrációját adják-e, vagy pedig egyes részkérdéseket vagy az anyag problematikus részeit fejtik-e ki a hozzáférhető anyagon túlmenő részletességgel.

Nyilvánvaló, hogy minden jogi oktatási rendszernek ki kell alakítania egy megfelelő egyensúlyt a fegyelem fenti két formája között. A szocialista jogászképzési rendszereknek a korábbi években általános gyakorlata a formális fegyelem követelményének szükségességét hangsúlyozta; ma azonban, úgy tűnik, a szocialista jogi oktatásban már nagyobb súllyal szerepel a tartalmi fegyelem követelménye.

9. Vizsgarendszer

A jogászképzés egyes rendjeiben elfogadott vizsgarendszerek nagymértékben eltérnek egymástól, különböző megoldások egész sorával találkozhatunk még az egyébként hasonló szerkezetű oktatási rendszerekben is.

A megoldások egyik legsajátosabb fajtáját az képezi, amikor a jogi tanulmányok folyamán egyáltalán nincs vizsga, a hallgatók csak tanulmányaik befejeztével, s akkor is az oktatási intézményen kívüli, állami bizottság előtt tesznek vizsgát valamennyi oktatott tárgyból (pl. Német Szövetségi Köztársaság). Hasonlóképpen sajátos az a megoldás is, amelyet kötetlen vizsgarend jellemez; ebben a rend-

szerben a hallgató évente bármikor (Svédország), avagy évente három meghatározott alkalommal (Olaszország, Jugoszlávia: 1950) bármely tárgyból, tetszés szerinti sorrendben megkísérelheti a vizsgát, esetleg még abban sincs megkötve, hogy sikertelenség esetén hány ismétlési lehetőség áll rendelkezésére (Olaszország).

A vizsgarendszerek többségét azonban a kötött vizsgarend jellemzi, amelyben a hallgató a megfelelő tárgyakból félévenként vagy évenként kötelező vizsgát tesz, s a következő félévet vagy évet csak akkor kezdheti meg, ha vizsgáin sikeresen megfelelt (ez alól sajátos kivételt képze pl. Ausztria kötött vizsgarendje, amelyben a vizsgaegység nagyobb időszakra, egy tanulmányi szakasznak megfelelő blokkra vonatkozik, s így a hallgatók - a melléktárgyakat érintő néhány kollokvium kivételével - csak többévenként vizsgáznak). A kötött vizsgarendekben az egyes féléveket vagy éveket lezáró vizsgákon (kollokviumokon és szigorlatokon) kívül a hallgatóknak általában még más formában is számot kell adni tudásukról, így év közben, tanulmányaik folytatása során, avagy az utolsó évet követően, tanulmányaik befejeztével, amikor korábbi tanulmányaikról összefoglaló jellegű vizsgát kell tenniük. A hallgatók évközbeli felkészültségének lemérésére szolgálnak az évfolyam-dolgozatok (a szocialista államok többsége) és az a megoldás, amelynek értelmében a hallgatóknak a gyakorlati foglalkozások során való közreműködését osztályozzák és a vizsgákon ezeket az érdemjegyeket is figyelembe veszik (részben a szocialista országok, Franciaország). A tanulmányokat lezáró összefoglaló jellegű vizsgák általában egy írásbeli disszertáció elkészítéséből és megvédéséből, valamint egy több alaptárgyat érintő államvizsgából (pl. Szovjetunió), diplomavizsgából (Lengyelország) vagy szigorlatból (Csehszlovákia) állanak. Olyan rendszereknél, ahol a hallgatóknak lehetőségük van a szakosodásra, a záróvizsgák is természetesen - legalább részben - a választott szaknak megfelelő tárgyból vagy tárgyakból történnek.

Nincsen egységes álláspont abban a tekintetben, vajon a vizsgák szóbeliek vagy írásbeliek legyenek-e. Több országban a szóbeli a vizsga kizárólagos (Jugoszlávia) vagy elsődleges (Svédország) formája, a legtöbb országban azonban az írásbeli és szóbeli vizsgák rendszerét egymással párhuzamosan alkalmazzák (pl. Szovjetunió, Finnország, stb.), s csak kivételesen találkozunk olyan országok-

kal, ahol a vizsga elsődleges formáját az írásbeli vizsgák képezik (pl. Franciaország). Olyan vizsgarendszereket azonban, amelyek valamilyenformában ne támaszkodnának a szóbeli vizsgákra, alig ismerünk, s ez a körülmény arra látszik utalni, hogy a szóbeli vizsgák – esetleg írásbeli vizsgákkal párhuzamosan vagy azokkal kiegészítve – általában alkalmasabbaknak minősülnek a hallgatók tudásának lemérésére, mint egymagukban az írásbeli vizsgák.

A vizsgák tárgyát és a vizsgáztatás módszerét nagy mértékben meghatározza, hogy az egyes tárgyak feldolgozása milyen módon történik, milyen az oktatási intézmény jellege és profilja, mennyire hatolnak be az általános alapok és általában a társadalomtudományi szemlélet a tételes jog oktatásába, mennyire gyakorlati jellegű az oktatás, stb. A gyakorlati igények érvényrejuttatását szolgálják pl. azok az oktatási rendszerek, amelyeknél minden vizsgán szerepel egy gyakorlati – értelmezési vagy jogalkalmazási – probléma megoldása (részben a szocialista országok, Belgium, Franciaország, stb.) vagy amelyeknél a vizsgák annyiban sajátos jellegűek, hogy a szóbeli vizsgák tárgyát mindig elméleti, az írásbeli vizsgákét pedig gyakorlati kérdések megválaszolása képezi (pl. Finnország, ahol a sikeres írásbeli vizsga öt jogeset közül négy jogeset helyes megoldásából áll.)

